

Управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради
Науково-методичний центр
Лабораторія дошкільної освіти
Міська психолого-медико-педагогічна консультація
Дошкільний навчальний заклад № 23

**Використання ігрових прийомів у
подоланні тяжких порушень мовлення у
дітей дошкільного віку**

Методичний посібник

Фурман Н.В.
Вчитель-логопед

УДК 376.37
ББК 74.202.3
Ф-95

Рецензенти:

Олійник Т.Г., завідувач Кам'янець-Подільської міської ПМПК.

Ткач О.М., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

У методичному посібнику висвітлюються погляди науковців на тлумачення терміну «тяжкі порушення мовлення», пропонується психолого-педагогічна характеристика дітей дошкільного віку з даним порушенням та сучасні тенденції використання дидактичних ігор у корекційній роботі з дітьми. Автор пропонує добірку ігор та завдань для розвитку лексико-граматичної складової мовлення та організацію наочного матеріалу за допомогою тематичних папок.

Посібник стане у пригоді вчителям-логопедам та вихователям дошкільних закладів, у яких надається допомога дітям з тяжкими порушеннями мовлення та їх батькам.

Фурман Н.В.

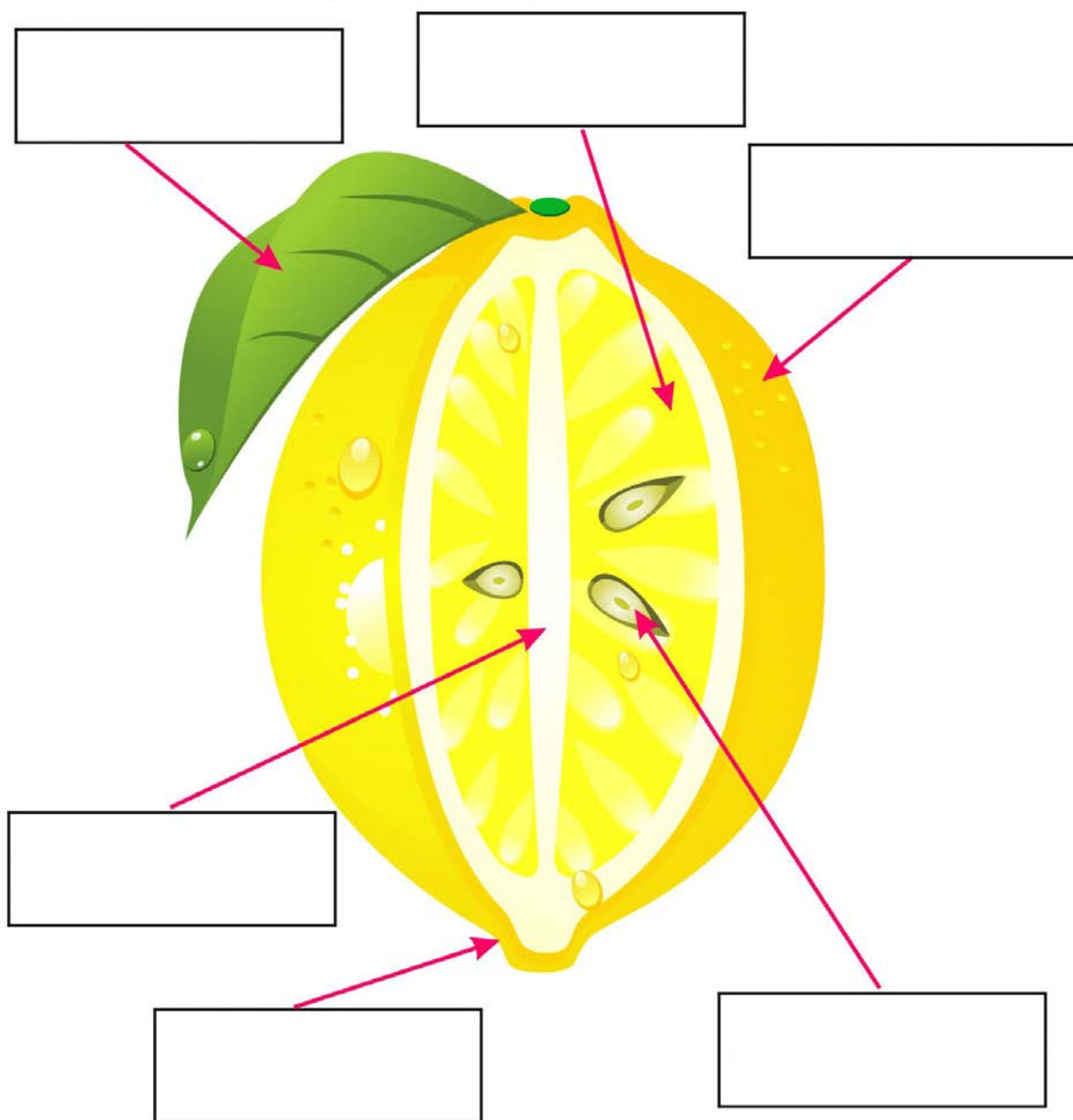
Ф-95 Використання ігрових прийомів у подоланні тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку: Методичний посібник для вчителів-логопедів.

Кам'янець-Подільський: 2017. – 94 с.

Рекомендовано до друку радою науково-методичного центру управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради.(Протокол № 5 від 15.11.2017р.)

© Фурман Н.В., 2017

ЛИМОН

Листочок	Долька
Шкірка	Серцевинка
Насіння	Соковита м'якоть

ЗМІСТ

Вступ	4
I. Тяжкі порушення мовлення у дошкільному віці	
1.1. Сутність терміну «тяжкі порушення мовлення».....	6
1.2. Оволодіння лексико-граматичною складовою старшими дошкільниками з тяжкими порушеннями мовлення	9
II. Використання ігрових прийомів для корекції мовленнєвих порушень	
2.1. Дидактичні ігри, їх особливості та класифікація.....	18
2.2. Використання логопедичних ігор у корекції лексичної складової мовлення.....	28
2.3. Використання логопедичних ігор у корекції граматичної складової мовлення.....	31
2.4. Перелік дидактичних вправ для корекції лексико-граматичної складової у дітей з тяжкими порушеннями мовлення.....	35
2.5. Тематичні завдання як один зі способів активізації словникового запасу та засвоєння граматичних категорій.....	47
Список використаних джерел	50
Додаток А	51
Додаток Б (CD – диск)	

Вступ

Важко переоцінити значення загального розвитку дитини дошкільного віку. На відміну від усіх наступних вікових етапів саме в цей час закладається фундамент для будь-яких спеціальних знань, умінь, ставлення дитини до навколишнього світу. Для дітей дошкільного віку ігри мають виняткове значення: гра для них - навчання, праця, розвага та одна з форм виховання.

Хочеш бути здоровим – грайся,

Хочеш бути розумним – грайся,

Хочеш бути щасливим – грайся! – стверджує народна мудрість.

Гра – це «чарівна скринька», за допомогою якої можна навчити малюка читати, писати, мислити, спостерігати, доводити, розуміти, творити.

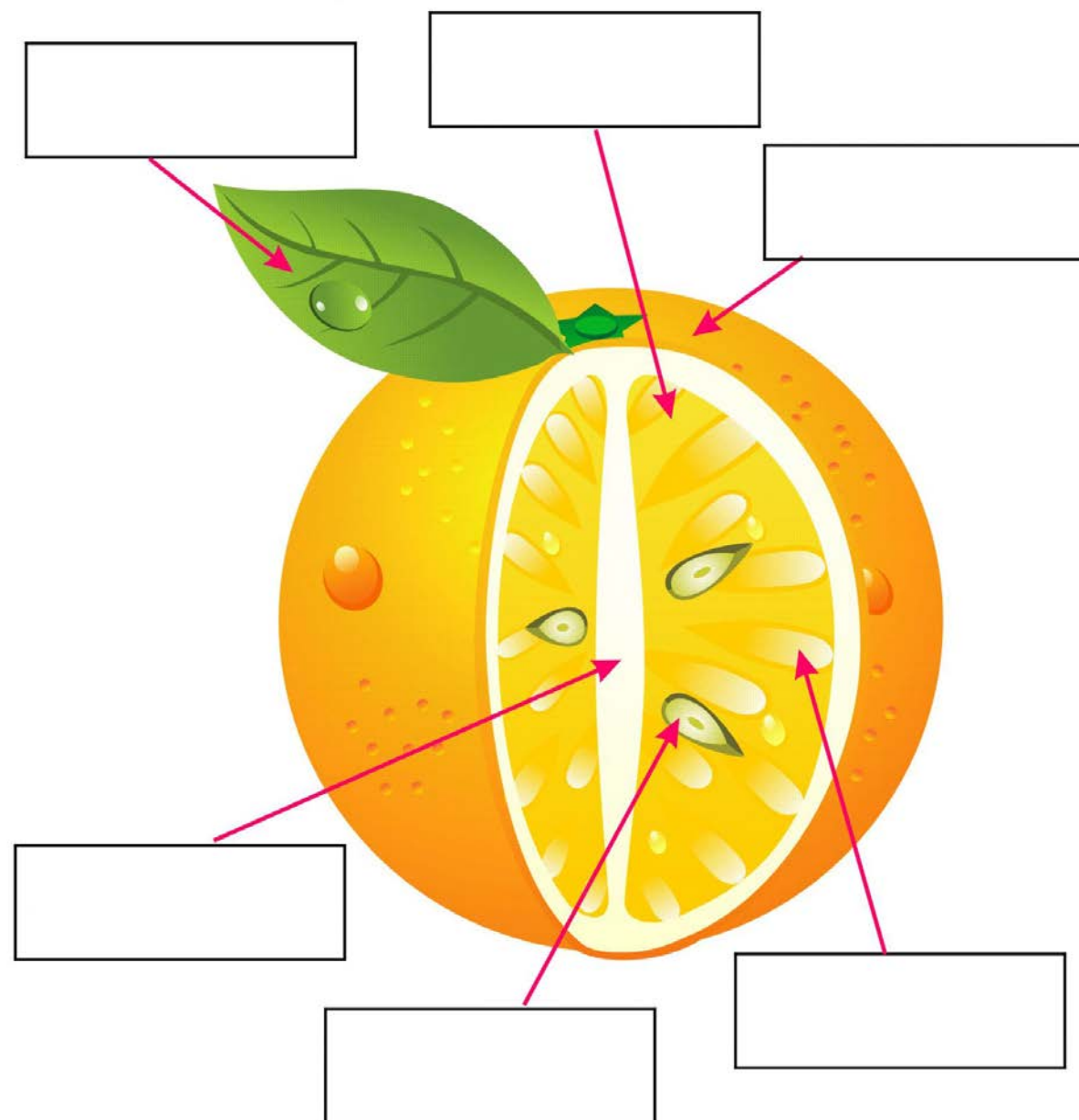
Не може бути здорового розвитку без цікавої діяльній взаємодії з оточуючими. Розвиток дитини в грі вільний, створений нею за своїми правилами та вподобаннями, залежно від власних потреб і бажань. У той же час дорослі (корекційні педагоги чи батьки), беручи активну участь у грі, можуть створювати умови для пізнання дитиною середовища її існування та виправлення особливостей її розвитку чи корекції наявних мовленнєвих порушень.

Гра виникає у дитини не спонтанно. Для її виникнення потрібен цілий ряд умов, наявність вражень від навколишнього світу, наявність іграшок, спілкування з дорослим, в якому ігрові ситуації займають значне місце.

Будь-яка гра сприяє вихованню не однієї, а декількох якостей, вимагає участі різних органів і психічних процесів, викликає різноманітні емоційні переживання. Гра вчить дитину жити і працювати в колективі, виховує організаторські здібності, волю, дисциплінованість, наполегливість та ініціативу.

Використання дидактичних ігор для корекції мовленнєвого розвитку дітей практикуються досить давно, ще такі ігри називають «логопедичними». За цей час змінилися підходи до організації гри, місця у ній вихователя чи вчителя-логопеда, вимоги до дидактичного матеріалу. Однак незмінним залишається те, що дидактичні ігри використовуються з моменту знайомства дитини та первинного обстеження і супроводжують усі етапи надання логопедичної допомоги. Доцільним вважається їх використання для:

АПЕЛЬСИН

Листочок	Долька
Шкірка	Серцевинка
Насіння	Соковита м'якоть

ВЕЛИКІ

- розвитку мовленнєвого дихання;
- формування темпу, ритму та мелодики;
- оволодіння новим словниковим запасом;
- розвитку граматичної будови мовлення;
- корекції фонематичного слуху та розрізнення фонетично близьких звуків;
- закріплення уявлень про особливості вимови звуків, що змішуються.

Для дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення, ігрова діяльність зберігає своє значення і роль як необхідна умова всебічного розвитку їх особистості, інтелекту, виправленню вже наявних симптомів мовленнєвого недорозвитку та профілактиці виникнення нових проявів. У той же час, дослідження науковців свідчать про що недостатньо чітке сприйняття звуко- складового образу слів, обмеженість словника, повна або часткова відсутність граматичних форм - все це, в різній мірі впливає на ігрову діяльність дітей з мовленнєвими розладами.

Проблемі гри дітей дошкільного віку присвячені багато досліджень. До них відносяться дослідження, спрямовані, на вивчення ігрових прийомів та технік для розвитку імпресивного та експресивного мовлення, розвитку комунікативних вмінь дітей дошкільного віку, корекції окремих компонентів мовленнєвої діяльності.

Не зважаючи на це, формування повноцінної мовленнєвої діяльності дітей з тяжкими порушеннями мовлення за допомогою ігрових ситуацій є актуальною проблемою, що потребує подальшого дослідження, обґрунтування, розробки та перевірки умов їх організації, включення у виховний процес дошкільних закладів, вироблення рекомендацій щодо їх застосування батьками, педагогами загальноосвітніх та спеціальних закладів.

СЕРЕДНІ**МАЛЕНЬКІ**

I. Тяжкі порушення мовлення у дошкільному віці

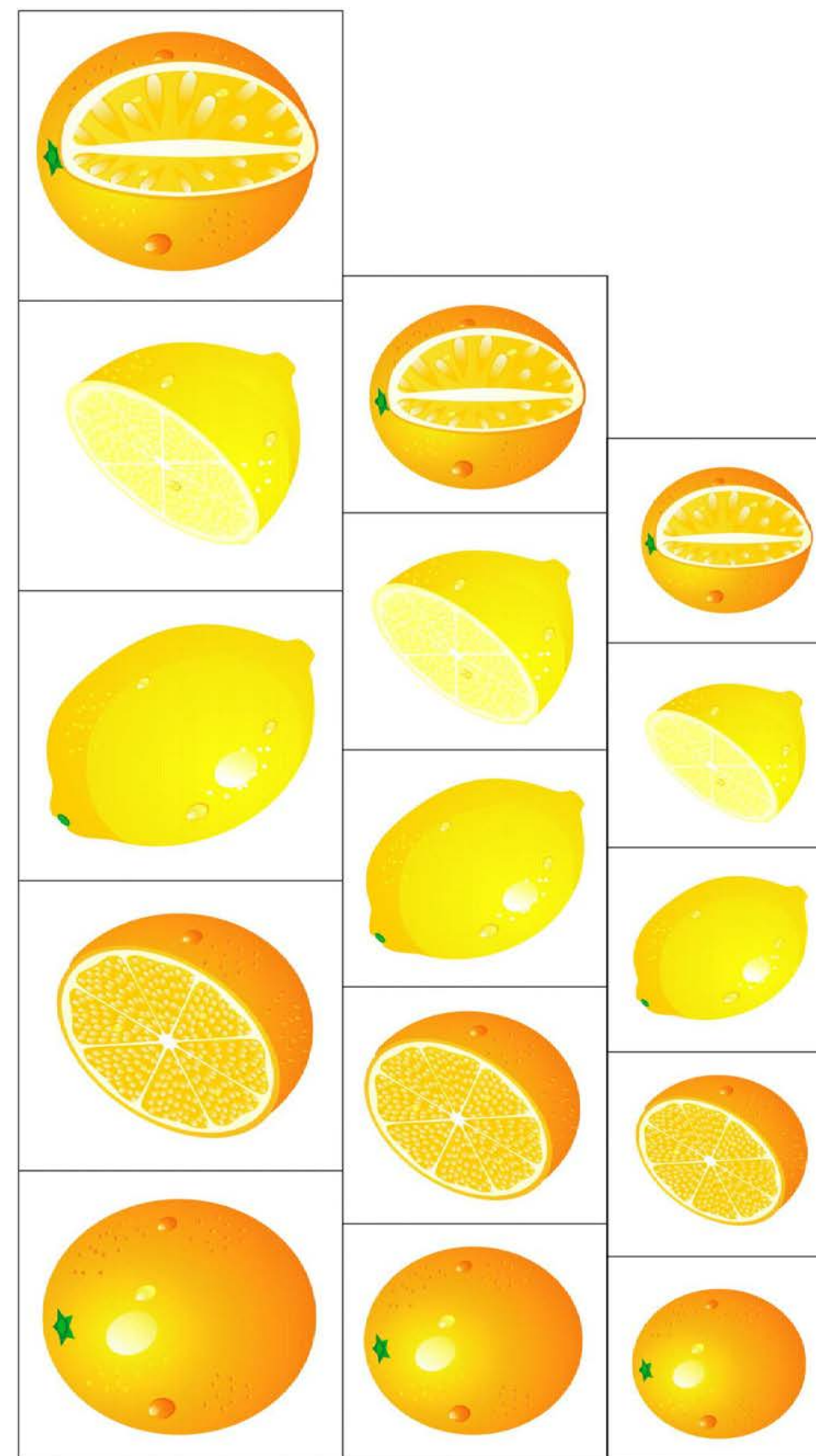
1.1. Сутність терміну «тяжкі порушення мовлення»

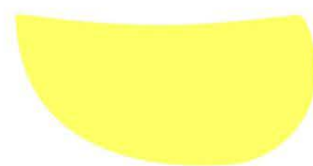
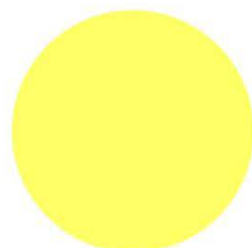
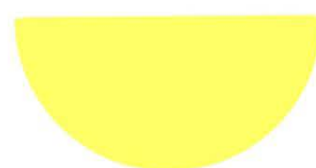
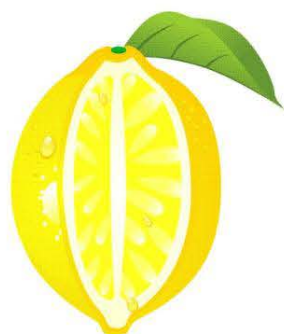
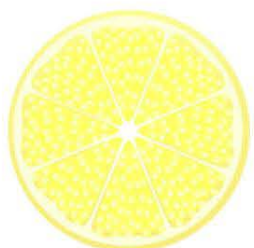
Тяжкі порушення мовлення (ТПМ) – це низка розладів мовлення (алалія, дизартрія, ринолалія, складна дислалія, заїкання), які супроводжуються загальним його недорозвитком важкого ступеня та характеризуються різко вираженою обмеженістю засобів мовленнєвого спілкування в умовах нормального слуху та збереженого інтелекту (Л.С. Волкова). Спільні особливості прояву недорозвитку за умови різних первинних аномалій мовленнєвого розвитку є визначальними для створення шляхів їх подолання, а організація всього педагогічного процесу в закладах для дітей з ТПМ відбувається з позицій системного підходу, який передбачає взаємопов'язане формування фонетичних, фонематичних і лексико-граматичних компонентів мовлення.

Для опанування граматичною складовою необхідною основою є психофізіологічна готовність дитини, основними умовами якої є достатній рівень розумового розвитку та усного мовлення, а саме зв'язного мовлення, правильності звукового оформлення мовлення та лексико-граматичної його сторони. Недоліки з боку зазначених компонентів негативно впливають на формування готовності до засвоєння навички читання та письма та, в окремих випадках, провокують виникнення стійких розладів, що важко піддаються корекції. Значні проблеми виникають під час ознайомлення дітей з графічними образами звуків через несформовані вміння виділяти окремий звук у слові та визначати послідовність звуків слова. Ці вміння розвиваються на базі достатнього рівня сформованості фонематичних процесів – сприймання, уявлення, звукового аналізу та синтезу слів. Зазначені функції залежать від рівня розвитку слухової уваги, пам'яті та слухового контролю, а також достатнього рівня розвитку розумових операцій.

На сучасному етапі розвитку дошкільної логопедії, як науки, що вивчає особливості розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями, науковці виділяють кілька рівнів недорозвитку мовленнєвої сфери. У дошкільному віці (від 3-х до 6-ти років) доцільно говорити про три рівні загального недорозвитку мовлення, які не дозволяють дітям успішно засвоїти програму дошкільного закладу. Загалом, це складне мовленнєве порушення, при якому у дитини з нормальним слухом та

Сортуй за розміром у таблиці

інтелектом порушуються усі мовленнєві компоненти: лексика, граматики, звуковимова та фонематичні процеси. Мовленнєвий недорозвиток може бути виражений в різному ступені: від повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутого мовлення з окремими елементами лексико-граматичного та фонетичного недорозвитку.

Для найбільш важчого, першого рівня характерне обмеження саме мовленнєвих компонентів спілкування. Цей рівень характеризується або повною відсутністю мовлення або активний словник дітей складається з невеликої кількості звуконаслідувань та звукових комплексів. Широко використовуються жести та міміка. Діти користуються одним й тим самим комплексом для позначення предметів, дій, якостей, інтонацій та жестів, пояснюючи різницю значень. Лепетні утворення, в залежності від ситуації, можна розцінювати як однослівні речення.

Відсутнє розуміння значень граматичних категорій. При сприйманні зверненого мовлення домінуючим виявляється лексичне значення. Звукова сторона мовлення характеризується фонетичною невизначеністю. Відмічається нестійке фонетичне оформлення. Кількість відсутніх чи спотворюваних звуків може значно перевищувати кількість звуків, що вимовляються правильно. Основною відмінністю мовного розвитку цього рівня є обмеження сприймання та відтворення складової структури слова.

Другий рівень мовленнєвого розвитку знаменує перехід до вищої мовленнєвою активністю дитини. Спілкування здійснюється шляхом використання постійного, але все ще спотвореного та обмеженого запасу загальноживаних слів.

Диференційовано позначаються назви предметів, дій, окремих ознак. На цьому рівні можливе користування займенниками, простими прийменниками в елементарних значеннях. Діти можуть відповісти на запитання за картиною, пов'язані з сім'єю, знайомими подіями навколишнього життя.

Мовленнєва недостатність чітко проявляється в усіх компонентах. Діти користуються лише простими реченнями з 2-3, іноді 4 слів. Словниковий запас значно відстає від вікової норми: виявляється незнання багатьох слів, що позначають частини тіла, тварин та їх дитинчат, одягу, меблів, професій.

Відмічаються грубі помилки у використанні граматичних конструкцій:

З'єднай фрукти з їх тінями

- змішування відмінкових форм („їде машину” замість на машині);
- часте використання іменників у називному відмінку, а дієслова в інфінітиві або у формі 3-ї особи однини та множини теперішнього часу;
- у використанні числа та роду дієслів, при змінюванні іменників за числом („пат стіця” – п'ять стільців);
- відсутність узгодження прикметників з іменниками, числівників з іменниками.

Фонетична сторона мовлення характеризується наявністю багаточисленних спотворень звуків, замін та змішувань. Порушена звуковимова м'яких та твердих звуків, шиплячих та свистячих, африкат, дзвінких та глухих („папуся” – бабуся, „дуга” – рука). Проявляється дисоціація між здібністю правильно вимовляти звуки в ізольованому положенні та їх використанням у спонтанному мовленні. Типовими залишаються також ускладнення в засвоєнні звуко-складової структури. Часто при правильному відтворенні контуру слів порушується звуконаповненість: перестановка складів, звуків, заміна або пропуск складів.

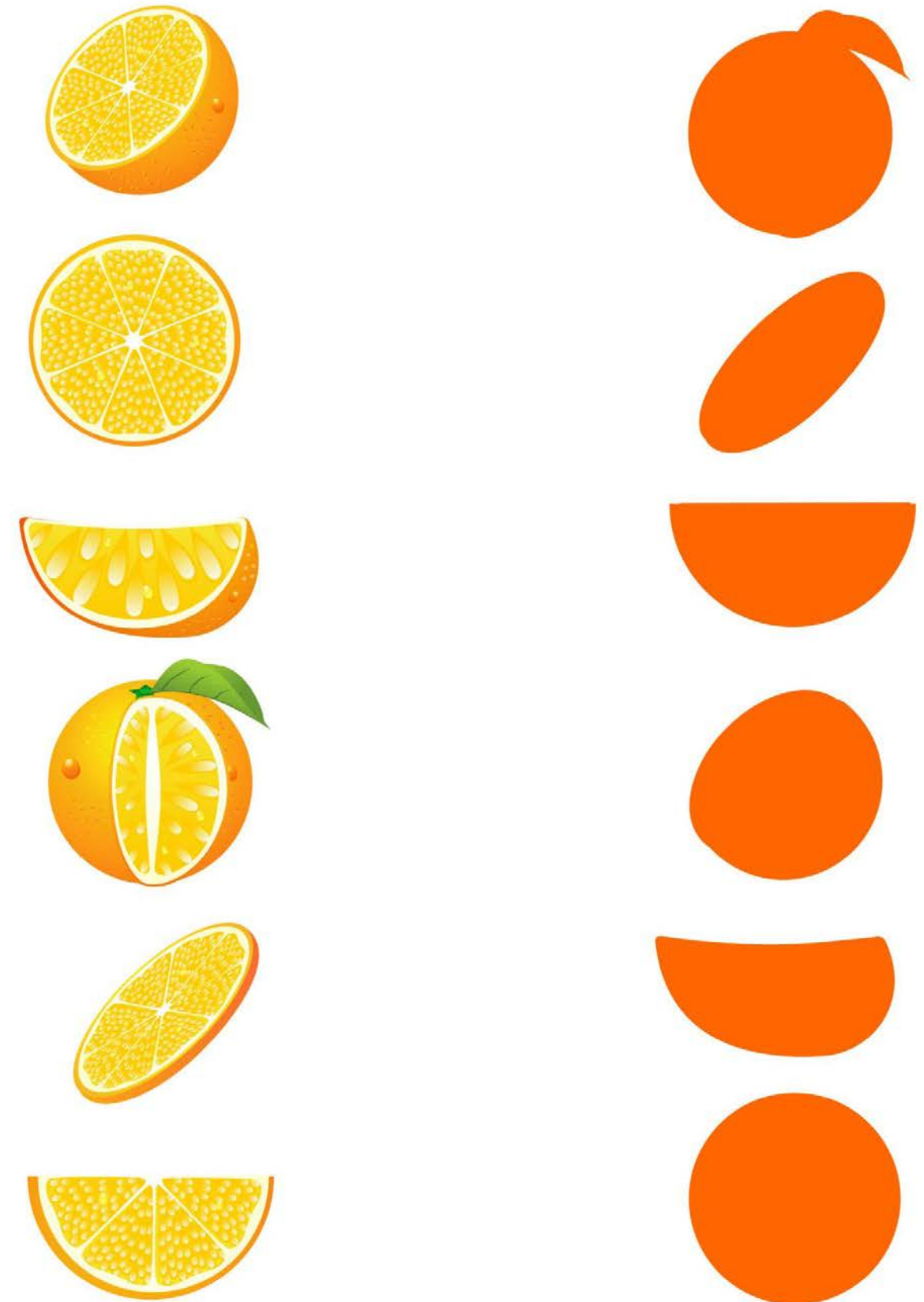
І лише третій рівень мовленнєвого розвитку характеризується наявністю розгорнутого фразового мовлення з елементами лексико-граматичного та фонетико-фонематичного недорозвитку. Діти вже користуються всіма частинами мови, правильно вживають прості граматичні форми, намагаються будувати складнопідрядні та складносурядні речення.

Покращується стан звуковимови, відтворення слів різної складової структури. У дітей вже немає труднощів у називанні предметів, дій, ознак, якостей, добре знайомих їм з життєвого досвіду. Вони можуть вільно розповідати про свою сім'ю, про себе, складають невеличкі розповіді.

Однак, більш глибоке вивчення всіх сторін мовлення дозволяє з'ясувати, що усі компоненти мови: лексика, граматики, фонетика, - залишаються недорозвиненими.

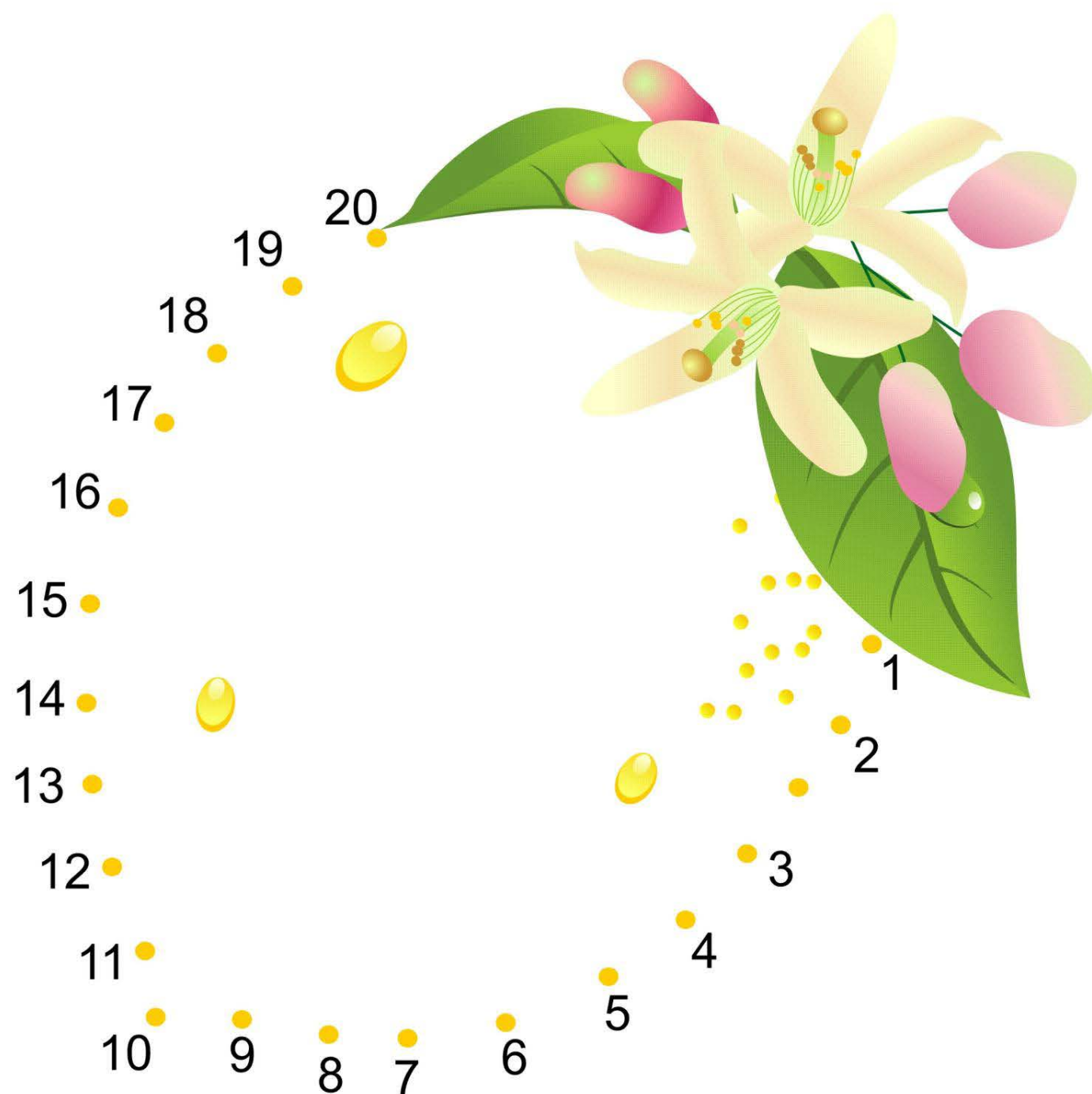
У вільних висловлюваннях переважають прості поширені речення, майже не використовуються складні конструкції.

Відмічаються аграматизми: помилки в узгодженні числівників з іменниками, прикметників з іменниками в роді, числі та відмінку.

З'єднай крапки від 1 до 20

Розуміння зверненої мови значно розвивається та наближується до норми. Відмічається недостатнє розуміння змін значення слів за допомогою префіксів, суфіксів; спостерігаються труднощі в розрізненні морфологічних елементів, що виражають значення числа та роду, розуміння логіко-граматичних структур, що виражають причинно-наслідкові, часові та просторові відношення.

Недостатній розвиток фонематичного слуху та сприймання призводить до того, що у дітей самостійно не формується готовність до звукового аналізу та синтезу слів, що згодом не дозволяє їм успішно оволодіти грамотою без допомоги логопеда.

1.2. Оволодіння лексико-граматичною складовою старшими дошкільниками з тяжкими порушеннями мовлення

Дослідження останніх десятиліть у галузі загальної (Г.Люблінська, Н.Скрипченко), корекційної педагогіки (В.Серебрякова, Є.Соботович, В.Тарасун, М.Шермет, А.Ястребова), психології (Л.Виготський, М.Жинкін, І.Зімня, Н.Менчинська, О.Шахнарович) та психолінгвістики (М.Камликова, О.Лурія, О.Леонт'єв) дають можливість по-новому розглядати закономірності розвитку лексичної і граматичної складової мовлення та причини, що призводять до відставання у засвоєнні цієї ланки. Велика кількість праць як вітчизняних (Л.Андрусишина, Л.Бартенева, Н.Гаврилова, Е.Данілавічюте, С.Конопляста, О.Ревуцька, Є.Соботович, В.Тарасун, Л.Трофименко, М.Шермет, Н.Чередніченко та ін.), так і зарубіжних науковців (Т.Ахутіна, Ж.Глозман, Л.Салмінаєва, Ф.Сохін, В.Серебрякова, О.Шахнарович, А.Ястребова та ін.) присвячена проблемі формування у дітей із ТПМ вміння оперувати словами, сприймати, обробляти та використовувати у власному мовленні нову інформацію.

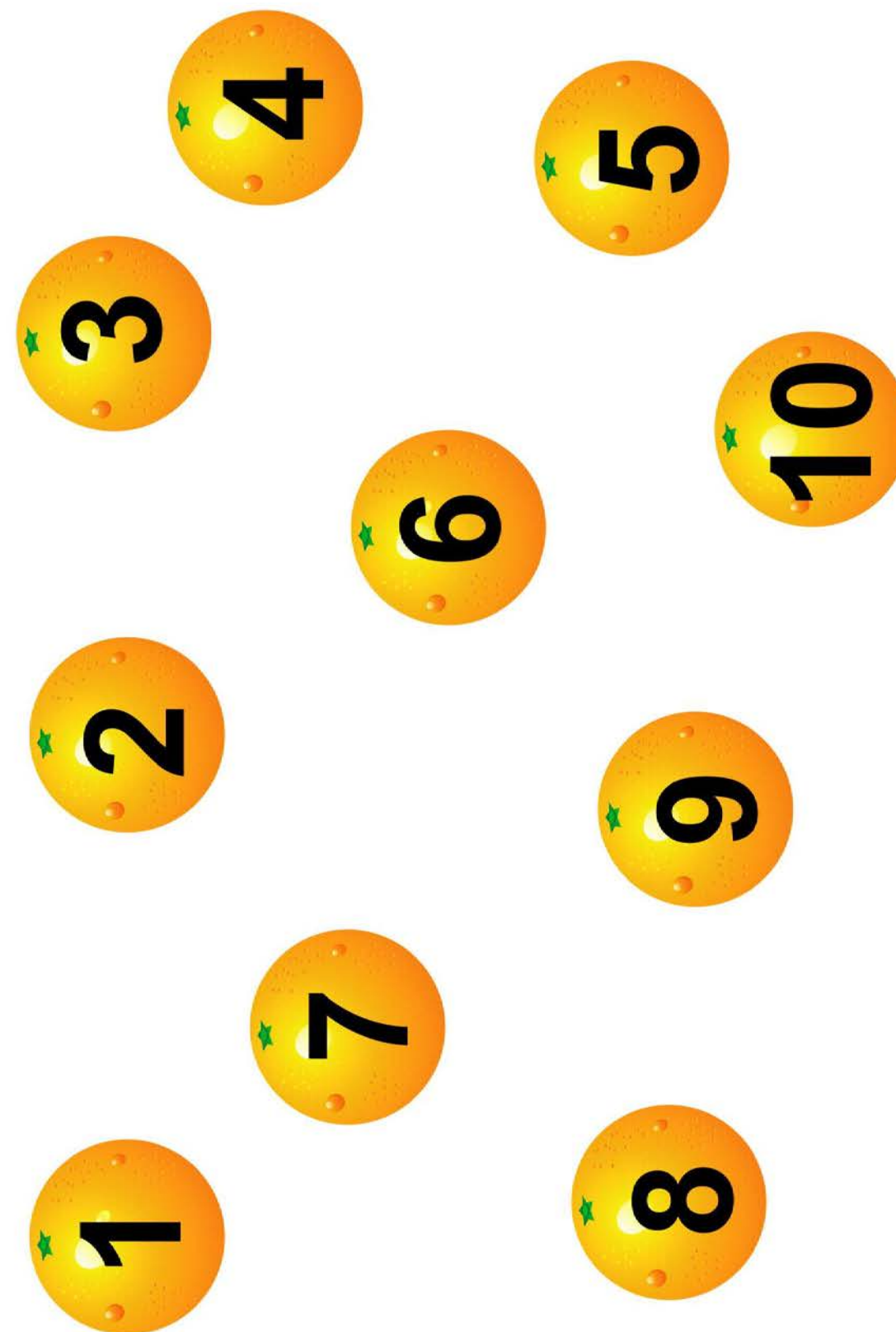
Л.Трофименко, досліджуючи дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ, прийшла до висновку, що при засвоєнні лексичної системності вони недостатньо оволодівають асоціативними реакціями. Їх асоціації ще не набувають понятійності, недостатньо сформований логічний характер встановлюваних між словами зв'язків. Даний факт перешкоджає засвоєнню наступних граматичних форм: числових форм іменників, дієслів, прикметників; відмінкових закінчень іменників і прикметників; особових форм дієслів; родових форм дієслів, прикметників; видових категорій

дієслів тощо. Наявних мовленнєвих умінь у цієї категорії дітей не вистачає для повноцінного засвоєння ними явищ омонімії, синонімії, прямого і переносного значення слова. Значно утрудненими є мовленнєві узагальнення та класифікація. Також результати її досліджень показали, що у нормі діти цього ж віку оволодівають цими вміннями без утруднень.

Говорячи про вікові особливості засвоєння лексико-граматичної складової дітьми з ТПМ, В.Тищенко звертає увагу на те, що у переважної більшості дошкільників із ТПМ молодшого і середнього дошкільного віку спостерігається відставання у формуванні способів засвоєння лексичних одиниць. А саме, збільшується час на засвоєння значень слів шляхом співвіднесення предметів, що сприймаються перцептивно, їхніх властивостей і якостей з їх словесним відображенням. Відстає у формуванні елементарна узагальнююча функція мовлення через недостатню увагу до мовлення оточуючих людей у ситуаціях, що сприймаються наочно. Майже на один рік пізніше, ніж у дітей з нормальним мовленнєвим розвитком, формується система словесних зв'язків і відношень у свідомості дитини, що розвиваються на основі кумуляції й узагальнення різноманітних значень одного й того ж слова. Тільки на спеціально організованих корекційних заняттях діти засвоюють навичку практичної класифікації слів різного ступеня узагальненості.

Досліджуючи становлення цієї ланки у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ, Л.Бартенєва, В.Лотарьова, Л.Федоренко наголошують на прогалинах у оволодінні ними системою словозміни, розумінням значень числових і родових морфем та видочасових форм іменників, прикметників та дієслів, а також на вмінні використовувати означені морфемі у процесі породження мовленнєвих висловлювань. Вони дослідили, що причинами, які призводять до такого відставання, можуть бути як недостатній рівень розвитку довільної уваги дітей до мовленнєвих явищ загалом, так і недостатнє розрізнення значення слів, що відносяться до різних частин мови, та використання їх у власному мовленні. Діти недостатньо опановують лексичною системою значень відмінкових закінчень через недостатньо засвоєні суміжні значення морфологічних і синтаксичних категорій. На

З'єднай апельсини від 1 до 10

З'єднай картинку з описом

	<p>АПЕЛЬСИН ПІД ДЕРЕВОМ</p>
	<p>ПОЛОВИНКА АПЕЛЬСИНА</p>
	<p>АПЕЛЬСИНОВИЙ СІК</p>
	<p>АПЕЛЬСИН НА ГЛІЦІ</p>

їхню думку, це і призводить до труднощів оволодіння даною складовою у період опанування розгорнутим усним і писемним мовленням.

В.Тарасун, вивчаючи дітей молодшого шкільного віку з ПМР, та Л.Андрусишина – дітей дошкільного віку з ЗНМ, досліджували моторні та аналітичні операції як групи специфічних мовленнєвих механізмів, що забезпечують формування та функціонування мовної системи на всіх рівнях її організації (фонологічному, морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному), та виявили труднощі, з якими стикаються діти з ПМР цих вікових категорій. Розуміння мовленнєвих конструкцій утруднене тільки для дітей зі значним недорозвиненням лексико-граматичної ланки і виявляється у нерозумінні та неможливості самостійного використання фонетичної ідентичності (закінчення слів). Спостерігається скорочення (обмеження) семантичного значення слова, недостатня сформованість міжпредметних зв'язків, обмеження використання слова лише в ситуаціях, що спираються на власний досвід. Причиною цих порушень науковці вважають недостатній об'єм короткочасної слухомовленнєвої пам'яті. Для дітей цієї категорії також характерне немотивоване розширення значення слова за рахунок фонетично близьких слів, наявність вербальних парафразій. У той же час, декодування використовуваних дітьми конструкцій показало, що труднощі виникають лише на етапі самостійного зв'язного висловлювання і можуть бути пояснені недостатнім рівнем самоконтролю та розвитком уваги до власних висловлювань. Їх кількість значно зменшується при використанні зорової опори (недоліки смислової ідентифікації найкраще долаються використанням зорових стимулів, що накладаються на усне мовлення).

На думку Є.Соботович, В.Серебрякової, О.Шахнарович, у всіх категорій дітей з ТПМ відхилення у засвоєнні лексичної структури слова носять системний характер. Тобто, наявне звуження смислової структури слова, несформованість різних типів його значень (синонімічних, антонімічних, переносних, безобразних, твірних та похідних). Їх дослідження довели, що у даній категорії дітей відмічається значно менший обсяг лексичного запасу та більш низький (порівняно з нормою) рівень смислових зв'язків між словами, які. Недостатньо сформованим є узагальнення лексичного значення цілого ряду чи груп слів, що негативно

відображається на умінні співвідносити їх з певними логічними категоріями на основі виділення у них спільної значеннєвої ознаки.

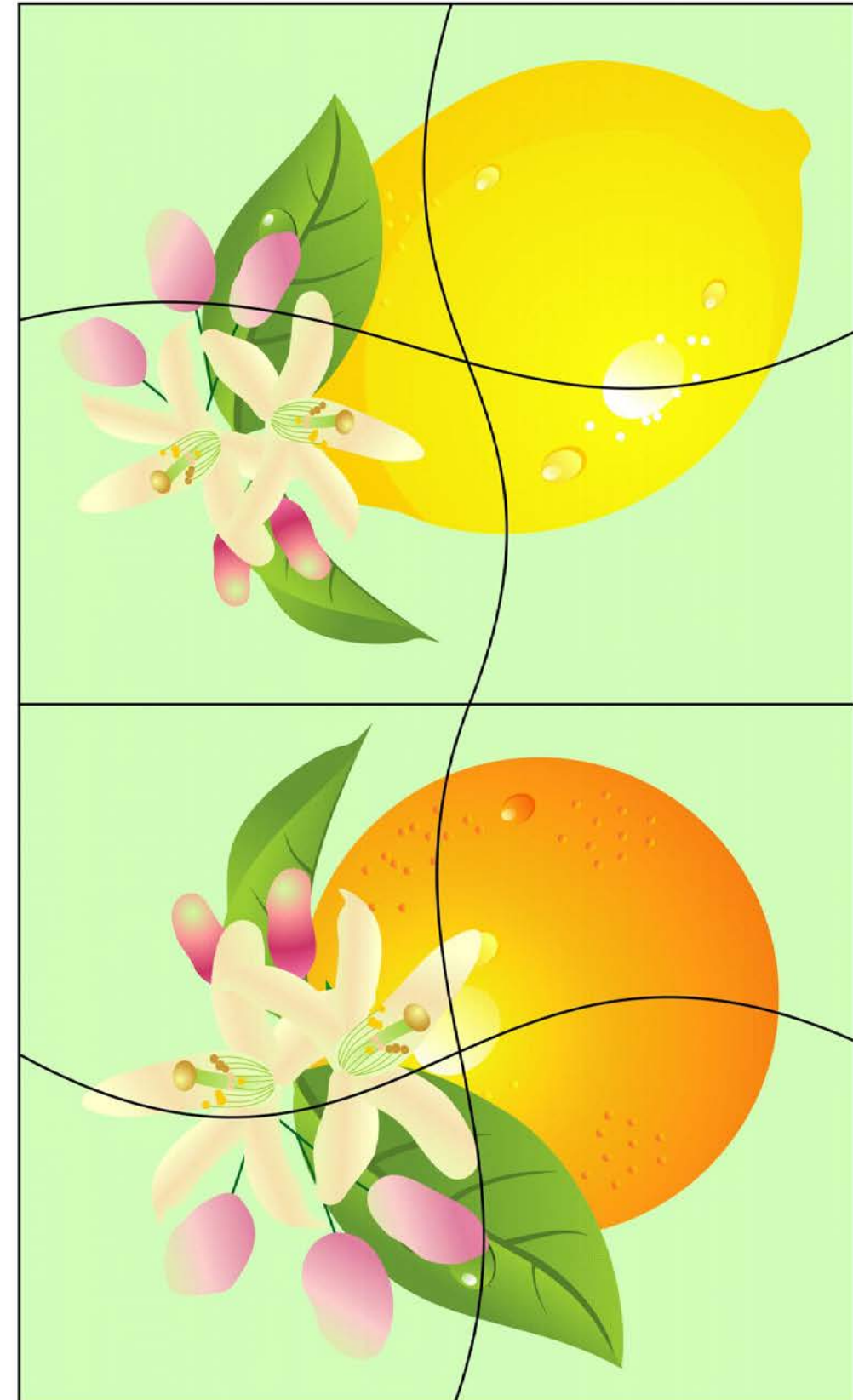
Таким чином, у віці від 3 до 5-6 років діти із нормальним мовленнєвим розвитком кількісно та якісно збагачують словник, засвоюють базові синтаксичні структури, оволодівають узагальнюючими та категоріальними значеннями слова, можуть самостійно визначити значення слова, орієнтуючись на контекст, та враховувати його загальний інваріантний смисл, починають засвоювати логічні зв'язки та оволодівають поняттями. Дослідження у галузі корекційної (спеціальної) педагогіки свідчать про те, що діти з ТПМ значно пізніше (у межах 1-1,5 років) засвоюють основні лексичні та граматичні одиниці. Лише після 4 років, за умови надання логопедичної допомоги, вони починають засвоювати узагальнююче та контекстуальне значення слова, звертаючи увагу на граматичне і морфологічне оформлення своїх висловлювань. Певна кількість дітей з ТПМ відчуває труднощі з засвоєнням логічних зв'язків та недостатньо оволодіває поняттями у дошкільному віці і потребує корекції цього вміння протягом навчання у молодшій школі.

Дослідження рівня сформованості готовності до навчання у школі було предметом наукового пошуку Е.Данілавічюте, С.Коноплястої, І.Марченко, О.Ревуцької, Ю.Рібцун, В.Серебрякової, М.Шеремет, Н.Чередніченко, і А.Ястребово.

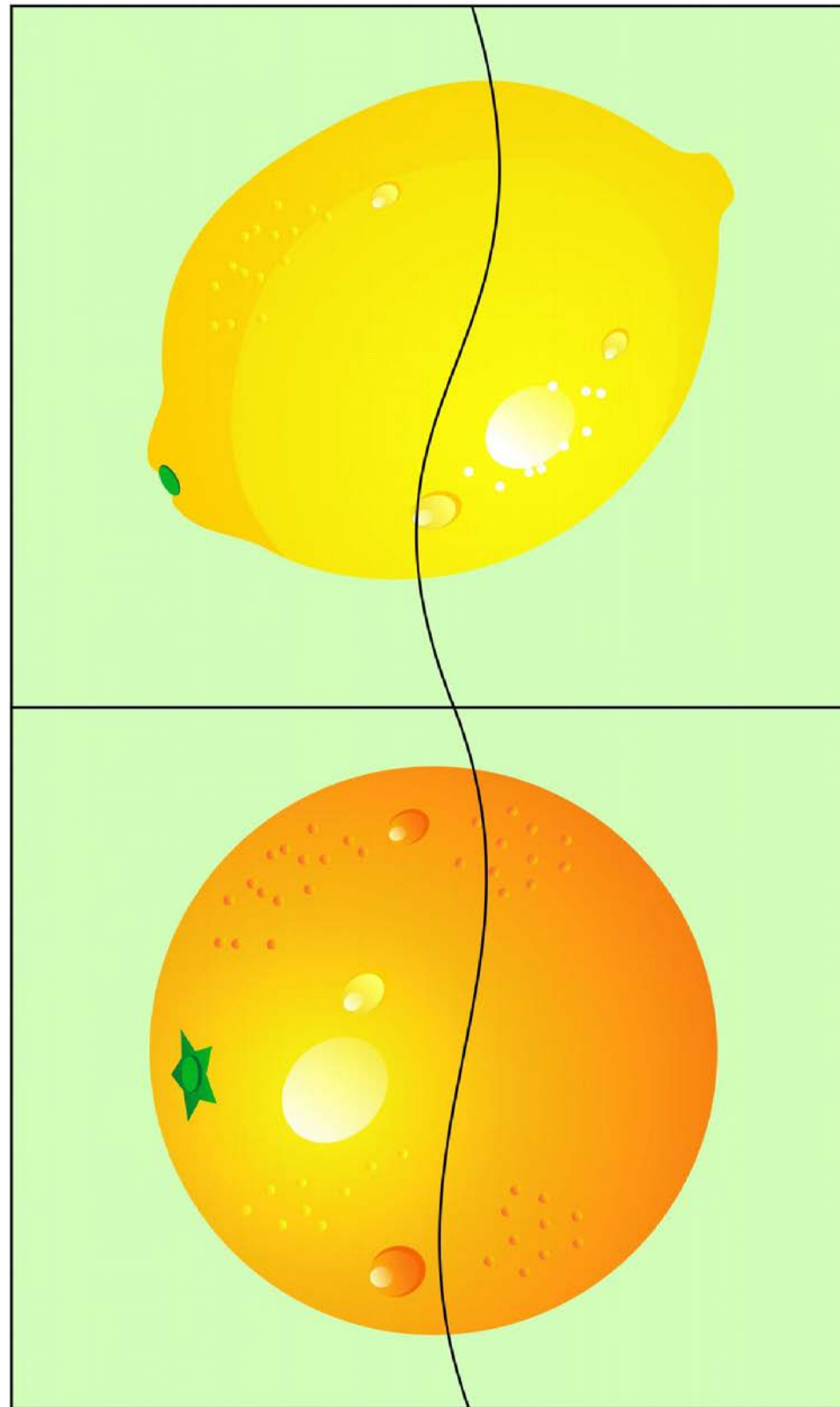
Зокрема, вивчення О.Ревуцькою і М.Шеремет причин виникнення лексико-семантичних, лексико-граматичних, орфографічних та дериваційних помилок в усному мовленні та на письмі свідчить про те, що у дітей із ЗНМ недорозвинутими є словотворчі вміння. Вони не завжди правильно розуміють значення морфем, не вміють виділяти їх в мовленні, не звертають уваги на зміну значення слова при використанні різних морфем. Однією з причин цих труднощів науковцями було виділено недостатнє розуміння значення словотворчих засобів та обмежену увагу дитини до змістового наповнення слова. Також відзначалися труднощі розуміння значення слова, що обумовлювалися низькою обізнаністю чи не оволодінням лексичною наповненістю понять та термінів.

Е.Данілавічюте відмічає неузгоджену діяльність мисленнєвих процесів та слухового контролю. Діти недостатньо приділяють увагу значенню почутого слова

Склади четвертинки

Склади половинки

і, зорієнтувавшись на фонемний склад, користуються неправильним здогадом про значення почутого слова.

Дослідження А.Курбатової, В.Серебрякової, Н.Чередніченко, А.Ястребової, наголошують на труднощах для дітей з ТПМ перенесенням власних думок, починаються ще на рівні задуму. Учням важко підібрати адекватні форми і мовленнєві засоби висловлювання. У результаті, вони часто складаються з опису явища чи предмета лише за найбільш відомими ознаками.

Л.Спірова, а пізніше В.Смірнова і Д.Шабліко відмітили труднощі засвоєння дітьми безпосереднього та пов'язаного з сенсорним та моторним сприйманням значення слова, а також специфічні труднощі, з якими стикаються діти при відтворенні цих вражень різними засобами мовлення. Вони виділили три групи дітей: у першій групі дітей – із недостатніми (уривчастими) уявленнями про конкретне значення слова і правила його написання; у другій – із недостатньо сформованими уявленнями про зміну значення слова, його морфологічну частину (труднощі слухового контролю та обмеженість пізнавального досвіду); у третій – труднощі виникнення пізнавального інтересу до засвоєння правил мовлення через низький рівень мовленнєвої активності (діти з I, I-II рівнем ЗНМ).

І.Марченко та Н.Чередніченко виділили труднощі засвоєння варіативності значень слів та оволодіння зв'язками між ними. І.Марченко зазначає, що у дітей цієї категорії часто є недорозвинутою система структурування лексики за різними ознаками, а саме – труднощі застосування логічних операцій класифікації, аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Наукові дослідження А.Курбатової свідчать про труднощі у формуванні зв'язків слова через неточне його використання у мовленнєвому потоці та недостатню увагу до зміни значення слова залежно від його місця у словосполученнях і реченнях.

Вивчення оволодіння дітьми з ТПМ простими математичними термінами, поняттями та операціями, розуміння ними текстів проводилося Н.Гавриловою, Л.Лісовою, В.Тарасун. Результати вивчення цими науковцями засвоєння математичних категорій і понять дітьми з ТПМ свідчать про те, що вони відчувають значні труднощі ще на етапі структуризації наочної ситуації та позначення відповідними словами-поняттями і словами-термінами математичних відношень.

Причиною, що призводить до такого відставання, був визначений системний недорозвиток базових пізнавальних процесів різного структурного типу. Для порівняння, у дітей з нормальним мовленнєвим розвитком перші математичні узагальнення та найпростіші поняття формуються ще у середньому дошкільному віці, а до початку навчання у школі діти на практичному рівні оволодівають більшістю математичних навичок, розуміють і використовують у власному мовленні найпростіші математичні поняття, такі як «число», «цифра», «склад числа», «рахунок» та інші.

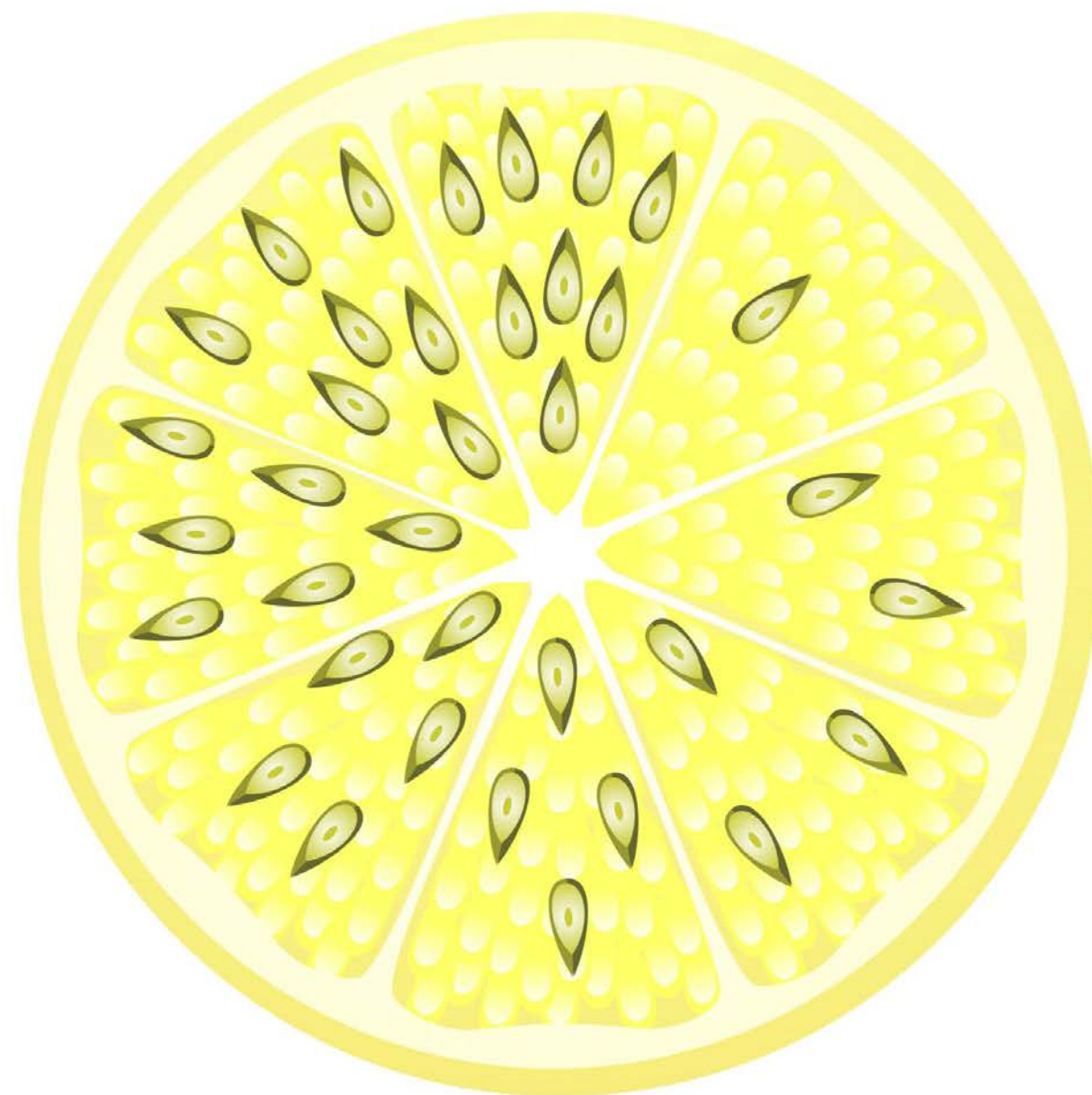
Таким чином, повільніший темп засвоєння дітьми з ТПМ, різнопланових функції слова, її узагальнюючого лексичного значення, терміну, поняття, ситуативних об'єднань слів за визначеними ознаками і їх зорового співвіднесення з характеристиками предметів, та формування категорій на основі понятійного співвіднесення слів-термінів та слів-понять має глибинні причини.

Особливості розвитку лексико-граматичної складової у дітей з ТПМ були предметом вивчення таких видатних психологів та психолінгвістів, як Л.Виготський, М.Жинкін, О.Леонтьєв, В.Ковшиков, І.Синиця, А.Скрипченко, Т.Ушакова та ін. Результати дослідження впливу недорозвитку пізнавальних процесів на розвиток мовлення у дітей з ТПМ висвітлено у працях В.Бадера, М.Вашуленко, Т.Волковскої, О.Косякової, Т.Ладиженської, Н.Лазаренка, В.Митрясова, Н.Скрипченко, В.Тарасун, Г.Юсупової.

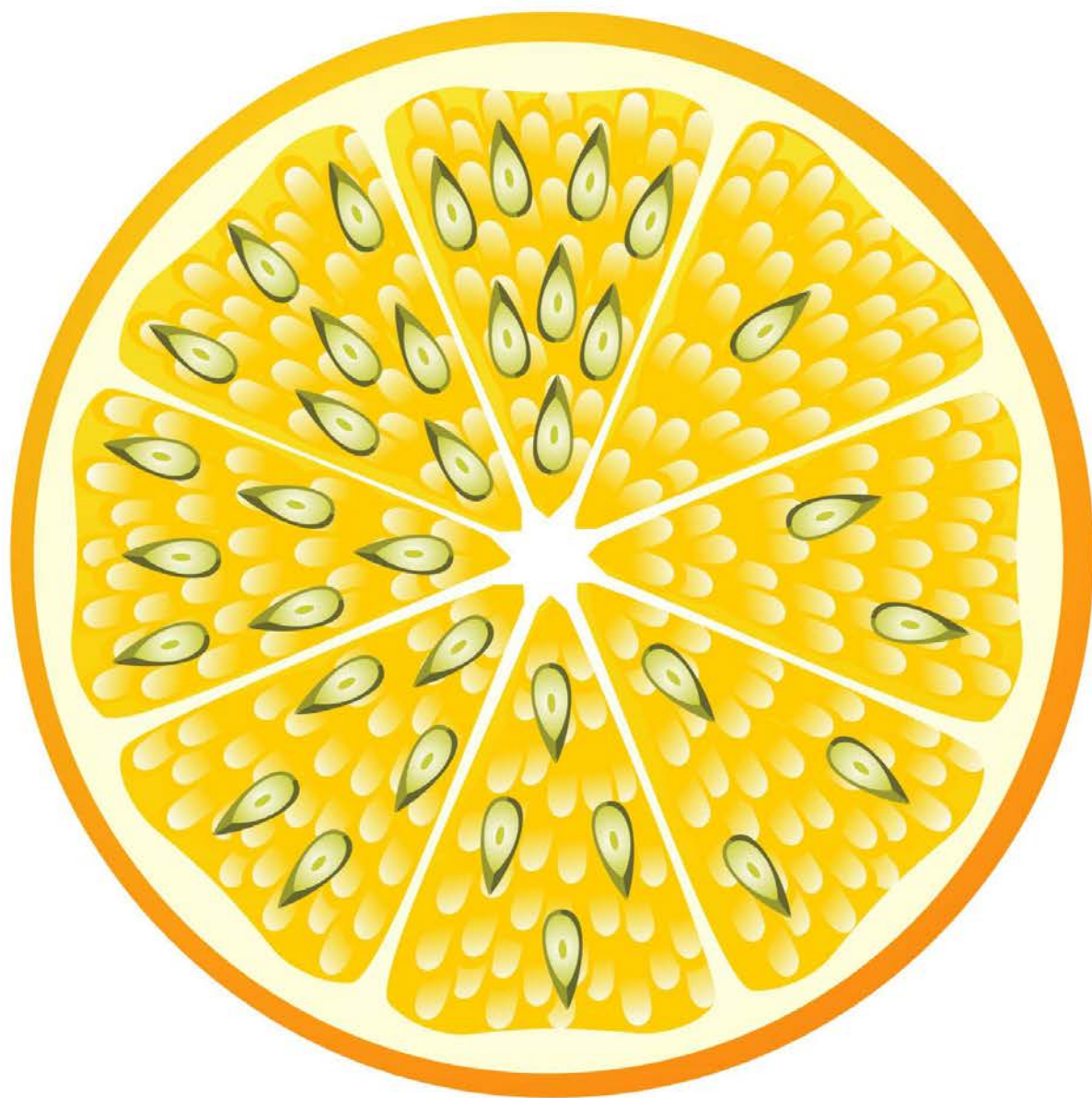
Психологічні дослідження В.Давидова, І.Синиці, А.Скрипченко свідчать про те, що розвиток мислиннєвих процесів у дітей молодшого шкільного віку з ТПМ не завжди сприяють накопиченню та збагаченню активного словника дітей термінами та узагальнюючими поняттями. Однак, спеціально організоване пізнавальне середовище у цей період стимулює активне осмислення і обдумане використання багатозначних слів, слів, що передають антонімічні, омонімічні та синонімічні відносини, і відставання у розвитку словника долається протягом навчання 2-3 років.

Предметом вивчення В.Мітрясової, Є.Соботович, О.Шахнарович, З.Юсупової було засвоєння граматичної будови рідної мови дитиною з ТПМ. Вони визначили, що передумовою ефективного формування граматичної системи мовлення є орієнтування на звукову форму слова в цілому та на окремі фонематичні знаки

Склади дольки лимона за порядком (малюнок вирізати та розрізати на окремі частини)

**Склади дольки апельсина за порядком
(малюнок вирізати та розрізати на окремі частини)**

зокрема. В основі цього процесу лежить складний багаторівневий механізм, описаний у дослідженнях П.Волковського та С.Лазаренка, В.Орфінської. Вони виявили, що для створення повноцінних граматичних уявлень діти з ТПМ спочатку порівнюють слова та їх значення, потім виділяють звукокомплекси, які несуть це значення; узагальнюють їх, утворюють на цій основі за аналогією слова та словоформи – різні чи споріднені за значенням. На останньому етапі розвивається контроль за відповідністю нових слів контекстуальному і загальному значенню.

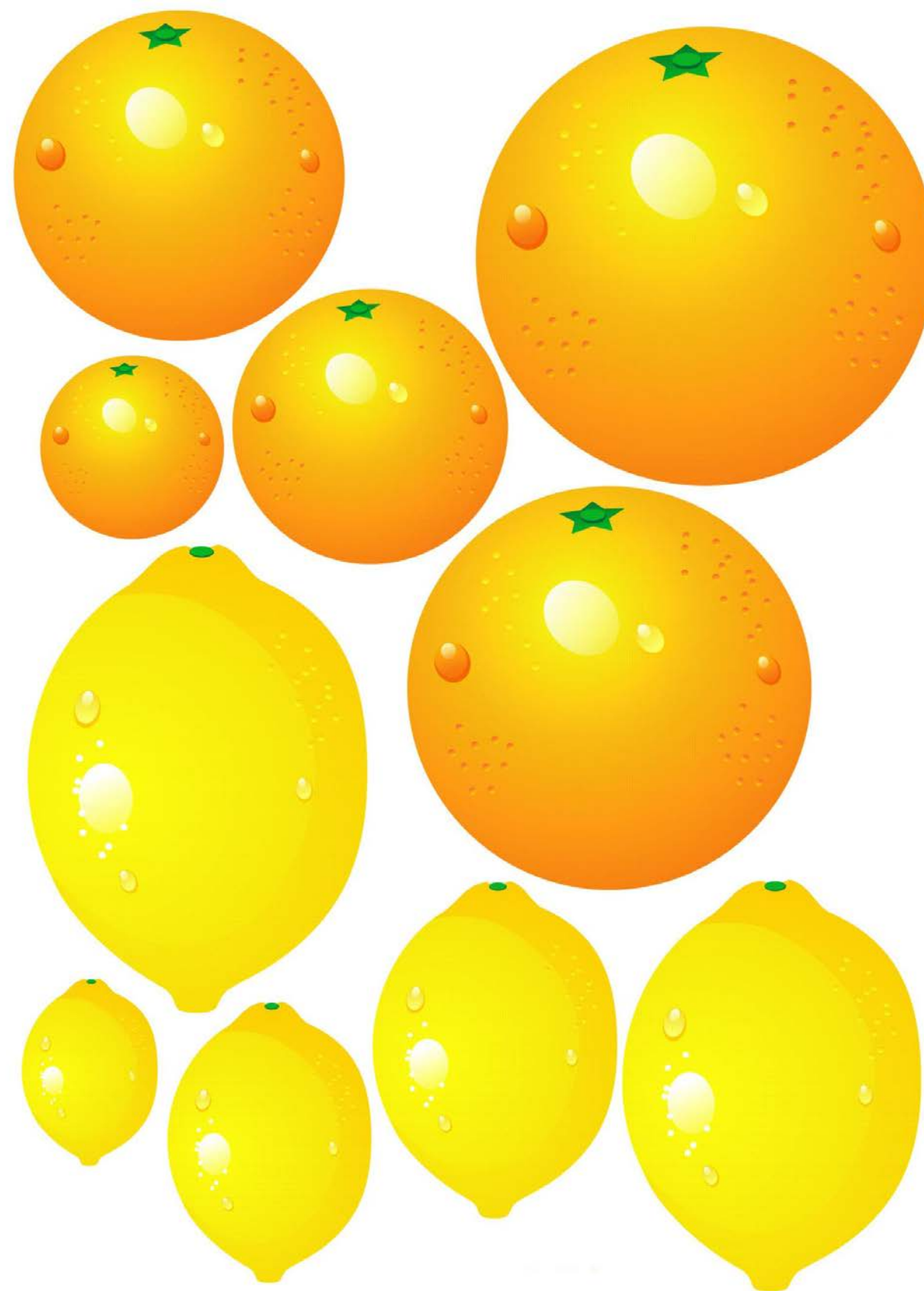
З позиції психолінгвістики З.Юсупова і М.Ладженська пропонують виділити два періоди організації «граматики» у мовленні дітей з ТПМ. Спочатку вони оволодівають лексичним синтаксисом, а вже на достатньо сформований лексичний синтаксис нашаровується система граматичних правил. Однак, якщо у нормі діти оволодівають цими вміннями на інтуїтивному рівні ще в середньому дошкільному віці, а в молодшому шкільному віці переносять їх на писемне мовлення, У працях В.Ревуцької, Н.Серебрякової, Ф.Сохіна, В.Тарасун, Т.Ушакової, М.Шермет та ін. експериментально доведено: тільки на основі абстрагування й генералізації мовних узагальнень відбувається оволодіння лексичними явищами дітьми з ТПМ через засвоєння ролі словотвірних елементів. Дослідження К.Лівшиц, Є.Соботович та ін. довели, що діти з ТПМ у певній послідовності оволодівають лексико-граматичною складовою. Дослідження Н.Гавриловою, Р.Левіною, В.Тищенком оволодіння дітьми з ТПМ фонологічною складовою рідної мови свідчать про те, що спочатку ними усвідомлюються загальні звукові характеристики слова без урахування їх фонематичного складу, і лише наприкінці 6-7 року життя ці діти починають виділяти на практичному рівні окремі фонематичні ознаки.

Період оволодіння дитиною з ТПМ смислорозрізнавальною функцією, на думку Є.Соботович, В.Тищенка та ін., характеризується орієнтуванням на звукову форму слова, у результаті якої дитина виділяє певний звукокомплекс як константний у різних словах. Поєднання звукокомплексу з предметною дійсністю, зі змістом, встановлення тісного зв'язку звукокомплексу зі значенням, перенесення його на різні слова та генералізація цього явища – результат усвідомленого регулярного вживання за обраними моделями тієї або іншої морфемі. У дітей із нормальним мовленнєвим розвитком ці вміння формуються ще у середньому дошкільному віці, а у дітей з ТПМ

– після 6-7 років. Оволодіння дитиною з ТПМ набором найбільш вживаних мовних засобів та їх значенням вивчалися Л.Андрусишиною, Р.Лалаєвою, В. Логіною, Л.Спіровою та ін. Для визначення семантики слів, що засвоюються дитиною чи формуються нею самостійно, у пам'яті повинні зберігатися відповідні «сполучні схеми», моделі-типи (стереотипи), тому що похідне слово розпізнається і конструюється не як проста послідовність морфем, а як певний комплекс, у якому морфеми не тільки розташовані одна за одною, а й взаємодіють, утворюючи речення. Формування ж зв'язку між знаковою формою морфеми і її значенням відбувається у процесі складання слів у системи парадигм за звучанням і значенням, виявлення дитиною граматичної змінюваності слів і усвідомлення на цій підставі предметного і граматичного значення форм. Результати досліджень В. Логінової свідчать про те, що для дітей з ТПМ дуже важливим є активне використання граматичних зв'язків та спеціально організовані умови для оволодіння мовленнєвими явищами. Тільки постійно оперуючи знаками – актуалізуючи їх у пам'яті, конструюючи нові моделі слів та словосполучень, роблячи перестановки та виконуючи дії за аналогією, – вони опановують одну з основних властивостей – здатність до генералізації мовленнєвих явищ.

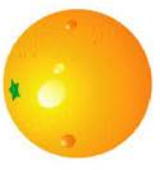

Дослідження Т.Ушакової свідчать про те, що зв'язки між словами у дітей з нормальним мовленнєвим розвитком можуть формуватися на логічному, практичному, мовленнєвому, емоційному чи мнемічному рівнях і зберігатися у досвіді дитини у вигляді інтегративних систем, здатних до трансформації та генералізації ще до початку шкільного навчання. У дітей з ТПМ ці рівні функціонують окремо. Спочатку формується здатність на емоційному (інтуїтивному) рівні відтворювати раніше почуті зразки поєднань слів (3-4 роки). У цей же час вибудовується і здатність самостійно будувати найпростіші висловлювання, приймаючи рішення про значення слова на практичному рівні. І лише під час навчання у молодшій школі на перший план виходять мнемічні та мовленнєві рівні організації слів. Логічний рівень формування семантичних зв'язків, за дослідженнями С.Алмаєва, Л.Андрусишиної та Е.Соколова, розвивається ще й у шкільному віці.

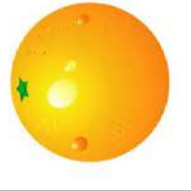

Розклади за розміром

Продовж логічний ряд

Розрізати на окремі елементи

Вивчення С.Лебедевою, І.Марченко, К.Іустіною дітей з ТПМ показало, що формування повноцінних мовленнєвих навичок, збагачення їхнього словникового запасу і на його основі розширення і структуризація здійснюється за умов активного розвитку когнітивних процесів. К. Іустінова говорить про «семантичну свідомість», а С.Лебедева – про «семантичне усвідомлення» як рушійні сили подальшого мовленнєвого розвитку дітей з ТПМ. Характеризуючи причини, що призводять до сповільнення у формуванні «семантичної свідомості», дослідники відзначають низький рівень розвитку процесів логічної структуризації отриманої інформації, недостатнє усвідомлення причинно-наслідкової зумовленості використання граматичних категорій і загальних правил побудови висловлювання. Доводячи роль «усвідомлення» у процесі визначення значення окремого слова чи поєднання слів, науковці відзначають низький рівень розвитку аналітичних здібностей, обмеженість уявлень про варіативність значення та його відтінки.

Т.Ахутіна, Н.Пилаєва, І.Копиленко, В.Смірнова стверджують, що розвиток лексико-граматичної системи у дітей з ТПМ здійснюється при безпосередньому чуттєвому сприйнятті або опосередкованим шляхом, тобто за словесним описом окремих предметів або явищ протягом всього дошкільного віку. Наслідком опанування знань про оточуючий світ є формування семантичних полів, що організуються за принципом чіткої співвіднесеності досліджуваної ситуації зі словами із урахуванням міжпредметних зв'язків. Результати досліджень свідчать про те, що досягнути цього можливо тільки спеціально організувавши ситуацію засвоєння нового досвіду через надання дитині елементів чи зразків використання мовленнєвих засобів та створення ситуації їх частого використання. У 67-70% дітей такі вміння формуються наприкінці 1-2 класу, а в інших випадках залишаються недоступними і надалі. Т. Ахутіна, визначила, що спочатку діти оволодівають лексико-граматичною системою у вигляді простих уявлень, понять (узагальнених знань, що є чітко структурованими і сприймаються дитиною або знаходять відклик у її свідомості), чітко визначених відчуттів, зорових чи слухових образів, що акумулюють життєвий досвід людини. Якщо порівняти з дітьми, що засвоюють мовленнєву систему відповідно до віку, то відставання складає 1,5-2 роки.

II. Використання ігрових прийомів для корекції мовленнєвих порушень

2.1. Дидактичні ігри, їх особливості та класифікація

Гра є універсальною формою діяльності, всередині якої відбуваються основні прогресивні зміни в психіці та особистості дитини-дошкільника, гра визначає його відношення з оточуючими людьми, готує до переходу на наступний віковий етап, до нових видів діяльності.

Дидактична гра – гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок.

Дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми підвищують ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості.

Використовують дидактичні ігри у навчанні та вихованні дітей усіх вікових груп у навчанні та вихованні дітей усіх вікових групах за необхідності актуалізувати їхній досвід, повторити, уточнити, закріпити набуті знання і уявлення про природні явища, працю і побут людини.

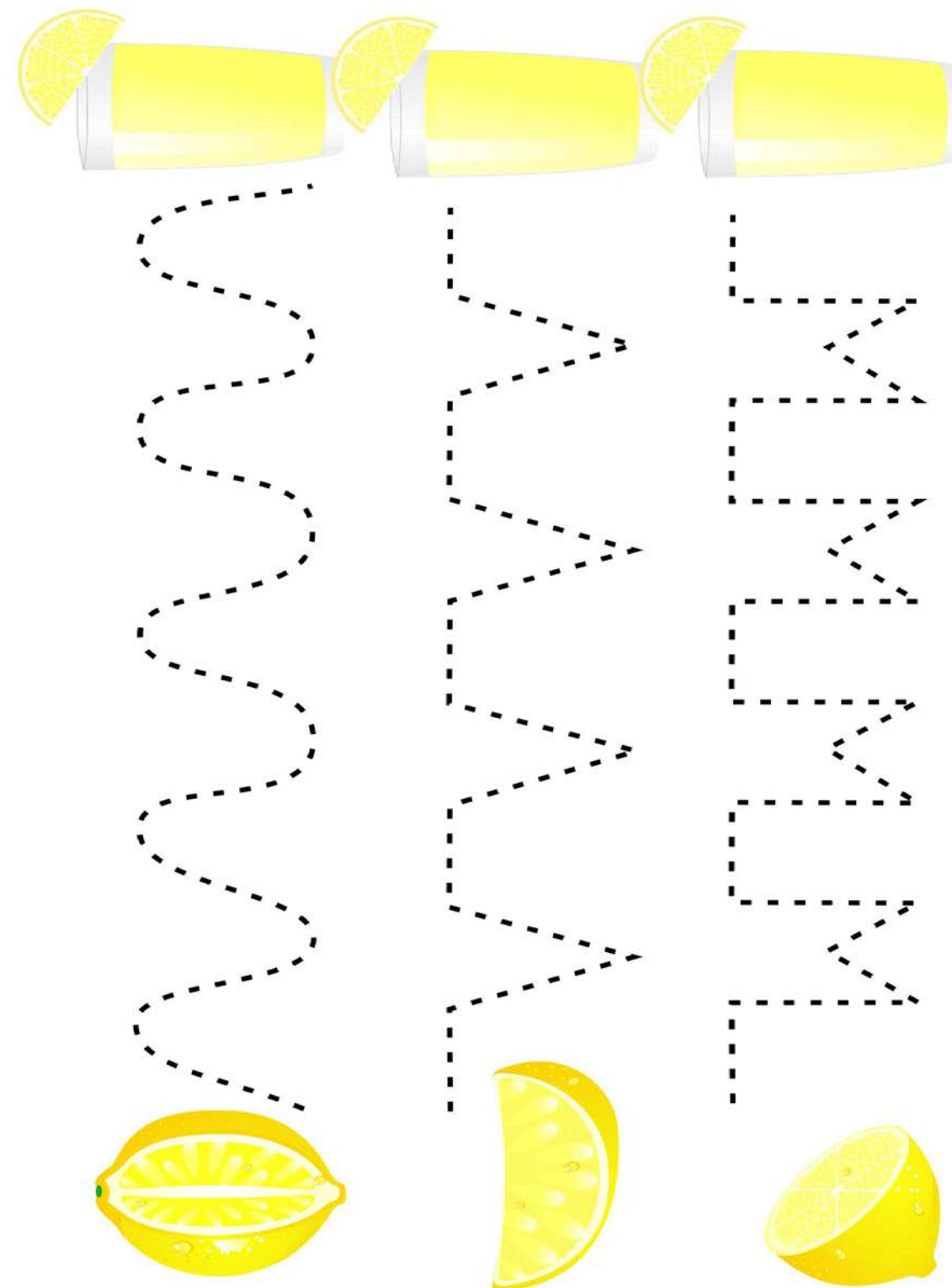
Як ігровий метод навчання дидактична гра постає у двох видах:

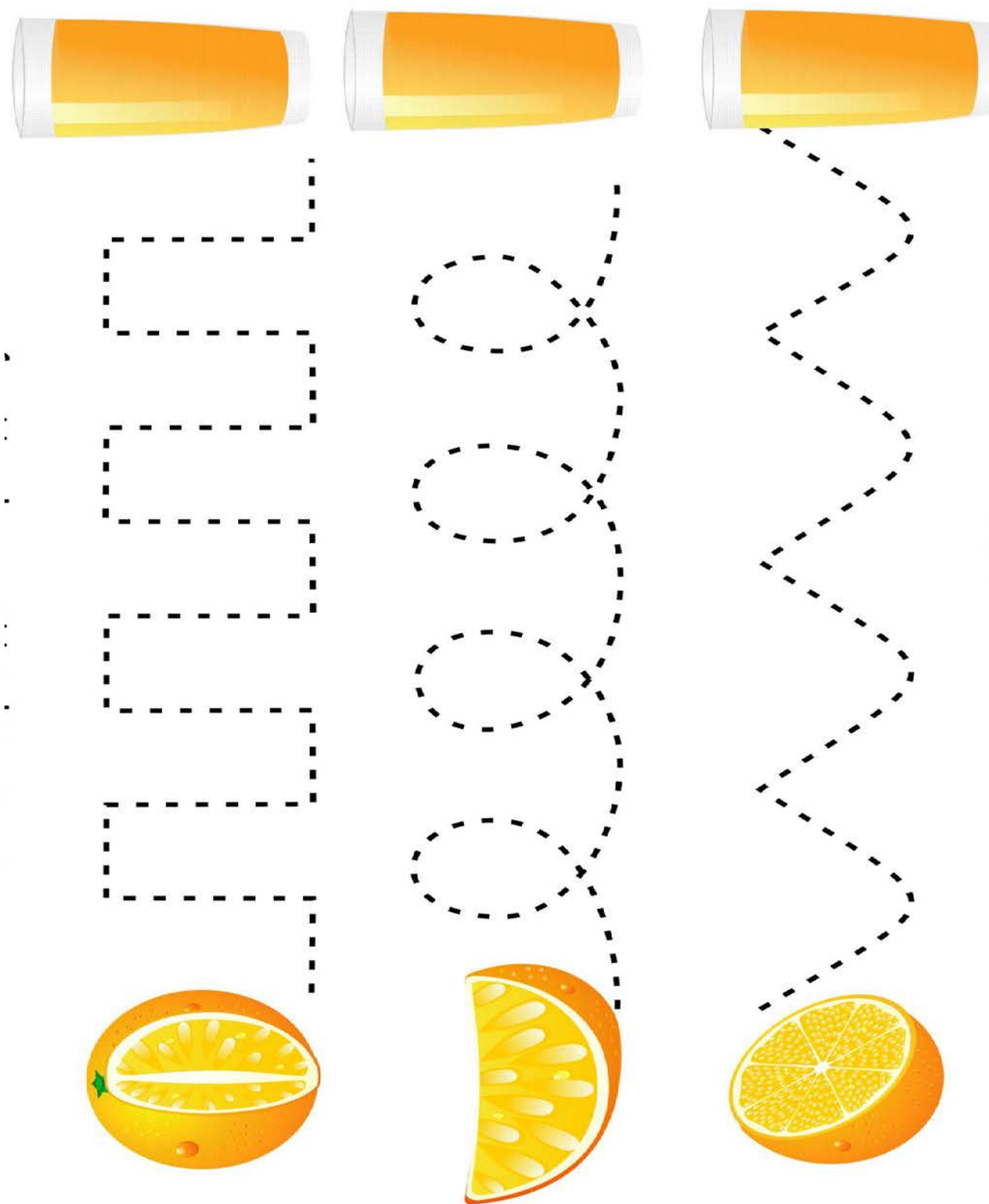
1) Власна дидактична гра. Ґрунтується на авто дидактизмі (самонавчанні) та самоорганізації дітей;

2) Гра-заняття (гра-вправа). Провідна роль у ній належить як вихователю так і вчителю-логопеду, які є її організаторами. Під час гри-заняття діти засвоюють доступні знання. У них виробляються необхідні вміння, удосконалюються психічні процеси (сприймання, уява, мислення, мовлення).

У дидактичній грі як формі навчання взаємодіють навчальна (пізнавальна) та ігрова (цікава) сторони. Відповідно до цього одночасно іде навчання дітей і вони беруть участь у їхній грі, а діти граючись навчаються. Здатність дидактичної гри навчати і розвивати дитину через ігровий задум. Дії О.Усова визначає як авто дидактизм.

Для того щоб дидактичні ігри стимулювали різнобічну діяльність і задоволення інтереси дітей, вчитель-логопед повинен добирати їх відповідно до програми дитячого садка для кожної вікової групи, враховуючи пізнавальний зміст, ступень

складності ігрових завдань і дій та рівень мовленнєвого розвитку. В кожній групі мають бути різних розмірів ляльки з комплектами одягу, посуд, меблі, транспорт, м'які іграшки (тварини, птахи, комахи), настільно-друковані ігри (лото, доміно, шашки, шахи), дидактичні іграшки (матрьошки, кубики, пірамідки та інші), набори з природного матеріалу, картинки про природу, життя сім'ї, діяльність людей, предмети домашнього вжитку тощо.

Важливим методом розвитку зв'язного мовлення дітей є дидактична гра. Вона забезпечує сприятливі умови для розв'язання педагогічних завдань з урахуванням можливостей дітей дошкільного віку. Для розвитку діалогічного мовлення проводяться такі ігри, де мовна активність дітей займає основне місце. В молодших групах це дидактичні ігри з лялькою. Зміст цих ігор в тому, що логопед розіграє невелику інсценівку за участю ляльки, наприклад, влаштування кімнати для ляльки, святкування дня народження ляльки, зустріч нової ляльки Тані. Протягом усієї гри логопед веде розмову з дітьми від імені ляльки Тані; діти відповідають хором і поодиночці, уважно стежать за діями дорослого, самі беруть участь у виконанні окремих доручень (накрити стіл для ляльки, одягти пальто на неї, допомогти ляльці сховатися тощо).

Вчитель-логопед складає інсценівку за участю не більше як трьох дійових осіб, продумає діалог який буде вести протягом гри, дії, що будуть виконуватися. Треба обов'язково передбачити активну участь усіх дітей у розмові з дійовими особами. Сюжети для сценарію треба брати з дитячого життя, з життя тварин. Це можуть бути невеликі інсценізації: «Знайомство», «Зустріч друзів», «У лікарні», «В магазині», «Розмова по телефону», «У бібліотеці» тощо. Дійовими особами можуть бути і герої улюблених казок: Червона Шапочка, зайчик і т. д. Проте це буде не інсценування всієї казки, а розмова дітей з одним героєм.

В основі гри-бесіди лежить спілкування логопеда з дітьми, дітей з вихователем і дітей один з одним. У гри-бесіди вчитель-логопед часто діє не від себе, а від близького дітям персонажа і тим самим не тільки зберігає ігрове спілкування, а й підсилює бажання повторити гру.

Цінність гри-бесіди лежить спілкування полягає в тому, що вона ставить вимоги до активізації емоційних і мислинневих процесів: єдність слова, дії, думки й уяви

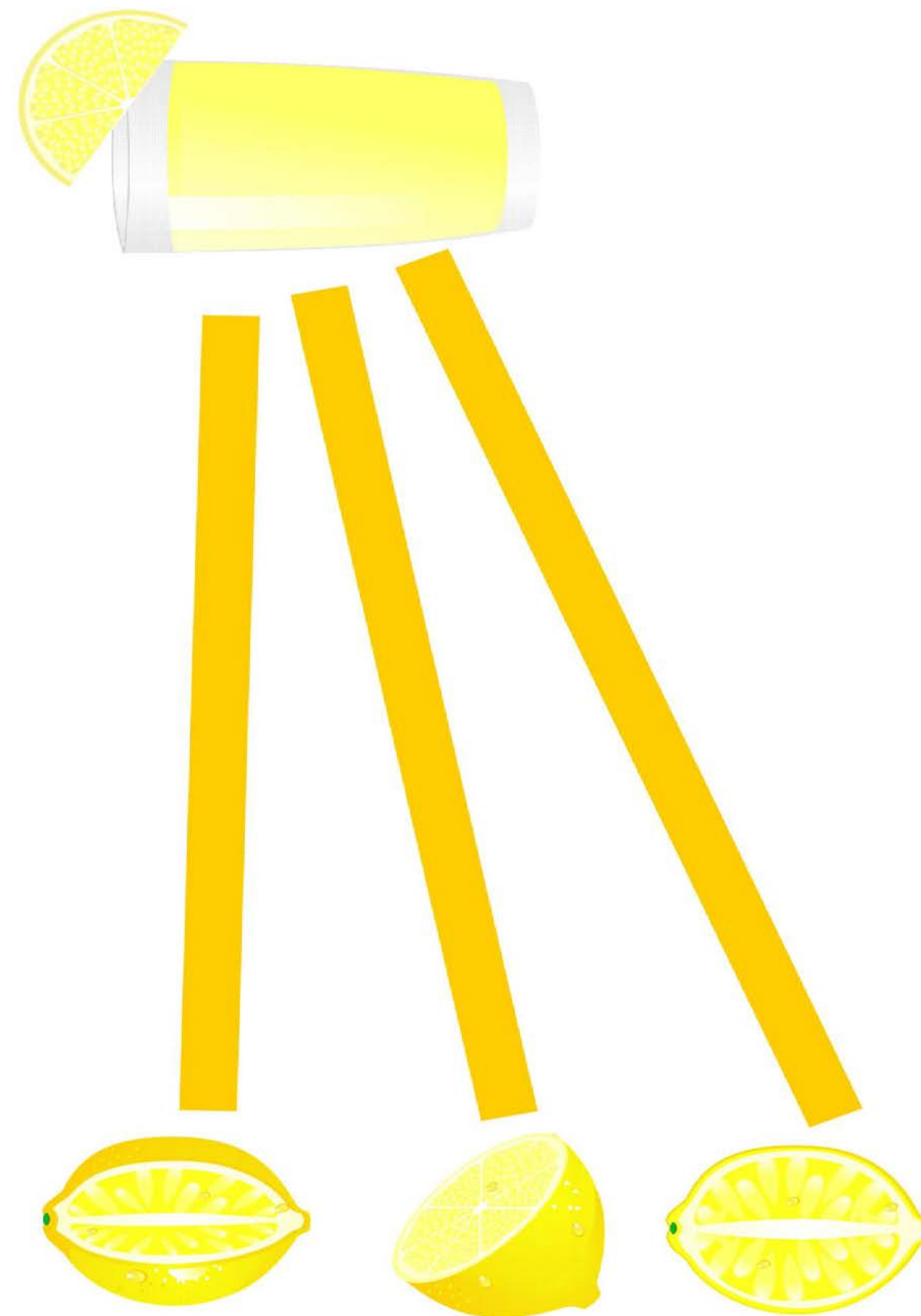
дітей. Такі ігри виховують уміння слухати і чути запитання, запитання і відповіді дітей, уміння зосереджувати увагу на зміст розмови, доповнювати сказане, висловлювати судження.

Наведемо приклад дидактичної гри «Лист хлопчика Чомучці». Вчитель-логопед показує дітям великий конверт і говорить: «Коли я йшла до дитячого садка, листоноша передав мені ось цей конверт. Кому ж він і від кого? На конверті адреса нашого дитячого садка і нашої групи! А що в конверті? Лист від Чомучки! Чомучка – хлопчик. Він веселий, добрий, допитливий. Чомучка часто запитує: «Хто? Що? Де? Чому?» Тому його і називають Чомучкою. Може, і нас він про щось запитує? Ось що він пише: «Діти, там, де я живу, не буває зими. Розкажіть мені про зиму. Я буду дуже радий». Щось ще є у великому конверті. Що це? (Хтось з дітей виймає кольорові конвертики і знаходять в кожному карточки з запитаннями). У кожному конвертику Чомучка про щось запитує. Хочете відповісти на його запитання?.. Подумайте і намагайтесь відповісти коротко, але так, щоб Чомучка все зрозумів». Далі логопед виймає із конвертиків одну за одну картки і читає запитання.

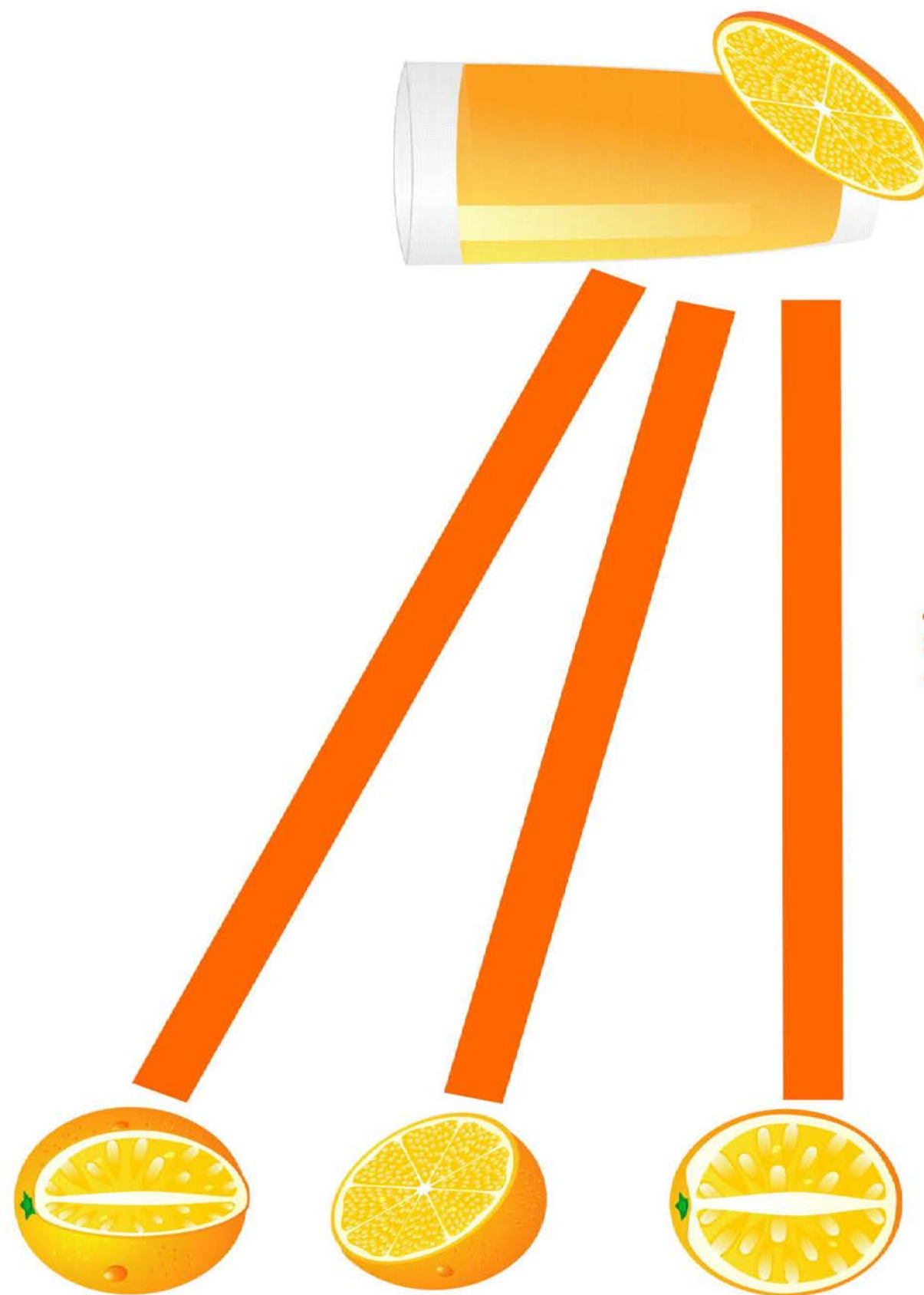
Наприклад: Що таке зима? З якого місяця починається зима? Які звірі живуть взимку в лісі? Які птахи відлітають і які залишаються? Як люди готуються до зими? Яку роботу вони виконують? Як ви граєте взимку? Які взимку бувають свята? І т.д. Діти відповідають на ці запитання.

Але дидактичні ігри проводять після того, як діти вже навчилися розповідати на заняттях. Однією з умов проведення дидактичної гри є її жвавість, певний ритм, активна участь усіх дітей. Якщо ж діти не вміють розповідати про предмети, гра може загубити ці свої цінні якості. В дидактичних іграх можна закріплювати вміння дітей описувати предмет або картинку досить повно, послідовно. За суттєвими ознаками. Це такі ігри: «Чарівний мішечок», «Відгадай, хто це?», «Відгадай, яка квітка (дерево, тварина)», «Пошта», «Школа» тощо.

Ігри мають чіткі правила, які логопед на початку заняття повідомляє дітям і яких вони дотримуються в ході гри. Дотримання правил вимагає від дитини вольових зусиль, уміння взаємодіяти з іншими, переборювати негативні емоції у зв'язку з невдачами тощо. У дидактичній грі правила є критерієм правильності ігрових дій, їх оцінки.

Допоможи видавити сік з фруктів (малюємо олівцем доріжки)

Основою, сюжетною канвою дидактичної гри є ігрові дії, завдяки яким діти реалізують свої ігрові задуми. Без підпорядкованих певним правилам дій неможлива гра.

Ігрові дії малюків полягають у перестановці, збиранні предметів, їх порівнянні, доборі за кольором, розміром, імітуванні рухів, голосів тощо. Ігрові дії дітей середнього і старшого дошкільного віку виражають значно складніші стосунки між ними.

Результатам дидактичної гри є її фінал. Відгадування загадок, виконання доручень, ігрових завдань, вияв кмітливості є результатом гри і сприймається дитиною як досягнення. Виявляється він і в задоволенні учасників гри від участі в ній. Для логопеда результатом гри є рівень засвоєння дітьми, знань їхній успіх у розумовій діяльності, налагоджені гармонійних взаємин.

Ігровий задум, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: задум визначає характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає в їх здійсненні та розв'язанні ігрового завдання.

Класифікація дидактичних ігор дає змогу простежити їх сутнісні особливості, використання яких забезпечує відповідний навчально-виховний ефект.

Поширеною є класифікація дидактичних ігор за характером матеріалу, згідно з якою виокремлюють:

1) Ігри з предметами. У таких іграх використовують дидактичні іграшки (мозаїку, кубики), реальні предмети, різноманітний природний матеріал (листя, плоди, насіння), сюжетні (ляльки, предмети побуту, овочі тощо) і безсюжетні (кулі, циліндри, пірамідки та інші) дидактичні матеріали.

2) Настільно - друковані ігри. Вони передбачають дії не з предметами, а з їх зображеннями. Найчастіше вони зорієнтовані на розв'язання таких ігрових завдань: добір картинок за схожістю (деякі види лото, парні картинки), карток-картинок пі час чергового ходу (доміно), складання цілого з частин (розрізні картинки, кубики) тощо.

3) Словесні ігри. Вони є найскладнішими, оскільки змушують дітей оперувати уявленнями, мислити про речі, з якими на той час вони не діють, використовувати набуті знання у нових ситуація і зв'язках. У молодшому дошкільному віці ці ігри спрямовані на розвиток мовлення, уточнення і закріплення словникового запасу,

формування вміння рахувати, орієнтуватися у просторі. У старшому дошкільному віці словесні ігри розвивають самостійність мислення, активізують розумову діяльність дітей. Як правило, дошкільникам доводиться описувати предмети, відгадувати її за описом, за ознаками схожості та відмінності, групувати за властивостями, знаходити алогізми в судженнях, вигадувати власні розповіді.

Класифікація ігор за матеріалом наголошує на їх спрямованості на навчання, пізнавальну діяльність, але вона лише поверхова розкриває основи дидактичної гри: особливості ігрової діяльності дітей, ігрових завдань, ігрових дій і правил, організацією життя дітей, керівництво вихователя. Цій меті підпорядкована класифікація дидактичних ігор, запропоновано О.Сорокіною, за якою виокремлюють:

1) Ігри-подорожі. Відображають реальні факти і події через незвичайне: просте – через загадкове, складне – через переборне, необхідне – через цікаве.

2) Ігри-доручення. Ігрове завдання та ігрові дії в них ґрунтуються на пропозиції що-небудь зробити: «Збери у кошику усі іграшки червоного кольору», «Дістань із мішечка предмети круглої форми» та інші.;

3) Ігри-припущення. Їх ігрове завдання виражене в назвах: «Що було б ...?», «Щоб я зробив, як би ...?» та інші. Вони спонукають дітей до осмислення наступної дії, що потребує вміння зіставляти знання з обставинами або запропонованими умовами, встановлювати причинні зв'язки активної роботи уяви;

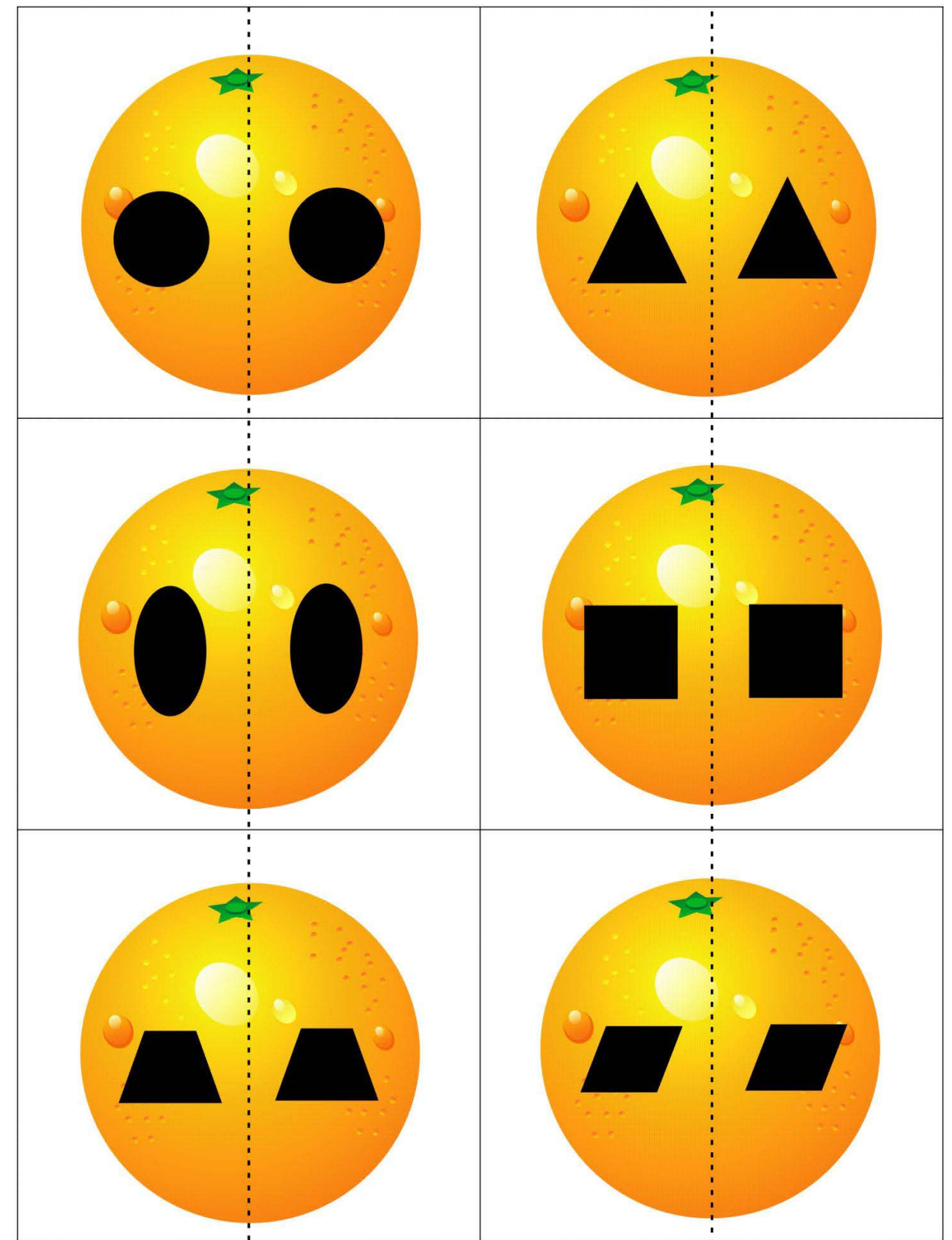
4) Ігри-загадки. Розвивають здатність до аналізу, узагальнення, формують вміння розмірковувати, робити висновки;

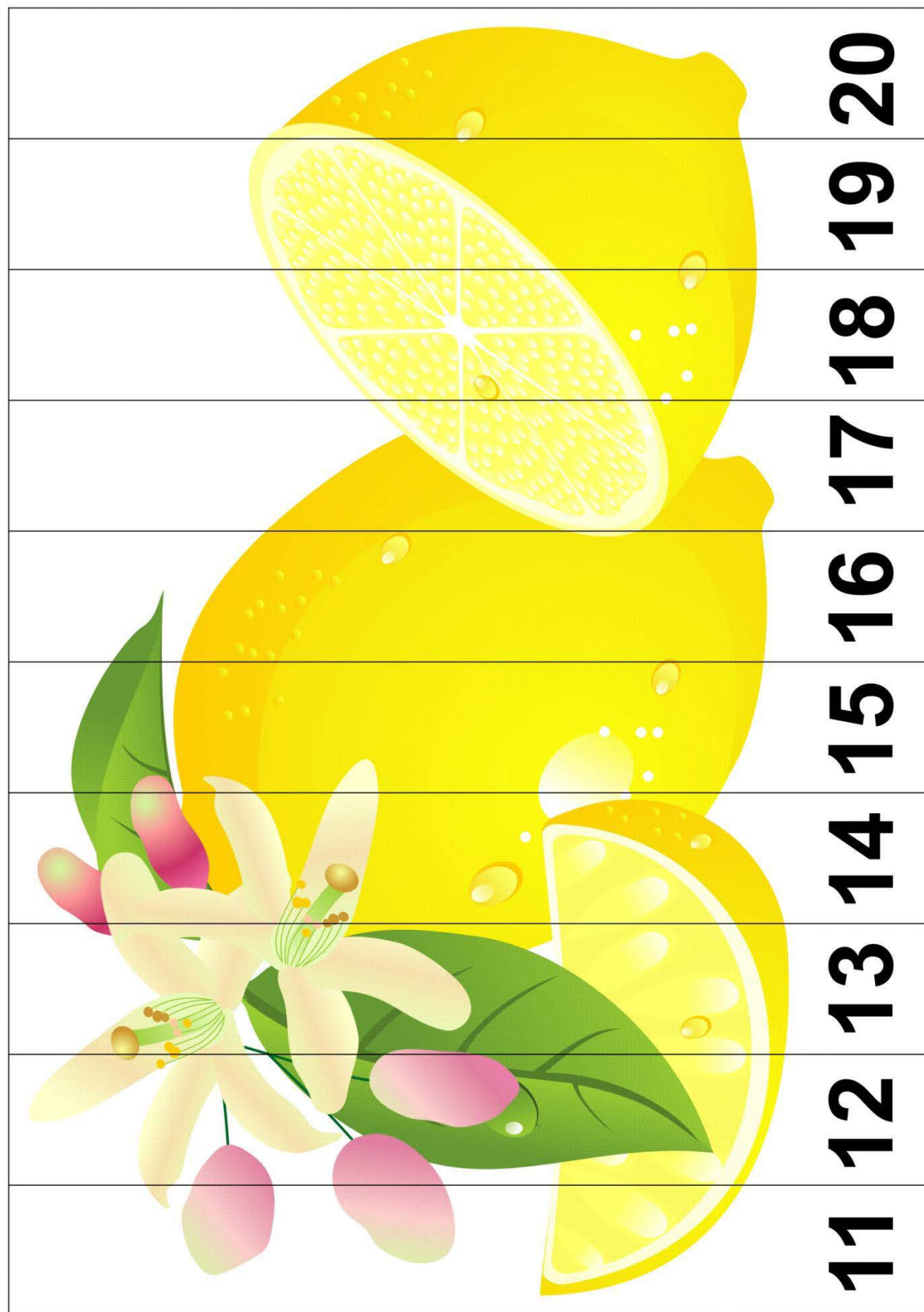
5) Ігри-бесіди. Основою їх є спілкування вихователя з дітьми, дітей між собою, яке постає як ігрове навчання та ігрова діяльність. Цінність таких ігор полягає в активізації емоційно-розумових процесі (єдності слова, дії, думки, уяви дітей), у вихованні вміння слухати і чути питання вихователя, питання і відповіді дітей, вміння зосереджувати увагу на змісті розмови, висловлювати судження.

Відповідно до характеру ігрових дій дидактичні ігри поділяють на (В.Аванесова):

- Ігри-доручення. ґрунтуються на інтересі дітей до дій з іграшками і предметами: підбирати, складати і тощо.

З'єднай половинки фруктів, орієнтуючись на геометричні фігури

- Ігри з відшукуванням предметів. Їх особливістю є несподівана поява і зникнення предметів;

- Ігри з відгадуванням загадок. Вибудовуються вони на з'ясуванні невідомого: «Впізнай», «Відгадай», «Що змінилось?»;

- Сюжетно-рольові дидактичні ігри. Ігрові дії, передбаченні у них, полягають у відображенні різних життєвих ситуацій, у виконанні ролей (покупця, продавця та інші);

- Ігри у фанти або в забороненій «штрафний» предмет (картинку). Вони пов'язані з цікавими для дітей ігровими моментами.

Ще є правила навчальні – розкривають перед дітьми що і як треба робити, співвідносяться з ігровими діями, посилюють їх роль. Організуючі – визначають послідовність дій і взаємовідносини дітей в грі. Дисциплінуючі - попереджають про те, чого і чому не можна робити. Результат – показник рівня досягнень дітей у засвоєнні знань, у розвитку розумової діяльності.

Із цих правил що до дидактичних ігор витікають такі вимоги до гри:

а) кожна дидактична гра повинна давати вправи корисні для розумового розвитку дітей і їх виховання;

б) в дидактичній грі обов'язково наявність захоплюючих завдань, рішення яких вимагають розумового зусилля, подолання труднощів;

в) дидактизм в грі повинен поєднуватись з зацікавленістю, жестом, гумором;

г) гра повинна відповідати віковим можливостям дітей.

Процес оволодіння рідною мовою відбувається як під час занять, так і в повсякденному житті дитячого садка. В різні періоди дня з дітьми можна планувати таку роботу:

Ранком: індивідуальна робота з вчителем-логопедом, щодо постановки звуків, засвоєння граматичної правильності мови, бесіди на близькі для дітей теми, короткочасні спостереження, дидактичні ігри, словесні доручення, малорухливі ігри із співом та діалогом, розглядання ілюстрацій, настільно-друковані ігри; між сніданком і заняттями – короткочасне спостереження в куточку природи.

На прогулянці: спостереження в природі, в суспільному житті, індивідуальна робота, дидактичні ігри; рухливі ігри із співом і діалогом.

У другу половину дня: після сну – показ різних видів театрів, концерти для дітей силами художньої самодіяльності співробітників дитячого садка, самодіяльні концерти дітей, веселі ігри-змагання, інсценований показ забавних іграшок, слухання улюблених казок, пісень; відзначення днів народження дітей; перегляд діафільмів, літературні ранки; у вечірні години – спостереження в природі і в суспільному житті, дидактичні, хороводні ігри, індивідуальна робота, загадування і відгадування загадок, розглядання ілюстрацій, настільно-друковані ігри, перегляд телевізійних передач.

Дидактичні ігри різноманітні за своїм спрямуванням, а розвиток теорії та методології дошкільної освіти передбачає таку їх структуру:

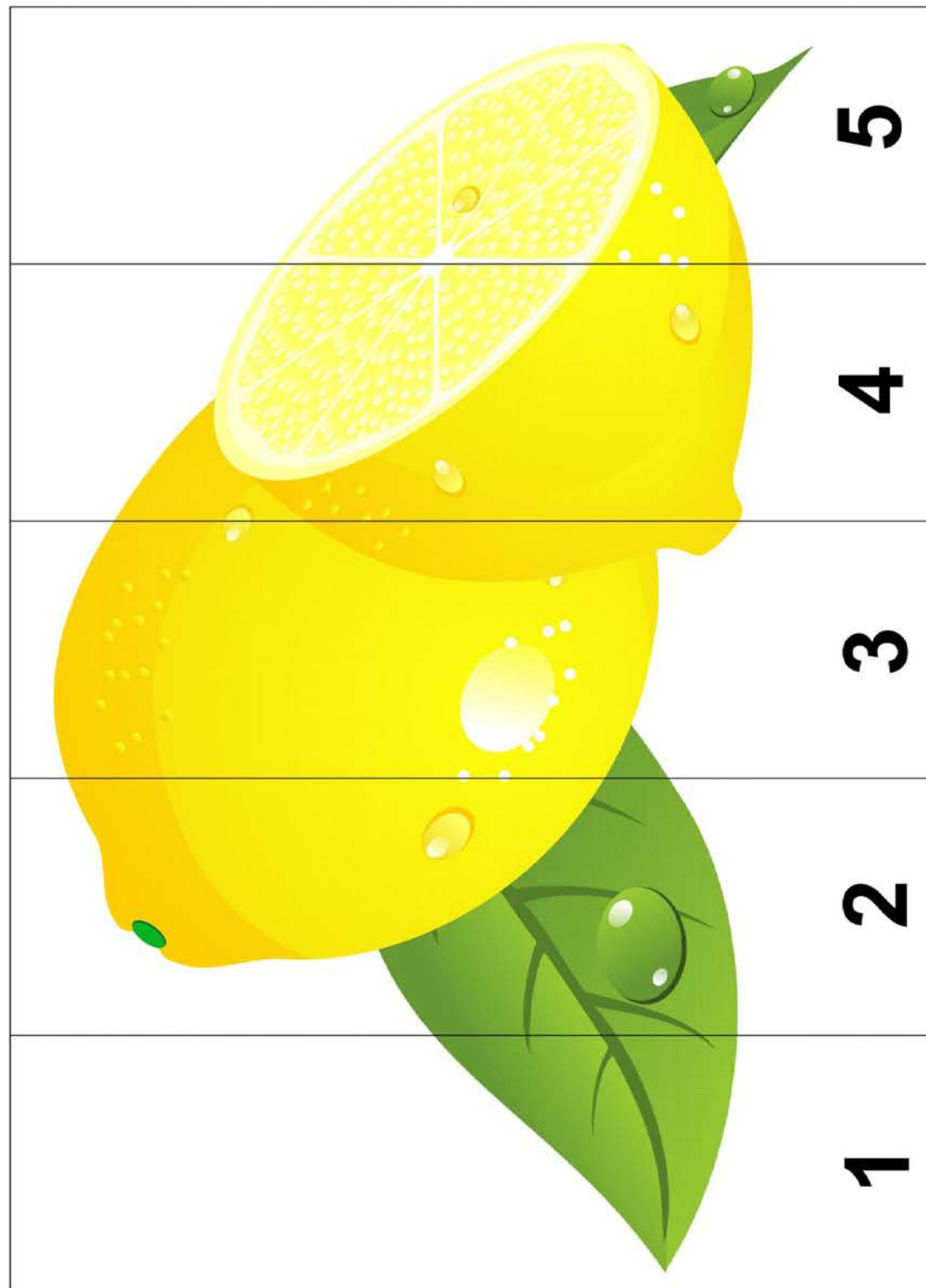
- ігри з чітко вибудованою сюжетною лінією, ігри-драматизації та інсценування;
- ігри з використанням кінезіологічних вправ чи руховим супроводом;
- ігри з використанням іграшок чи їх замінників;
- ігри з друкованим чи рукописним дидактичним матеріалом.

Використання дидактичних ігор для корекції мовленнєвого розвитку дітей практикуються досить давно, ще такі ігри називають «логопедичними». За цей час змінилися підходи до організації гри, місця у ній вихователя чи вчителя-логопеда, вимоги до дидактичного матеріалу. Однак незмінним залишається те, що дидактичні ігри використовуються з моменту знайомства дитини та первинного обстеження і супроводжують усі етапи надання логопедичної допомоги. Доцільним вважається їх використання для:

- розвитку мовленнєвого дихання;
- формування темпу, ритму та мелодики;
- оволодіння новим словниковим запасом;
- розвитку граматичної будови мовлення;
- корекції фонематичного слуху та розрізнення фонетично близьких звуків, закріплення уявлень про особливості вимови звуків, що змішуються;
- пропедевтики виникнення порушень формування навичок грамотного письма і застосування орфограм на письмі;

- формування навички глобального читання, поліпшення засвоєння техніки злитного читання.

Різновидом дидактичних ігор є логопедичні ігри та завдання які використовуються у практичній діяльності вчителя-логопеда та:

а) активізують розвиток психічних процесів дитини (відчуття, сприймання, мислення, уяву, пам'ять, увагу, моторику, мовлення);

б) спираються на бажання дитини отримувати задоволення і радість від ігор;

в) створюють найбільш сприятливі умови для розвитку творчих здібностей;

г) впливають на становлення емоційно-вольової сфери;

д) стимулюють бажання дитини спілкуватися як з дорослими так і з однолітками.

Функції логопедичних ігор різноманітні, однак, найбільш поширеними є:

- Навчальна (допомагає опанувати знання);

- Діагностична (виявляє відхилення і зміни в розвитку, допомагає дітям у самопізнанні);

- Терапевтична (дозволяє долати труднощі і вносить позитивні зміни в особистісні показники розвитку дитини);

- Комунікативна (допомагає освоїти діалектику спілкування)

Логопедичні ігри використовуються для:

- Розвитку фізіологічного та мовленнєвого дихання.

- Корекції фонематичних процесів, розвитку загальної та дрібної моторики пальців рук.

- Для розвитку рухливості артикуляційних органів.

- Закріплення правильної вимови та диференціації фонем, введення їх у зв'язне мовлення.

- Накопичення словникового запасу та формування граматичних категорій, розвитку зв'язного мовлення.

- Пропедевтики виникнення проблем у формуванні навичок читання і письма та розвитку психічних процесів.

Ігри для розвитку мовленнєвого дихання:

- дозволяють збільшити життєву ємкість легень;

- диференціювати носовий і ротовий видих;
- сформувати сильний плавний ротовий видих;
- навчити раціонально використовувати та направляти видихуване повітря у потрібному напрямку.

Ігри для розвитку фонематичних процесів:

- спрямовані на корекцію чи розвиток фонематичного сприймання, уявлень, аналізу та синтезу;
- допомагають закріпити правильну звуковимову, чітко диференціювати близькі за акустичними ознаками звуки, сформувати у дитини чіткі уявлення про звук та букву;
- матеріалом для ігор є немовленнєві та мовленнєві звуки;
- використовуються на всіх етапах логопедичної корекції та варіюються в залежності від віку дитини.

Ігри для розвитку рухливості артикуляційного апарату:

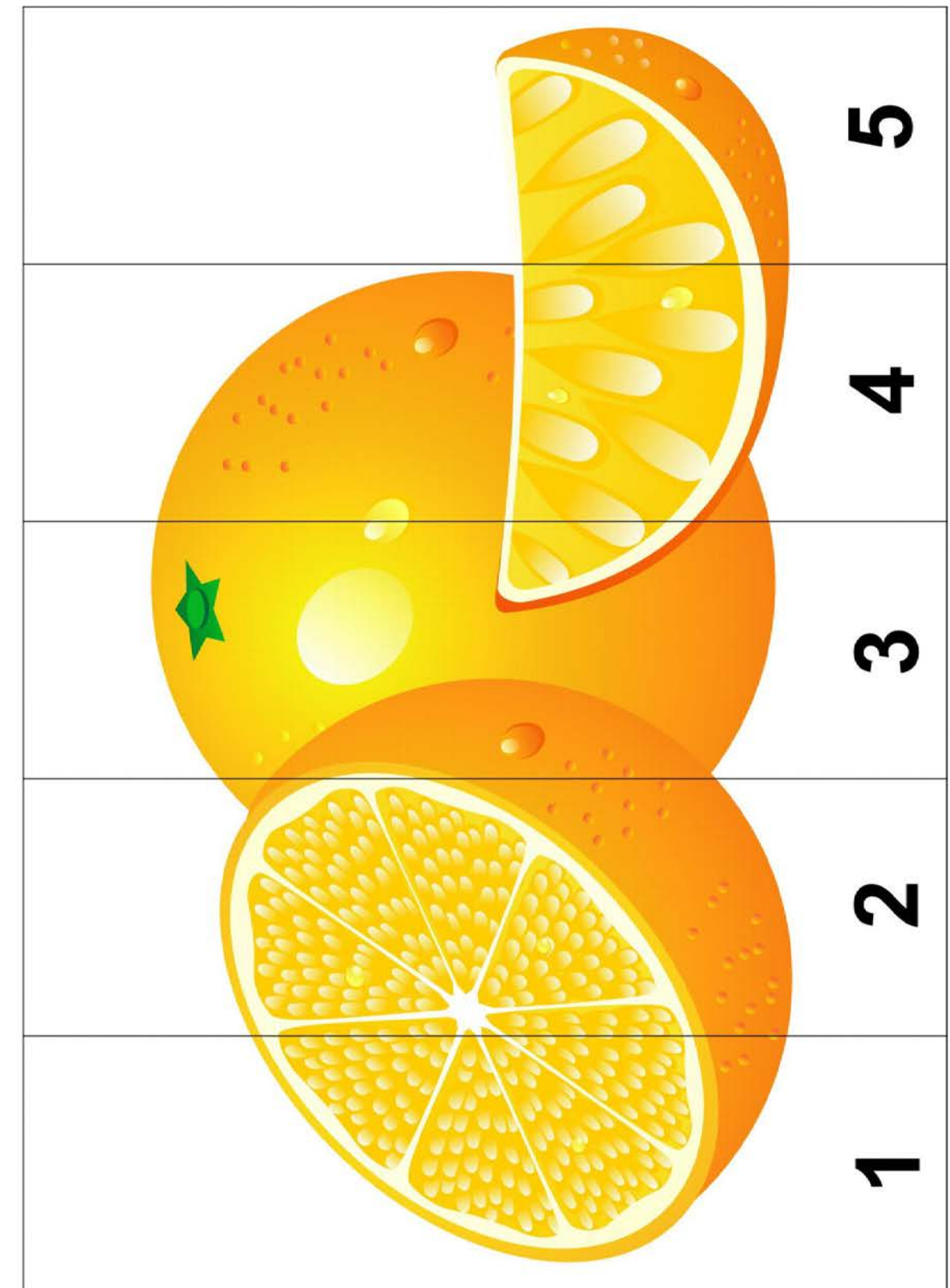
- Застосовуються для формування повноцінних рухів та відчуття положення артикуляційних органів, що необхідні для вимови фонем.
- Проводяться щоденно по кілька разів на день, тривалістю 3-4 хвилини.
- Обов'язковим є контроль якості виконання вправ (дотримання точності, плавності, темпу виконання вправи, утримування артикуляційних органів у певному положення відведений проміжок часу, повільне чи швидке переключення на іншу артикуляційну позицію).
- Рухи артикуляційного апарату повинні бути симетричні відносно правої і лівої частин обличчя.

Ігри для розвитку загальної та дрібної моторики:

Різновиди ігор:

- застосування прийомів масажу та самомасажу;
- розвиток рухливості верхнього плечового поясу, передплічч та кисті руки;
- пальчикові ігри;
- пальчиковий театр;
- узгоджене виконання вправ з мовленнєвим супроводом діяльності, застосування віршів, потішок, чистомовок та скоромовок.

Пазли з цифрами

Ігри на закріплення правильної звуковимови, диференціації фонетично близьких звуків.

Обов'язковим є дотримання загальних принципів виправлення вад звуковимови:

- ігри з використанням ізольованих звуків;
- ігри зі складом (відкритим, закритим та зі збігом приголосних);
- підбір слів до відповідного звуку різної складової структури, де запропонований звук знаходиться на початку слова, в середині, у кінці та у словах зі збігом приголосних.

Для ігор, метою яких є закріплення знань про опозиційні звуки, підбираємо матеріал з фонемами, що відрізняються за місцем і способом творення.

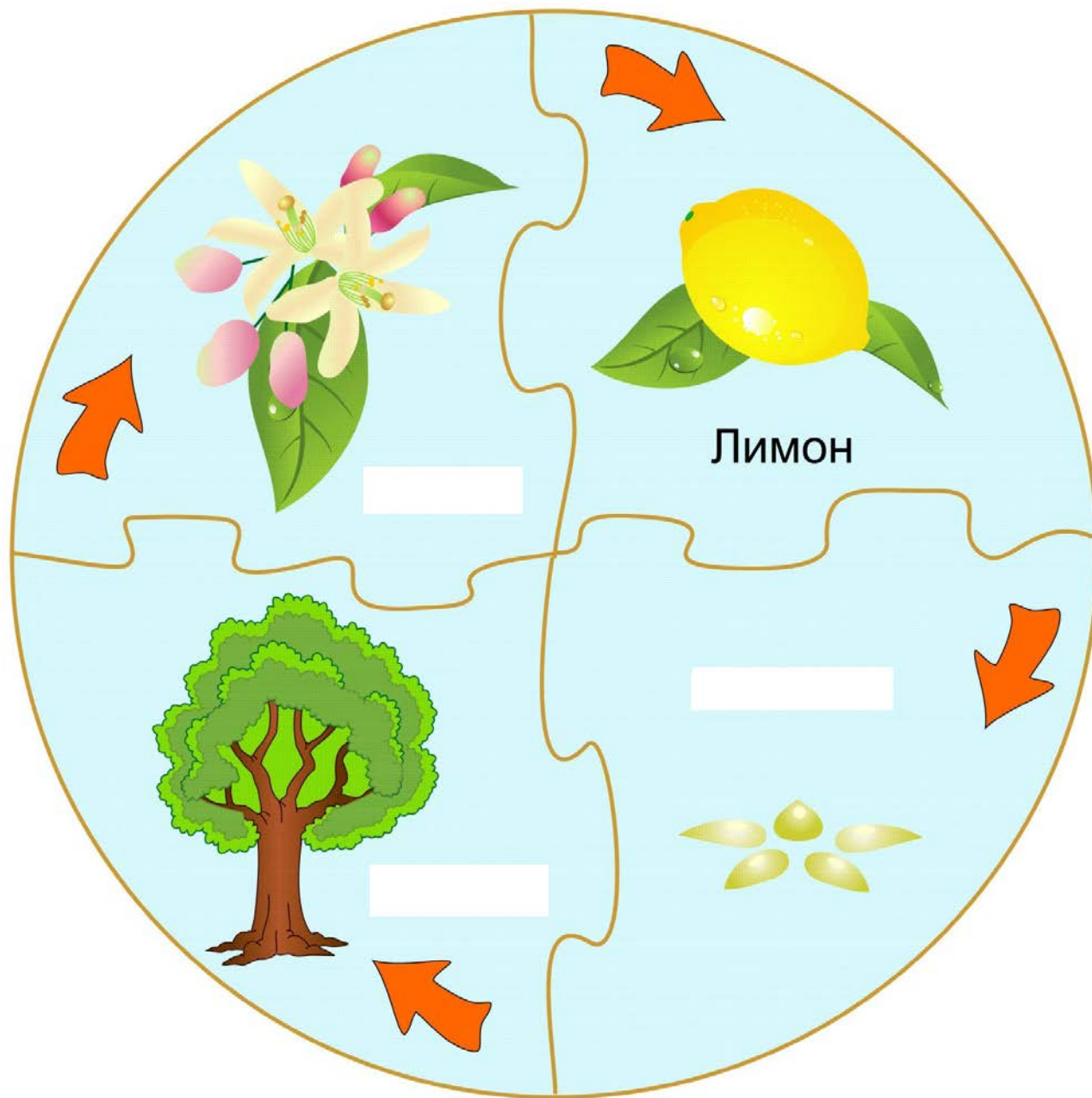
Докладніше зупинимось на **іграх для оволодіння граматичними категоріями:**

Доцільно розпочинати з найбільш розповсюджених категорій (числа, роду), вводити відповідно підібрані чи змінні слова у словосполучення і невеликі речення. На подальших етапах корекційної роботи допомагаємо дитині засвоїти закономірності узгодження слів у реченні за допомогою відмінкових закінчень, граматичних форм, що передбачають використання прийменників. Матеріалом для таких ігор може бути як споглядання за діяльністю дорослого так і власний досвід дитини, використання сюжетних картинок, ігри з природнім та рукотворним матеріалом.

Ігри для накопичення, розширення та уточнення лексичного запасу дитини:

Матеріал, який використовується для ігор обумовлений порою року, темою, що подається на заняттях з рідної мови чи грамоти, та рівнем розвитку лексики окремо взятої дитини.

У більшості випадків фронтальні чи підгрупові заняття проводяться для закріплення вже набутих навичок чи ознайомлення дітей з новою лексичною темою. Індивідуальні завдання використовуємо для уточнення та розширення знань, ознайомлення з матеріалом, який загальна група вже засвоїла.

2.2. Використання логопедичних ігор у корекції лексичної складової

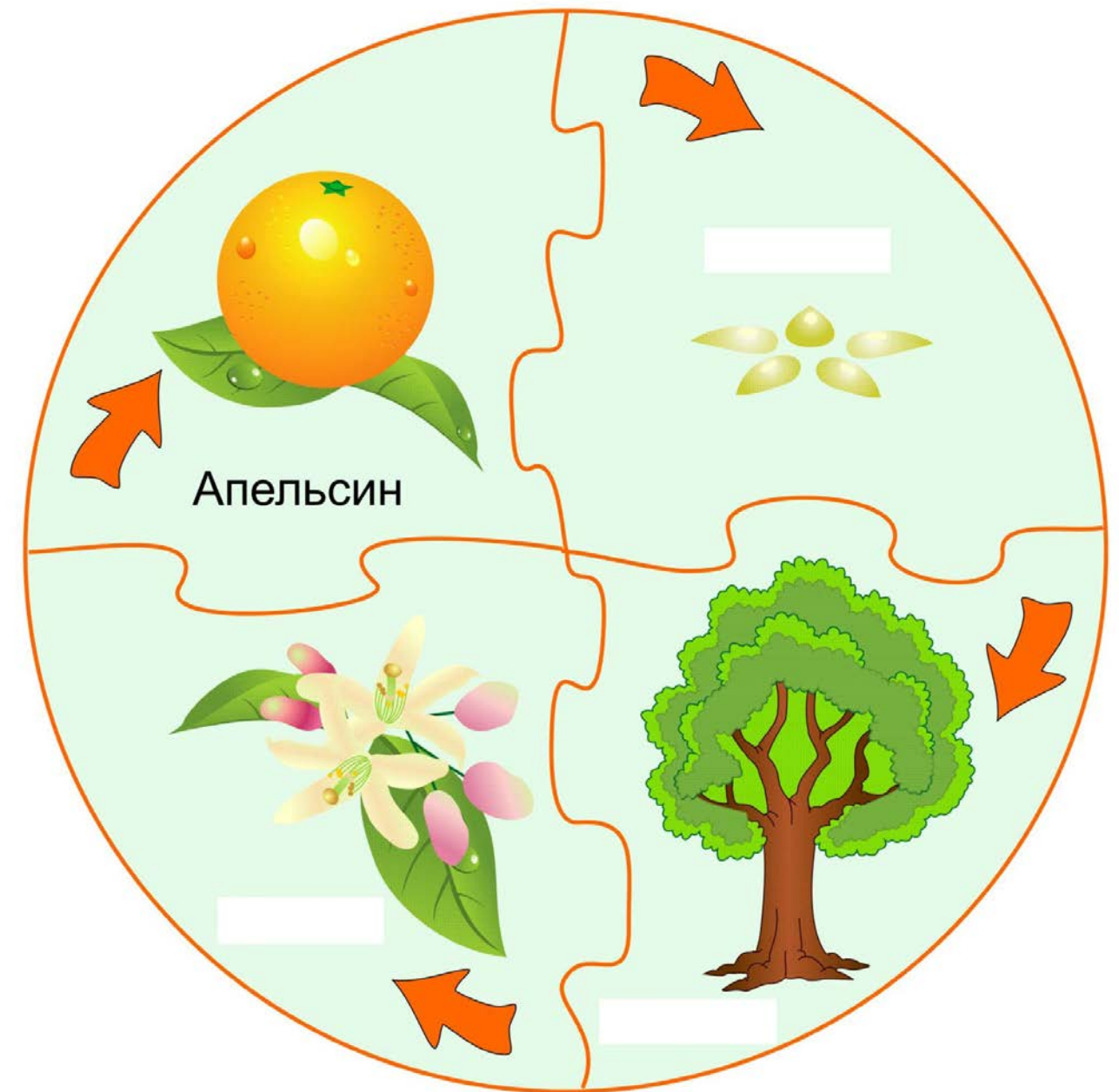
мовлення

На корекційних заняттях у дошкільному навчальному закладі також використовуються логопедичні ігри. Задля розвитку та виправлення особливостей порушеного розвитку лексичної сторони мовлення працюють над формуванням різних рівнів лексичних узагальнень (категоріальне значення слова; контекстуально-зумовлене значення слова; узагальнене лексичне значення; понятійна співвіднесеність слова; абстрактно-узагальнене лексичне значення слова); робота над лексико-семантичними явищами, лексичною системністю (формування семантичної структури слова, робота над явищами антонімії, синонімії, омонімії, багатозначності та прямого і переносного значення слів); робота над формуванням розуміння та вміння самостійно використовувати в мовленні сталі словосполучення; формування смислових відношень та зв'язків між лексичними одиницями на основі включення слів в семантичні поля. Паралельно триває формування розуміння слова як складової одиниці мови.

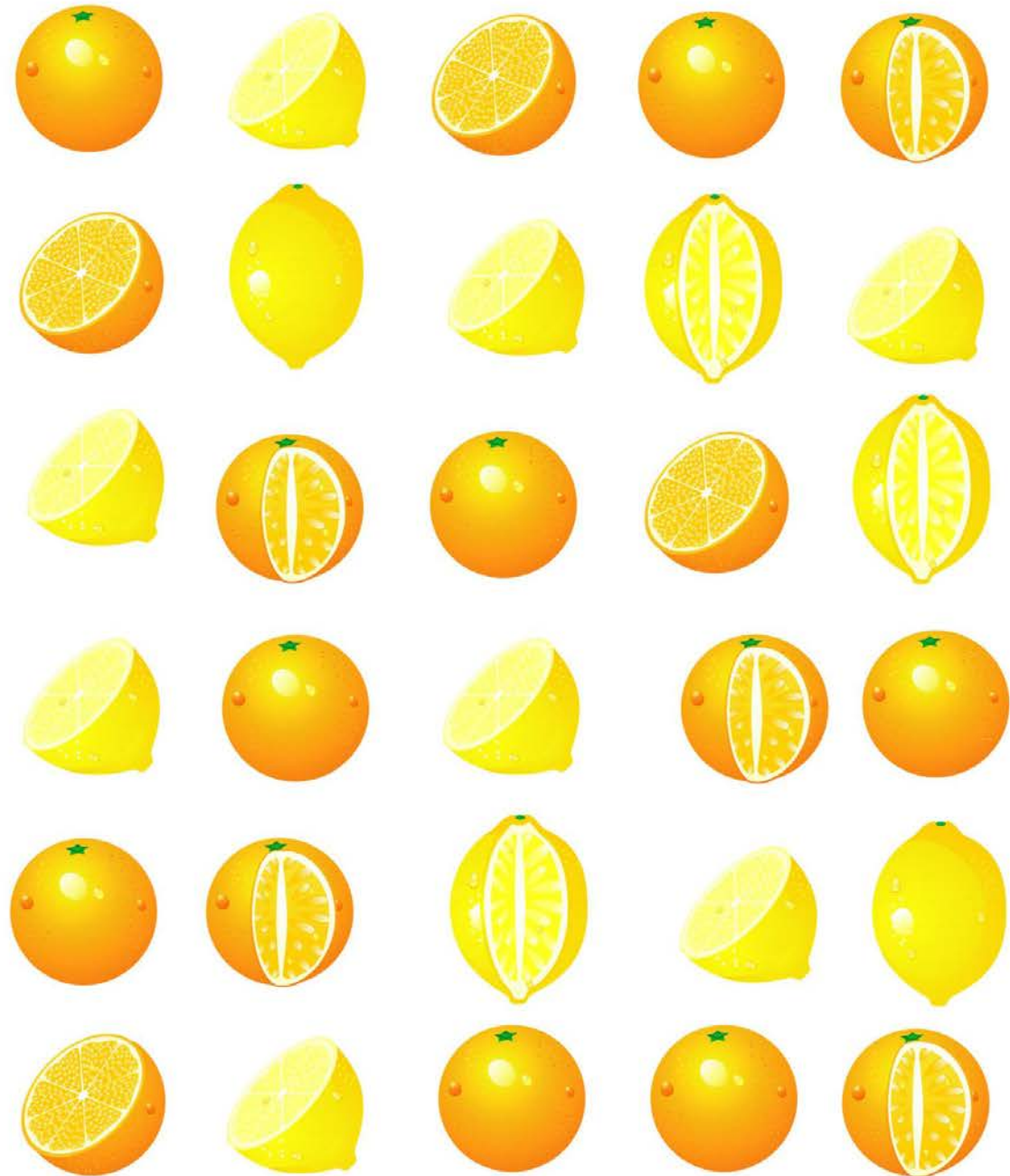
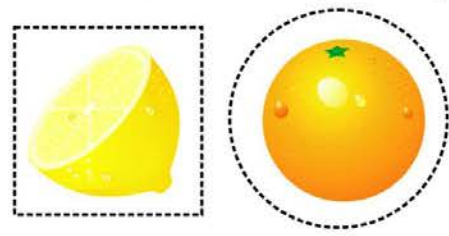
На даному етапі логопедичні ігри направлені на:

- формування поняття про слово.
- Розвиток орієнтування на слово як складову одиницю мови й усвідомлення словесного складу речення.
- Формування аналізу словесного складу речення.
- Формування вміння виділяти слова з ряду слів, об'єднаних загальною семантичною ознакою, які належать до однієї частини мови, але контрастних за своїм конкретним значенням.
- Розвиток орієнтації на морфологічні ознаки частин мови (зокрема іменників і дієслів), фіксування уваги на системі найбільш характерних граматичних форм слів (відмінювання іменників, дієвідміна дієслів тощо).

Ігри на формування категоріального значення слова актуалізують активний та пасивний словник дитини (іменники, прикметники, дієслова та ін.), що позначають ряди однорідних предметів чи явищ. Працюючи на контекстуально зумовленим значенням слова, використовуємо ігри, що спрямовані на:

Обведи за зразком

- засвоєння різних відтінків контекстуально зумовленого значення слова і його багатозначного змісту.

- формування словесних понять, що позначають не конкретні явища навколишнього світу, а його загальні сторони, властивості, стани (мрія, лінь, чесність, хитрий, розумний, турбуватися, співчувати).

- формування операцій порівняння слів за значенням, виділення й узагальнення в них загального змісту, перехід до засвоєння переносного значення слова.

Ігри та завдання для оволодіння узагальнюючим значенням слова направлені на :

- засвоєння узагальненого лексичного значення слова (словесного поняття): абстрактних іменників, іменників, що є узагальненим найменуванням осіб з характерними ознаками;

- прикметників, що позначають внутрішні якості і властивості; дієслів, що позначають стани відчуття і переживання.

- слів, що позначають: видові, родові та деякі абстрактні поняття (здоров'я, сила, хоробрість тощо); власні назви осіб за родом їхньої діяльності та професії.

- слів, що означають дії предметів: способи руху (ходити, бігати, стрибати, повзати, плавати тощо); способи вживання їжі (їсти, пити, кусати, гризти, лизати, жувати тощо); види побутової та сільськогосподарської праці (мити, купати, прати, полоскати, підмітати, чистити, рубати, пиляти, сапати, вигрібати, копати, поливати); стани (спати, мерзнути, працювати, відпочивати); дії, пов'язані з навчальною діяльністю (говорити, вирізати, ліпити, вчити, заучувати, рахувати, малювати, клеїти).

- слів, що означають властивості предметів: сенсорні ознаки (білий, м'який); масу (легкий, важкий); сезонність (зимовий, літній); матеріал, з якого вони зроблені, (металевий, гумовий); приналежність (мамин, лисячий, ведмежий).

- формування розумових дій та операцій порівняння слів за значенням, виділення й узагальнення в них загального змісту, вміння встановлювати логічні зв'язки.

Формування понятійної співвіднесеності слова передбачає використання логопедичних ігор для формування операцій: класифікації предметів, явищ навколишнього світу, порівняння пред'явлених об'єктів, оцінка їх відмінності і подібності, виділення в них загальної семантичної ознаки, комплектування груп подібних предметів.

Формування антонімічних значень слів у логопедичних іграх передбачає:

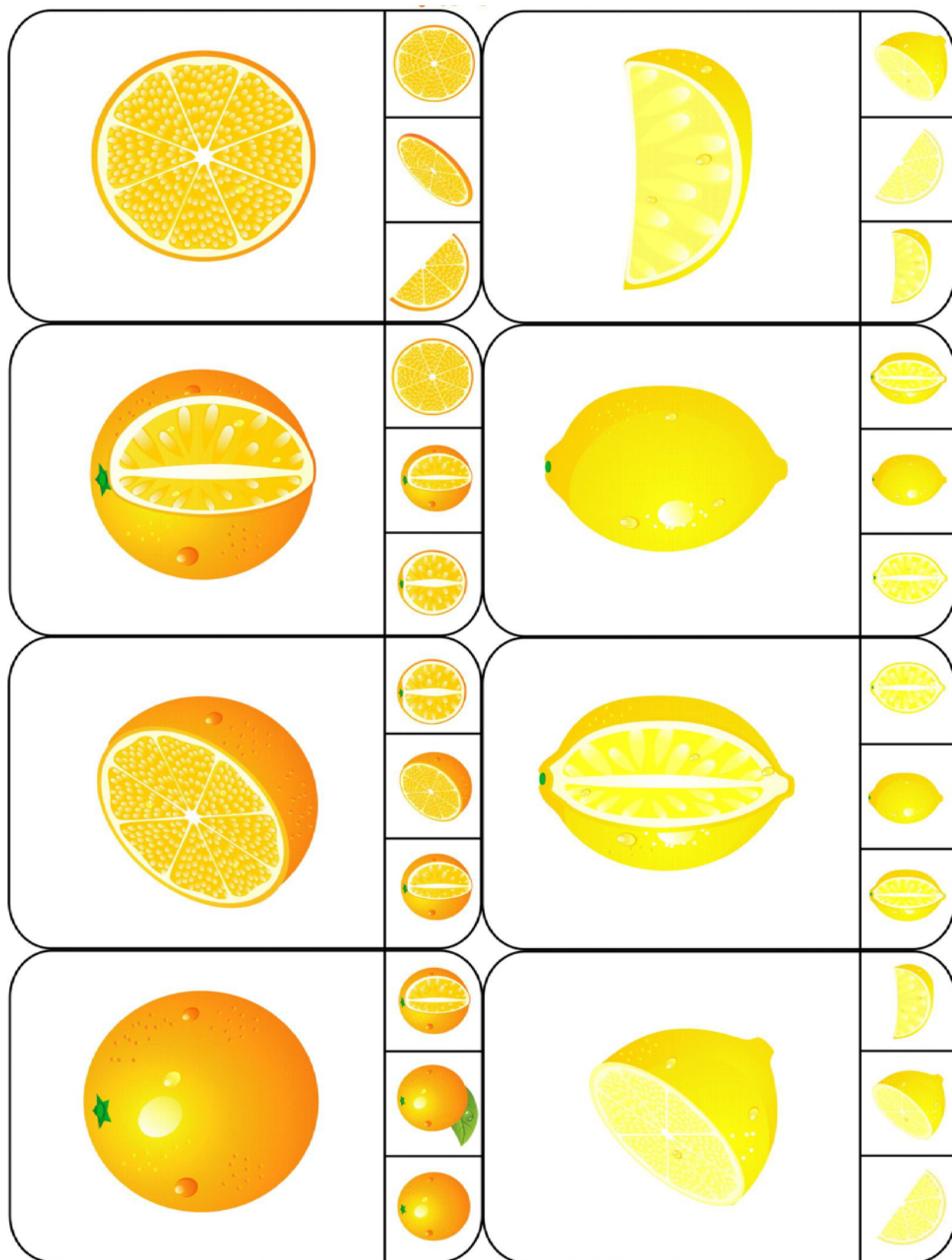
- підбір антоніма до заданого слова;
- пошук слів-антонімів в оповіданнях, прислів'ях;
- закінчення речень зі словами-антонімами (вдень світло, а вночі - ....);
- складання речень із заданою парою антонімів.

Ігри дозволять розвинути вміння добирати антоніми до заданих частин мови, вживати антоніми в усних висловлюваннях. Цей же принцип використовується у іграх для закріплення використання синонімічних та омонімічних відношень:

- підбір синонімів до ізольованих слів, виражених різними частинами мови;
- пояснення відбору слів у синонімічному ряді;
- заміна синоніма у реченні, обговорення варіантів значень;
- складання речень зі словами синонімічного ряду;
- складання розповіді зі словами синонімічного ряду;
- визначення багатозначності слів у конкретних ситуаціях (іде годинник, дощ, людина);
- пояснення і порівняння значень багатозначних слів (носик у котика, носик у чайника);
- підбір близьких за смислом слів до кожного значення багатозначного слова (добра людина – хороша, добра страва – смачна);
- складання речень із багатозначними словами;
- знаходження багатозначних слів у прислів'ях, скоромовках, літературних творах;
- формування вживання різних частин мови в прямому та переносному значеннях;
- формування розуміння найуживаніших фразеологічних виразів за контекстом, ситуацією, шляхом пояснення їхнього значення;

Знайди такий самий

2.3. Використання логопедичних ігор у корекції граматичної складової мовлення

Розвиток граматичної компетенції у дошкільників з важкими мовленнєвими порушеннями відбувається з великими труднощами. Це обумовлено тим, що граматичні значення більш абстрактні, ніж лексичні, а граматична система мовлення організована на основі великої кількості мовних закономірностей. Граматичні операції є досить складними і припускають певний рівень розвитку аналітико-синтетичної діяльності в цілому. У дітей із ТПМ наявні особливості формування граматичних, перш за все словотвірних знань. Внаслідок недостатньої сформованості фонематичної, лексико-граматичної та синтаксичної систем мови у них не утворюються мовні узагальнення, необхідні для засвоєння граматики, у тому числі оволодіння різними видами мовного аналізу.

До числа найбільш поширених помилок у граматичній складовій мовлення відносяться: помилки на ненаголошений голосний, особливо кореневий; недостатнє врахування чергування приголосних в корені слова; помилки в закінченнях слів (іменників, прикметників); змішування та уподібнення різних за значенням морфем; неправильне утворення прикметників від іменників; ненормативне вживання словоформ; труднощі засвоєння відмінкових закінчень.

Корекційна робота на заняттях, спрямована на розвиток граматичної сторони мовлення, відбувається і за рахунок використання спеціально підібраних логопедичних ігор, змістом якої є:

- формування граматичних навичок: диференціація предметно-синтаксичного значення граматичних морфем, спрямованості уваги на граматичне оформлення мовлення, розвиток уваги до зміни граматичних форм слів (шляхом порівняння і співставлення іменників однини і множини, зміни відмінкових закінчень тощо);

- розвиток граматичного оформлення мовлення шляхом оволодіння словосполученнями відповідно до синтаксичних значень, зв'язком слів у реченні, модулями різних синтаксичних конструкцій;

- практичне засвоєння словотворення та словозміни;

- формування вміння добирати споріднені слова;
- навчання складати прості непоширені речення, поширені іменником, із прийменниками, виокремлювати слова з речень за допомогою питань;
- привертання уваги на порядок слів та зміни форм слів у простому поширеному реченні шляхом: складання речень із прийменниками та без прийменників; поширення речень за допомогою запитань; складання речень із заданими словосполученнями.

Найчастіше використовуються логопедичні ігри для розвитку слухових процесів на матеріалі зверненого мовлення у процесі сприйняття мовлення і мимовільного оперування морфологічним складом слова як підґрунтя для практичного засвоєння граматичної та морфологічної системи словозміни.

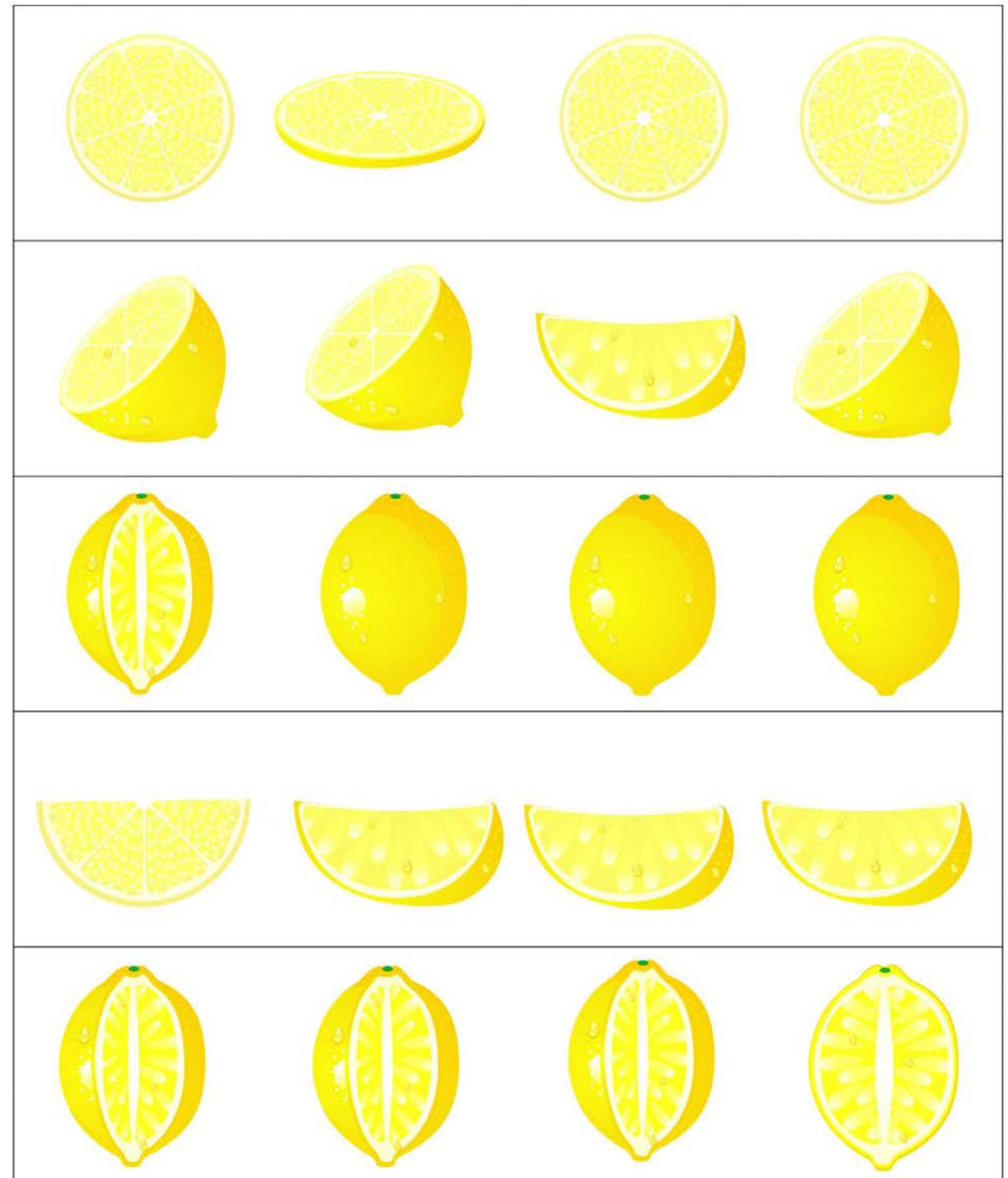
Розвиток уваги до зміни граматичних форм слів залежно від роду, числа, відмінка, часу і дії. Формування спрямованості уваги на звуковий та морфологічний склад слова, на граматичне оформлення мовлення (правильне використання відповідних закінчень, суфіксів тощо) шляхом порівняння і співставлення числових форм іменників, дієслів, родової приналежності предметів (мій, моя, моє, мої).

Розвиток розуміння значення похідних слів з різними словотворчими морфемами, наприклад, суфіксів зі значенням умістилища (пісочниця, цукорниця, серветниця), недорослості (вовк – вовчєня, тигр – тигрєня, білка – білчєня), зменшеності (стіл – столик, ваза – вазочка), присвійності (вовчий, тигрячий, білячий), матеріалу (скляний, дерев'яний, гумовий); префіксів (прийшов, приїхав; заніс, приніс; вилив, виніс) і т.п.

- Формування умінь вбачати різницю в значенні споріднених слів з різними префіксами (вбіг – вибіг-перебіг), суфіксами (будинок – будиночок); бачити певну узагальненість значення неспоріднених слів з одним і тим же префіксом (дочитав, дописав) чи суфіксом (будівник, гірник).

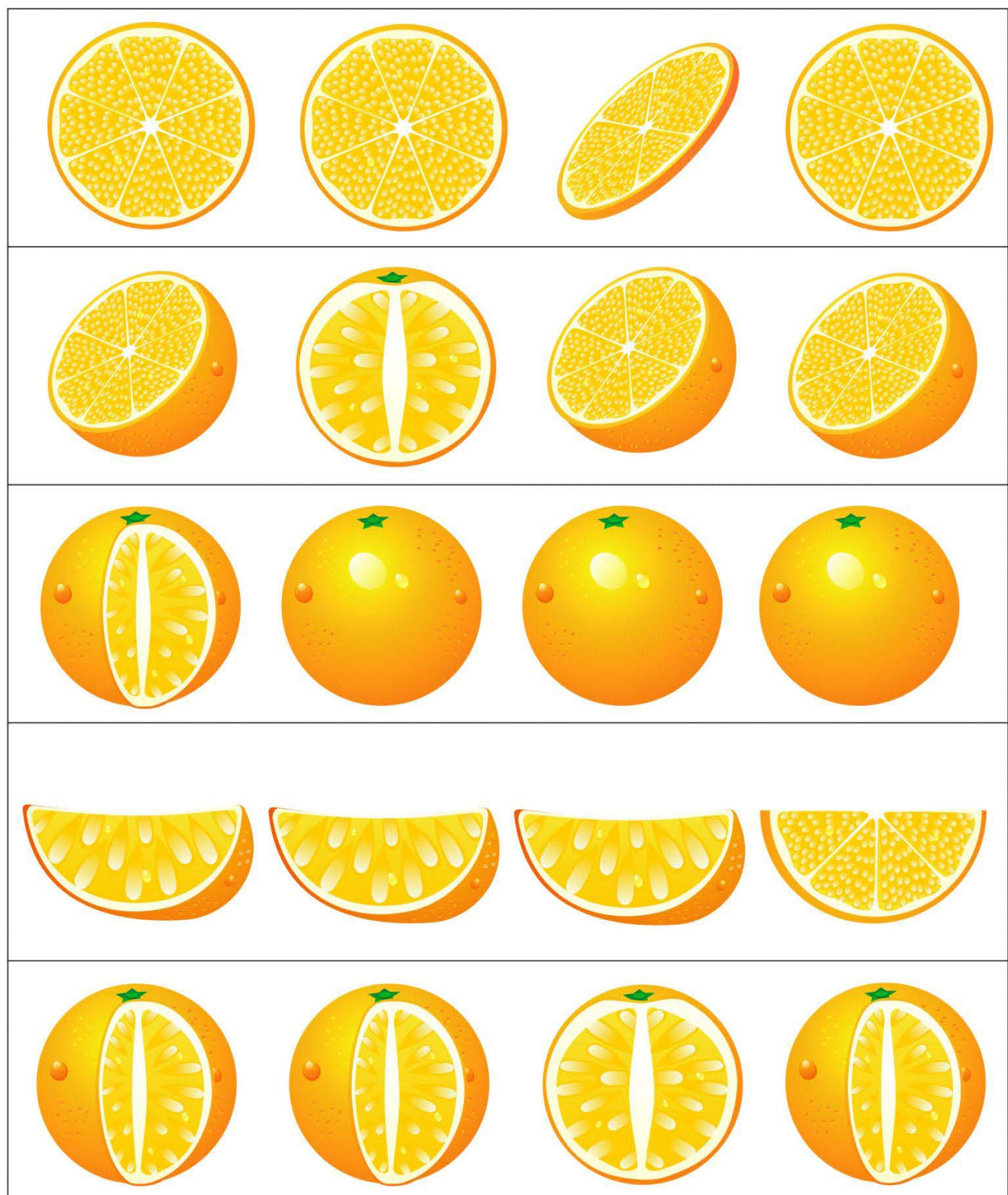
- Формування умінь розрізняти та вживати слова в правильній граматичній формі.

- Формування вміння узгоджувати на практичному рівні іменники та прикметники у роді, числі, відмінку; визначати рід, число іменника за родовою чи числовою формою прикметника (з опорою на наочність).

Знайди зайве зображення у кожному рядку

- Формування навички узгодження іменників та дієслів у числі та роді; добору дії (за питанням) до заданих предметів.

- Формування умінь помічати зміну закінчень одного і того самого слова (іменників, прикметників, дієслів) у однині та множині (помідор-помідори, вікно-вікна, дорóга-дорóги; листок зелений-листки зелені; літак летить-літаки летять)).

- Формування умінь диференціювати дієслова минулого часу за родами (Женя упав, Женя упала).

- Формування умінь правильно узгоджувати та змінювати слова в реченні.

- Формування практичної навички узгодження прикметників з іменниками (дерево високе, річка широка, м'яч круглий, ночі темні; сорочка чиста, а сорочки чисті); числівників з іменниками за родами та числами (два огірка, дві вишні; п'ять курчат) та самостійно відбирати відповідні форми слів.

- Розширення обсягу розуміння різних форм слів та граматичних способів вираження різних відношень (наприклад, правильно співвідносити закінчення запитання прикметника: який? – зелений).

- Формування навички практичного морфологічного аналізу, оперування морфологічним складом слова у процесі його граматичних змін.

- Уточнення та формування предметного значення числових форм (однина і множина іменників, прикметників, дієслів теперішнього часу: крило-крила, дерево-дерева, великий-великі, летить-летять).

- Формування предметного значення родових форм.

- Формування умінь помічати одне і те саме слово у різних відмінках на основі запитань і вилучати його із тексту.

- Засвоєння значень дієслова однини і множини теперішнього та минулого часу (літає-літав-буде літати; літають-літали-будуть літати).

- Засвоєння видових форм слів і правильне використання у мовленні.

- Формування предметного значення особових закінчень дієслів з узгодженим займенником в однині та множині (я малюю, ти малюєш, він (вона, воно) малює, ми малюємо, ви малюєте, вони малюють); прийменників «від, до, на, в, з (із), під», що означають просторове розміщення предметів у поєднанні із відповідними відмінковими формами іменників.

- Формування умінь уживати прийменниково-відмінкові конструкції у словосполученнях та реченнях (Хлопчик вийшов з будинку. Машина під'їхала до річки).

- Розуміння і вживання спонукальних речень, розповідних, непоширених і поширених речень, які складаються з трьох-п'яти слів.

- Формування навичок виділення предмета і дії із речень за допомогою запитань: хто? що робить? що робив? і розпізнавання цих питань (про предмет; про дію чи стан).

- Формування умінь правильного використання різних відмінкових форм іменника при одному і тому самому дієслові.

- Формування синтаксичних зв'язків слів у словосполученнях і реченнях та відповідного їх граматичного оформлення.

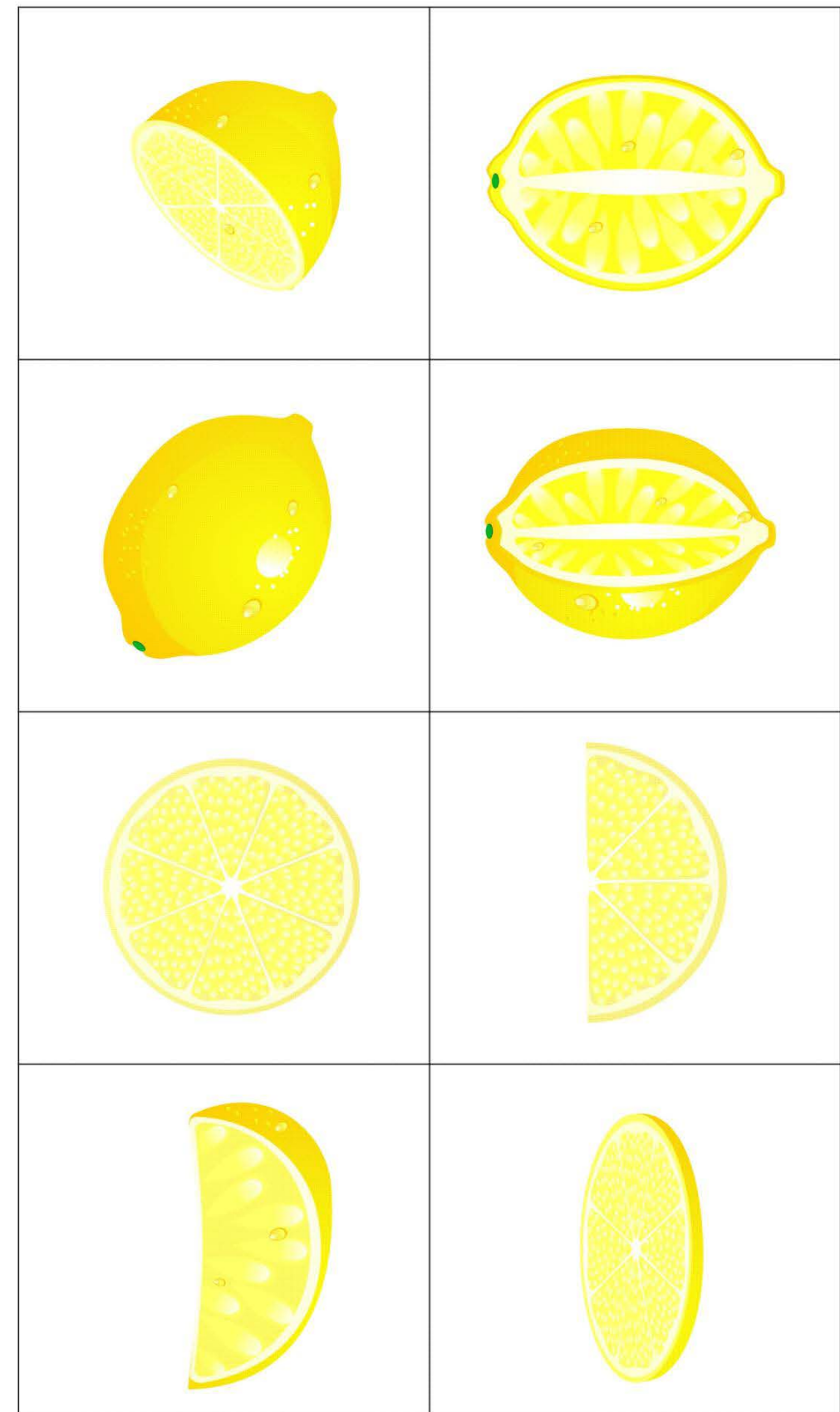
- Формування умінь складати прості речення з 2-5 слів та користуватися ними.

- Складання і вживання простих речень з іменниками і дієсловами теперішнього і минулого часів в однині і множині.

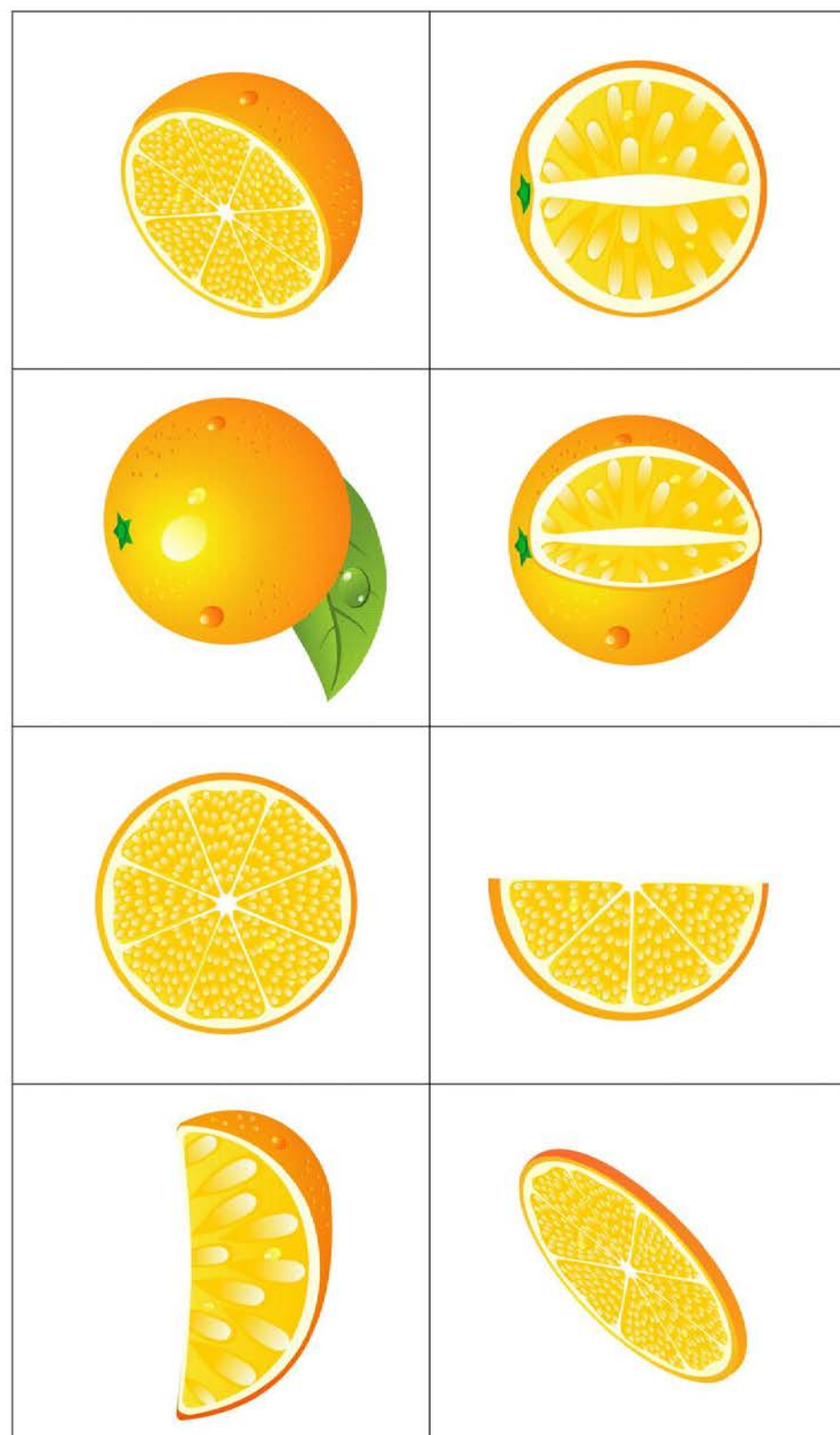
- Засвоєння різних типів синтаксичних конструкцій: простого поширеного речення з попереднім відпрацюванням елементів структури речення (словосполучень).

- Розвиток навичок побудови простих непоширених та поширених речень з опору та без опори на наочність, запитання.

- Формування навичок синтаксичних трансформацій речення (розширення, звуження, відновлення деформованого речення).

Запам'ятай та розклади (картинки друкуються двічі, один екземпляр довільно розрізається на частинки)

2.4. Перелік дидактичних вправ для корекції лексико-граматичної складової у дітей з тяжкими порушеннями мовлення

Дидактична гра «Додай потрібне слово»

Мета: закріпити вживання в мовленні складних слів.

Мовленнєвий матеріал:

мама поклала хліб ... куди? (у хлібницю);

брат насипав цукор ... куди? (у цукорницю);

бабуся зробила смачний салат і поклала його ... куди? (у салатницю);

тато приніс цукерки і поклав їх ... куди? (у цукерницю);

Марина не пішла сьогодні в школу, тому що ... (захворіла);

ми ввімкнули обігрівачі, тому що ... (стало холодно);

я не хочу спати, тому що ... (ще рано);

ми поїдемо завтра в ліс, якщо ... (буде гарна погода);

мама пішла на ринок, щоб ... (купити продукти);

кішка залізла на дерево, щоб ... (врятуватися від собаки).

Дидактична гра «Порівняй предмети»

Мета: уточнення словника за рахунок назв деталей і частин предметів, їх якостей; розвиток спостережливості, зв'язного мовлення.

Обладнання: речі (іграшки, картинки) однакові за назвою, але різні за деталями.

Хід гри. У грі можна використовувати як речі та іграшки, однакові за назвою, але що відрізняються якимось ознаками або деталями, так і парні наочні картинки. Наприклад, два відра, два фартухи, дві сорочки, дві ложки і так далі.

Вчитель-логопед повідомляє, що отримано посилку. Що ж це? Дістає речі та промовляє: «Зараз ми їх уважно розглянемо. Я розповідатиму про одну річ, а ти — про іншу. Розповідати будемо по черзі».

Мовленнєвий матеріал:

Логопед: «У мене святковий фартух».

Дитина: «У мене робочий фартух».

Логопед: «Він білого кольору в червоний горошок».

Дитина: «А мій — темно-синього кольору».

Логопед: «Мій прикрашений мереживом».

Дитина: «А мій — червоною стрічкою».

Логопед: «У цього фартуха з боків дві кишені».

Дитина: «А у цього — один великий на грудях».

Логопед: «На цих кишенях — узор з квітів».

Дитина: «А на цьому намальовані інструменти».

Логопед: «Цей фартух одягають коли накривають на стіл».

Дитина: «А цей одягають для роботи в майстерні».

Дидактична гра «Назви якомога більше предметів»

Мета: розвивати словниковий запас, увагу; виховувати чітке мовлення.

Хід гри. Діти стають в ряд (або дитина та дорослий), їм пропонується по черзі називати предмети, які їх оточують. Хто назвав слово — робить крок вперед. Виграє той, хто правильно і чітко вимовляв слова і назвав більшу кількість предметів, не повторюючись, і таким чином опинився попереду всіх.

Дидактична гра «Назви частини предмету»

Мета: розвиток уміння співвідносити предмет та його частини; збагачення словникового запасу.

Обладнання: картинки із зображенням будинку, дерева, вантажівки, птахи і т.п.

Хід гри. Вчитель-логопед показує картинку із зображенням будинку, вантажівки, дерева, птахи і так далі. Дитина називає частини предметів.

Дидактична гра «Утвори складні слова»

Мета: навчати дітей утворювати та вживати в мовленні складні слова.

Хід гри. Потрібно спільно з дитиною виявити зовнішню ознаку предмета: «У Валі кругле лице, значить, вона - ... круглолиця. У зайчика довгі вуха, значить, він - ... довговухий, а хвіст короткий, значить, він – короткохвостий...».

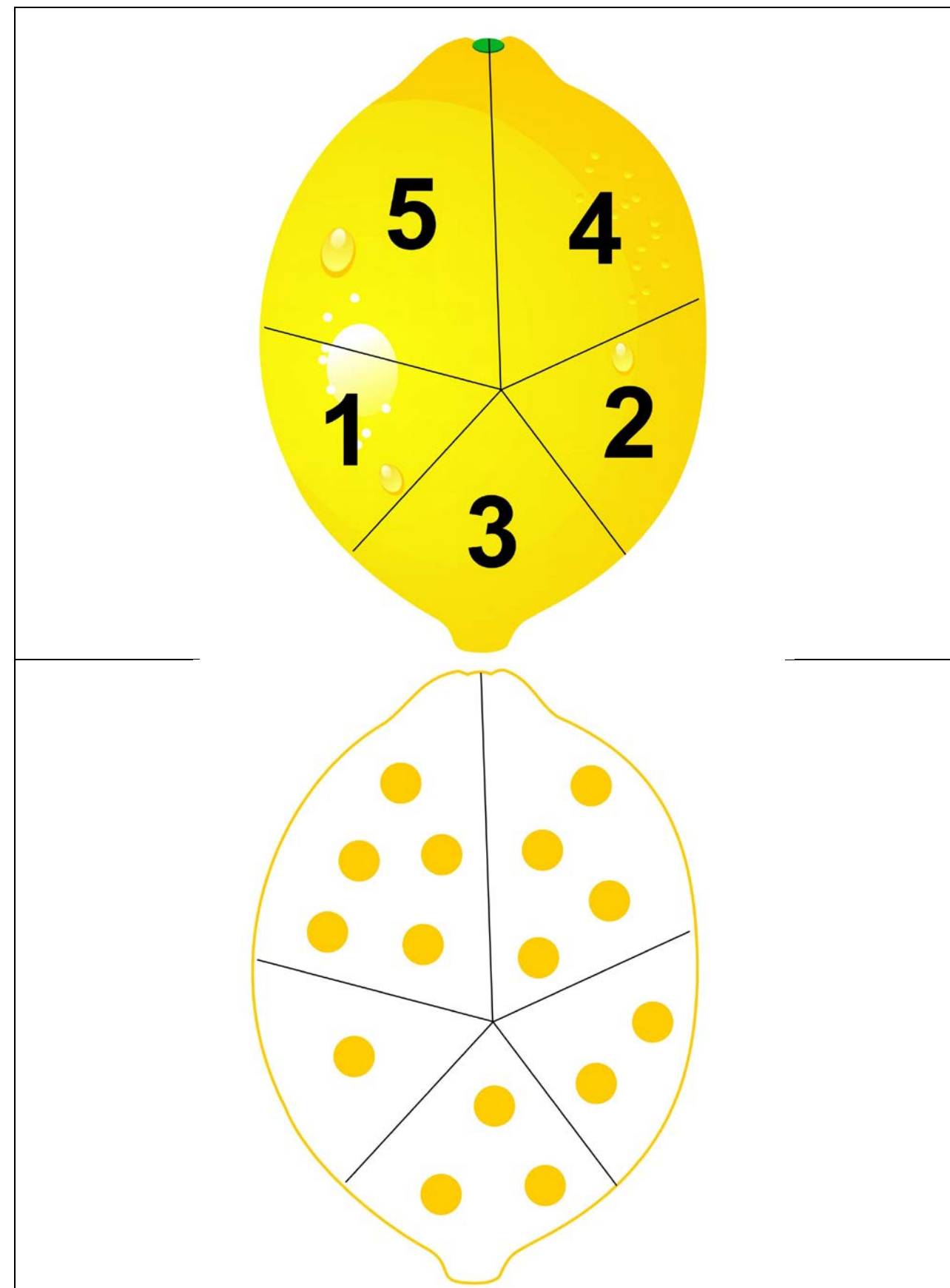
Мовленнєвий матеріал:

У Маші світле волосся. Маша - ... (світловолоса);

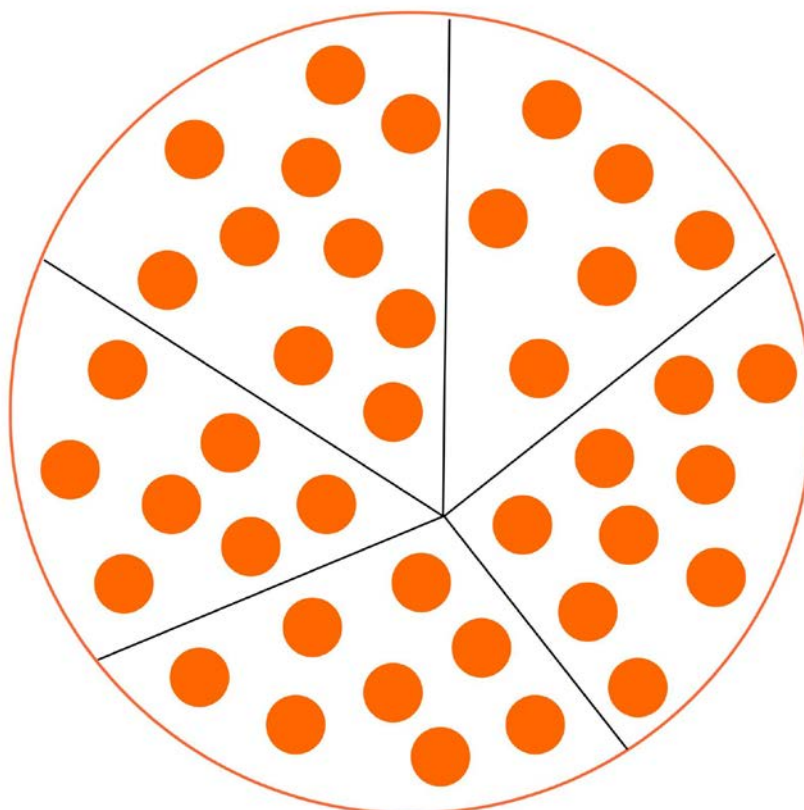
У Валі кругле лице. Валя - ... (круглолиця);

У зайчика короткий хвіст. Зайчик - ... (короткохвостий);

Виклади лимон (Розріж на окремі дольки)

Виклади апельсин (Розріж на окремі дольки)

У Діми карі очі. Діма - ... (кароокий);

У Олени темне волосся. Олена – ... (темноволоса);

У метелика швидкі крила. Метелик - ... (швидкокрилий);

Намисто різного кольору. Намисто - ... (різнокольорове);

У чаплі довгі ноги. Чапля - ... (довгонога);

У зайця довгі вуха. Заєць - ... (довговухий);

У зебри швидкі ноги. Зебра - ... (швидконога);

У гітари сім струн. Гітара - ... (семиструнна);

У жирафи довга шия. Жирафа - ... (довгошия).

Дидактична гра «Схожі слова»

Мета: розвиток словникового запасу, мислення.

Хід гри. Грати краще в колі. Хтось з гравців визначає тему. Потрібно називати слова по черзі, наприклад, тільки «веселі» слова. Перший гравець вимовляє: "клоун". Другий - "радість". Третій - "сміх" і так далі. Гра рухається по колу до тих пір, поки слова не вичерпаються.

Можна змінити тему і називати тільки «зелені» слова (наприклад, огірок, ялинка, олівець і так далі), тільки «круглі» слова (наприклад, годинник, колобок, колесо і так далі).

Дидактична гра «Підбери слово»

Мета: закріпити вміння дітей підбрати ознаки до іменників; розвивати словниковий запас.

Хід гри. Дитині пропонується підбрати до будь-якого предмету, об'єкту, явища слова, що позначають ознаки. Наприклад, *зима, яка?* (холодна, сніжна, морозна). *Сніг, який?* (білий, пухнастий, м'який, чистий).

Мовленнєвий матеріал: морозиво, літо, сонечко, хмарка, дощ, листочок, яблука, огірок, сіль, цукор тощо.

Дидактична гра «Підбери слово»

Мета: закріпити вміння дітей підбрати до іменників слова-дії; розвивати словниковий запас.

Хід гри. Дитині пропонується підбрати до будь-якого предмету, об'єкту якомога більше слів - дій. Наприклад, *що уміє робити кішка?* (муркотати, вигинати спинку, бігати, стрибати, спати, дряпатися, хлебтати).

Мовленнєвий матеріал: що вміє робити дитина (собака, пташка, комар, мама, автомобіль, вихователь тощо).

Дидактична гра «Скажи навпаки»

Мета: розвивати вміння добирати антоніми; збагачення словникового запасу.

Обладнання: м'яч.

Хід гри. Вчитель-логопед і дитина грають в парі. Дорослий кидає дитині м'яч і одночасно вимовляє слово, наприклад, "тихий". Дитина повинна повернути м'яч і вимовити слово з протилежним значенням "гучний". Потім гравці міняються ролями. Тепер уже дитина першою вимовляє слово, а дорослий підбирає до нього слово з протилежним значенням.

Мовленнєвий матеріал: добрий (злий), великий (маленький), чистий (брудний), товстий (тонкий), чорний (білий), добро (зло), радість (сум), світло (темрява), холод (тепло), літо (зима), вгору (вниз), високий (низький), широкий (вузький), довгий (короткий), глибокий (мілкий), повний (порожній), дорогий (дешевий), багатий (бідний), гострий (тупий) та ін..

Дидактична гра «Знайди картинки, що мають однакову назву»

Мета: збагачувати лексичний запас словами, що мають однакове звучання, але різні за значенням (омоніми).

Хід гри: Дитині потрібно знайти та назвати картинки, що мають однакову назву, але різне значення.

Дидактична гра «Що кому потрібно для роботи»

Мета: збагачувати словниковий запас, розвивати зв'язне мовлення, мислення.

Хід гри. Дитина називає професії людей, зображених на картинці та знаходить знаряддя праці, які їм потрібні.

Фруктові лабіринти (пройди тільки по цілих лимонах)

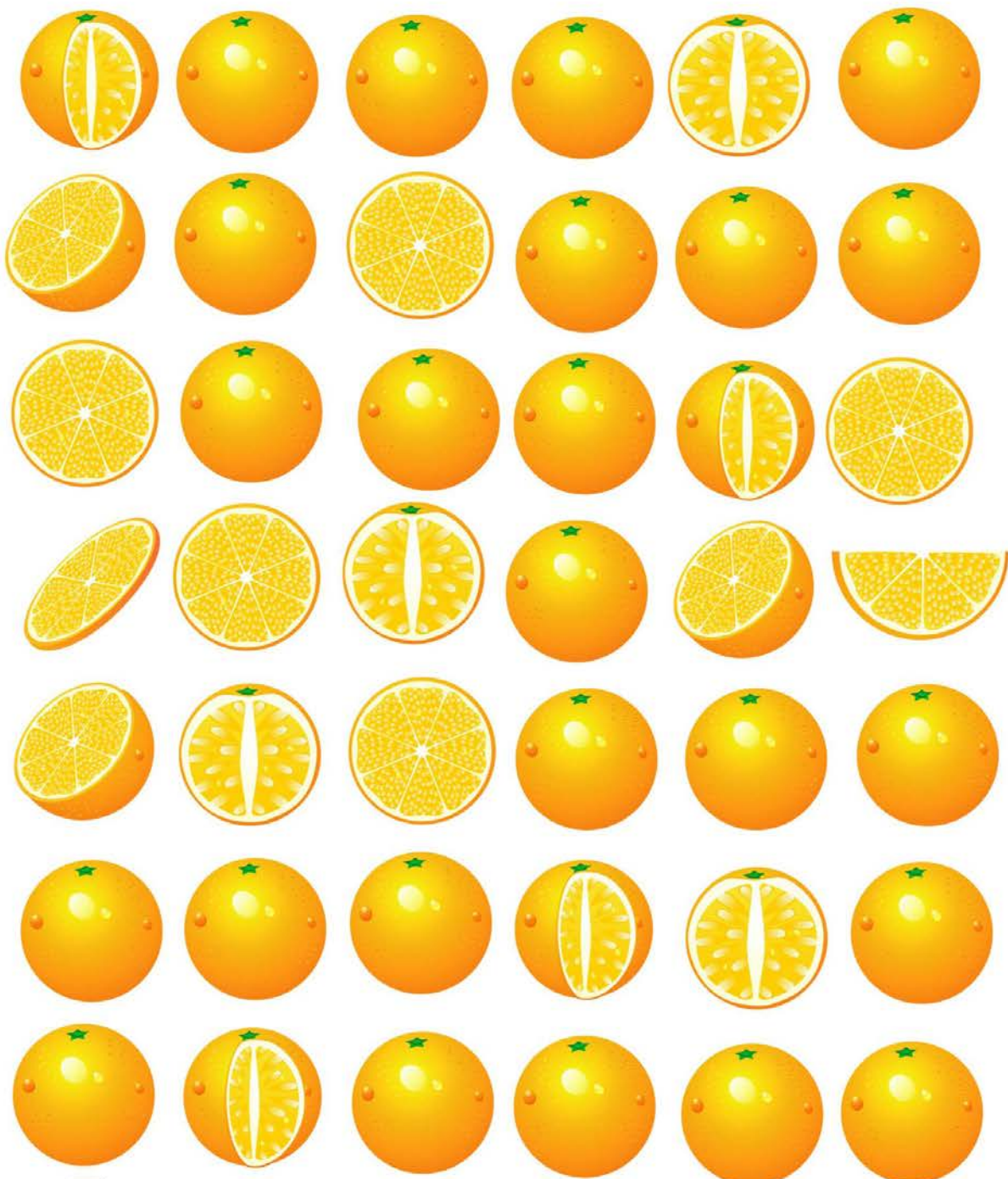
СТАРТ

ФІНІШ →

Фруктові лабіринти (пройди тільки по цілих апельсинах)

СТАРТ

ФІНІШ →

Дидактична гра «Що для чого потрібно»

Мета: збагачувати словниковий запас; розвивати зв'язне мовлення, мислення.

Хід гри. Логопед дає завдання дитині: «Назви намальовані предмети. Розкажи, навіщо потрібний кожен з них.»

Дидактична гра «Поясни значення слова»

Мета: збагачувати словниковий запас, розвивати зв'язне мовлення (вміння пояснювати значення слів).

Хід гри. Вчитель-логопед називає слова, дитина пояснює значення слів (після попередньої роботи з новими словами).

Мовленнєвий матеріал: абажур, сир, завод, перший, сокіл, слива, мир, водій, боксер, клен, термос, верх, сад, полиця, акваріум, перукарня тощо.

Дидактична гра «Добери узагальнююче слово»

Мета: збагачувати словниковий запас, розвивати вміння добирати узагальнюючі слова до групи однорідних предметів.

Хід гри. Вчитель-логопед називає слова, дитина добирає узагальнююче слово.

Мовленнєвий матеріал:

- Сашко, Іра, Валя, Андрій;
- кухар, водій, лікар, перукар;
- куртка, шапка, кофта, шкарпетки;
- помідор, огірок, редис, морква;
- автомобіль, потяг, літак, корабель;
- шафа, крісло, ліжка, стіл тощо.

Дидактична гра «Відгадай професію»

Мета: збагачувати словниковий запас назвами професій.

Хід гри. Вчитель-логопед розповідає чим займається ця людина, а діти називають її професію.

Мовленнєвий матеріал. Працює на крані ... . Плаває в морі ... . Працює в шахті ... . Грає на скрипці ... . Дресирує тварин ... . Працює на пошті ... . Працює на машині ... тощо.

Дидактична гра «Я знаю п'ять назв...»

Мета: розвивати словниковий запас, вміння узагальнювати однорідні предмети; розвивати загальну моторику.

Хід гри. Ця гра проводиться з м'ячем. Дитина промовляє слово та одночасно б'є м'ячем об підлогу.

Мовленнєвий матеріал. Наприклад, дитина промовляє: «Я знаю п'ять назв іграшок: машина – один, лялька – два, кубик – три, м'яч – чотири, піраміда – п'ять (на кожне назване слово дитина б'є м'яч об підлогу)».

Дидактична гра «Назви предмет за його частинами»

Мета: вправляти дітей відгадувати предмет за його частинами; розвивати словниковий запас, мислення.

Хід гри. Дітям пропонують послухати слова та відгадати частинами якого предмета вони являються.

Мовленнєвий матеріал.

- крила, кабіна, хвіст, мотор (літак);
- кубрик, якір, корма (корабель);
- салон, колеса, капот, руль (автомобіль);
- екран, пульт (телевізор);
- хобот, бивні, вуха (слон);
- зябра, хвіст, плавці (риба);
- дзьоб, крила, хвіст (птаха);
- стовбур, гілля, листя (дерево);
- дах, стіни, вікна (будинок) тощо.

Дидактична гра «Хто як пересувається?»

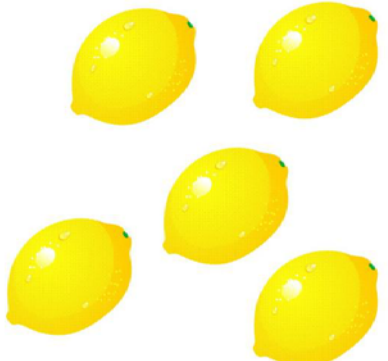

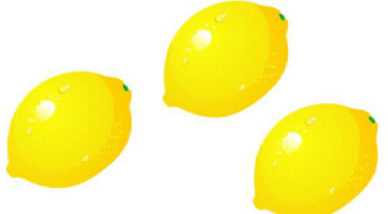

Мета: збагачувати словниковий запас словами - діями.

Хід гри. Дітям пропонують додати до іменника (назви тварини, птаха, комахи) дієслово, яке б означало спосіб, в який пересувається дана істота.

Мовленнєвий матеріал.

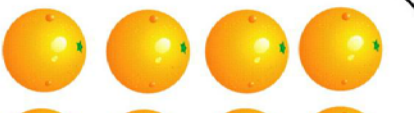

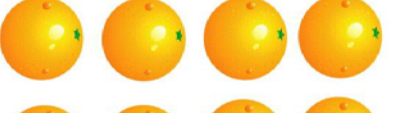
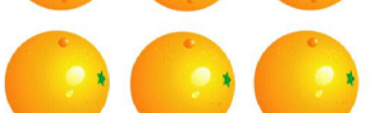
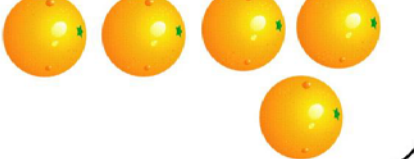
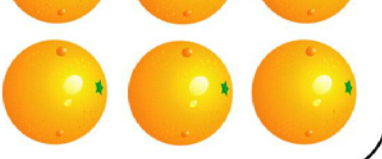
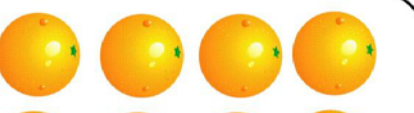
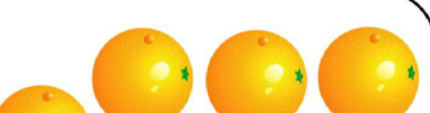
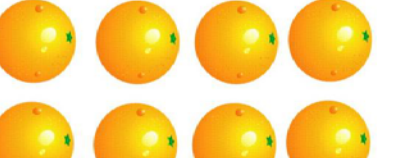
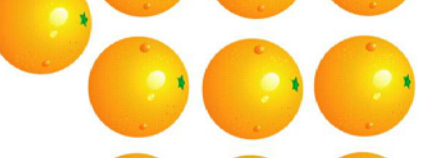
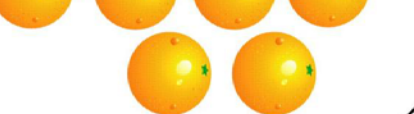
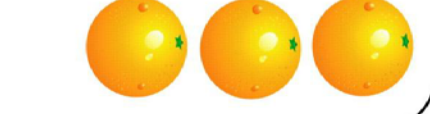
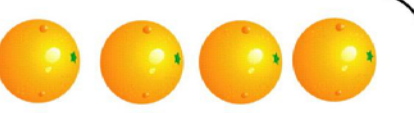
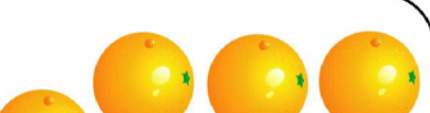
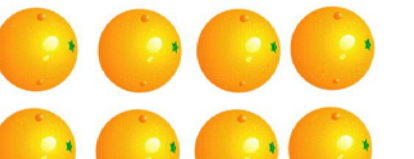
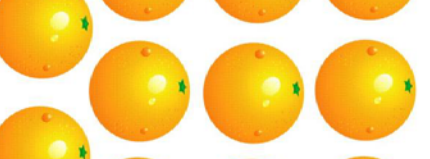
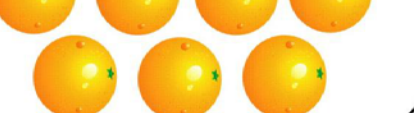
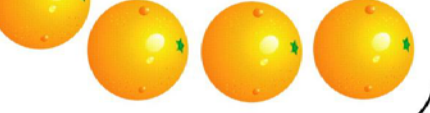
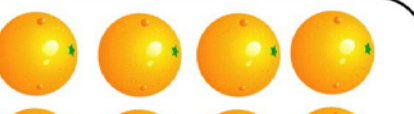
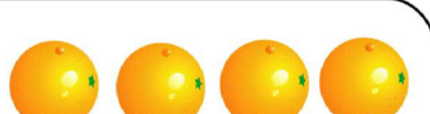
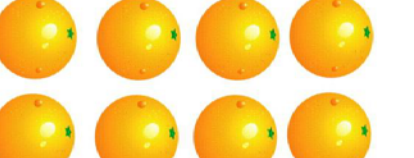
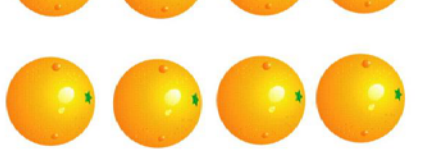
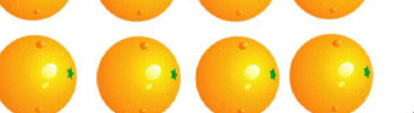
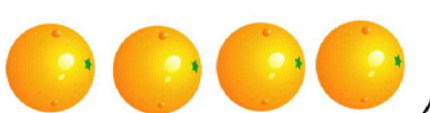
- слон ... (плаває, скаче, ходить);
- білка ... (стрибає, літає, бігає);
- крокодил ... (повзає, плаває, ходить);

Скільки лимонів?

6		2	
7		1	
5		0	
7		1	
6		2	
8		3	
5		3	
9		6	
9		9	
7		2	
8		4	
9		6	
7			

Скільки апельсинів?

12		7	
13		8	
14		9	
12		10	
14		12	
16		14	
15		11	
13		12	
11		13	
10		14	
8		12	
16		10	

- орел ... (літає, плаває, бігає);
- метелик (плаває, літає, скаче);
- верблюд (плаває, скаче, ходить) тощо.

Дидактична гра «Хто більше?»

Мета: вчити дітей добирати прикметники до запропонованих іменників.

Мовленнєвий матеріал. Яблуко (яке?) рум'яне, духмяне, червонобоке, смачне, солодке тощо. Слива (яка?) синя, соковита, маленька тощо. Річка (яка?) швидка, гірська, широка тощо. Кішка (яка?) біла, пухнаста, домашня тощо.

Дидактична гра «Добери предмет до ознаки»

Мета: збагачувати лексичний запас дітей, розвивати зв'язне мовлення.

Хід гри. Вчитель – логопед називає прикметники, а діти добирають до них іменники.

Мовленнєвий матеріал.

- холодний, білий (сніг);
- червонобоке, кругле (яблуко);
- стигла, жовта, овальна (диня);
- лісовий, колючий (їжак);
- хитра, руда (лисиця);
- бурий, клишоногий (ведмідь);
- косоокий, довговухий (заєць) тощо.

Дидактична гра «Слухай уважно»

Мета: формувати вміння контролювати використання словотворчих морфем.

Хід гри. Вчитель-логопед пропонує дітям визначити правильність висловів.

Мовленнєвий матеріал.

- лисиця спить на ліжечку, а лисеня – на ліжку;
- ведмідь їсть з тарілочки, а ведмедик - з тарілки;
- хлопець читає книжечку, а хлопчик – книжку;
- заєць п'є з чашечки, а зайчик – з чашки тощо.

Дидактична гра «Для кого гостинці?»

Мета: закріпити вживання іменників у давальному відмінку.

Обладнання: картинки із зображенням тварин, птахів.

Хід гри. Вчитель-логопед повідомляє, що в кошику є подарунки для звірів, але боїться переплутати кому що. Просить допомогти. Пропонуються картинки із зображенням ведмедя, коня, вовка, лисиці, рисі, мавпи, кенгуру, жирафа, слона, птахів (гусей, курей, лебедів). Кому мед? Кому зерно? Кому м'ясо? Кому фрукти? Діти відповідають на запитання, вимовляючи іменники у давальному відмінку.

Дидактична гра «Назви три слова»

Мета: розвивати вміння використовувати в мовленні іменники у називному, знахідному, орудному відмінках, збагачення словникового запасу.

Хід гри. Вчитель-логопед задає дитині запитання. Дитині потрібно сказати три слова-відповіді, роблячи крок вперед на кожне слово.

Мовленнєвий матеріал:

- що можна купити? (сукня, костюм, брюки);
- що можна варити? (картоплю, борщ, каву);
- що можна читати? (книгу, газету, журнал);
- чим можна малювати? (олівцями, фарбами, крейдою);
- що може літати? (метелик, пташка, літак);
- що може плавати? (човен, рибка, медуза). І так далі.

Дидактична гра «Хто що робить?»

Мета: закріпити вміння вживати в мовленні складні форми дієслів однини і множини, розвивати зв'язне мовлення.

Обладнання: сюжетні картинки із зображенням трудових дій.

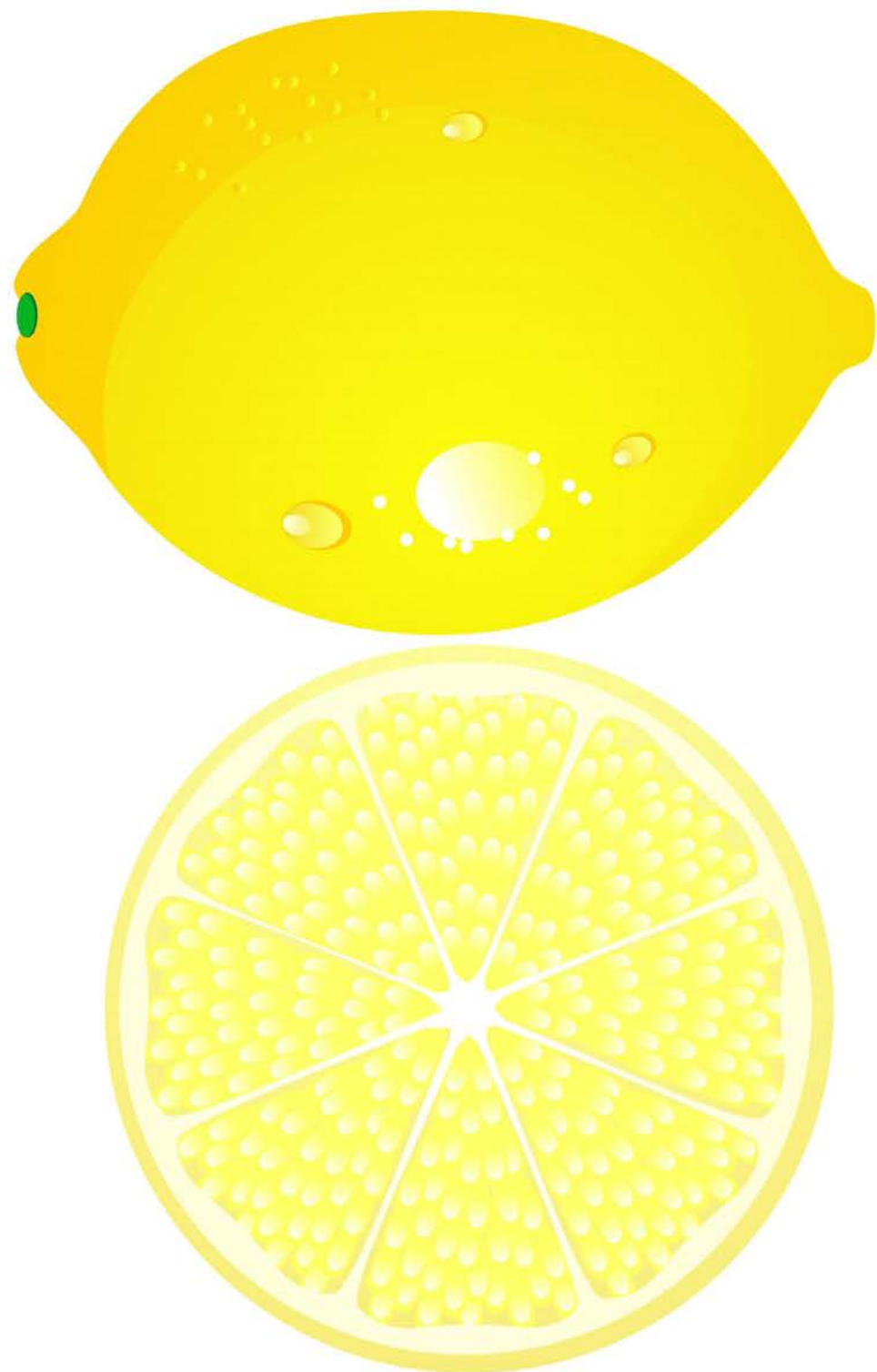
Хід гри. Дитині пропонують сюжетні картинки із зображенням трудових дій. Потрібно придумати речення за картинками, використовуючи слово хоче або хочуть.

Мовленнєвий матеріал:

- чим зайняті хлопчики? (хлопчики хочуть зробити макет літака);
- ким вони хочуть стати? (вони хочуть стати пілотами);
- що робить дідусь? (дідусь хоче посадити деревце);
- чи зайнята бабуся? (вона хоче приготувати їжу);

Фрукти в банці

- що робить мама? (вона хоче відпочити). І так далі.

Дидактична гра «Хто ким був або що чим було»

Мета: закріпити вміння вживати іменники в орудному відмінку; розвивати словниковий запас; мислення.

Мовленнєвий матеріал:

Ким або чим раніше було: курча (яйцем), кінь (лошам), жаба (пуголовком), метелик (гусінню), черевики (шкірою), сорочка (тканиною), риба (ікринкою), шафа (дошкою), хліб (борошном), велосипед (залізом), светр (вовною) і т.д..

Дидактична гра «Утвори пестливі слова»

Мета: закріпити вміння утворювати іменники із зменшувально-пестливими суфіксами.

Мовленнєвий матеріал: шнур, вікно, чашка, куртка, шапка, рука, борсук, кіт, пес, катер, стіл, стілець, машина, відро, дерево, будинок, паркан, сонце, квітка, хмара, дощ, кофта, шарф, диван, куля, лялька, піраміда та ін..

Дидактична гра «Мами і малята»

Мета: вправляти в утворенні іменників – назв мам та їхніх дитинчат; вчити класифікувати свійських та диких тварин.

Обладнання: набір картинок: кішка, кошеня, собака, цуценя, корова, теля, свиня, порося, коза, козеня, вівця, ягня, кобила, лоша, лисиця, лисеня, зайчиха, зайченя, білка, білченя, вовчиця, вовченя, ведмедиця, ведмежа, слониха, слоненя, тигриця, тигрєня, левиця, левеня, мавпа, мавпеня.

Хід гри. Назвати тварин – мам та їх дитинчат, класифікувати свійських та диких тварин, використовуючи картинки із зображенням тварин.

Дидактична гра «Утвори нові слова»

Мета: закріпити вміння утворювати якісні прикметники, узгоджувати прикметники з іменниками в роді та числі.

Мовленнєвий матеріал:

Банка із скла – скляна банка.

Склянка із скла - ...

Лампочки із скла - ...

Мишка з гуми - ...

М'яч з гуми - ...
Калоші з гуми - ...
Стіл з дерева - ...
Гітара з дерева - ...
Стільці з дерева - ...
Ложка з металу - ...
Ніж з металу - ...
Цвяхи з металу - ...
Сандалі із шкіри - ...
Ремінь із шкіри - ...
Сумка із шкіри - ...

Дидактична гра «Допоможі синичці знайти тварин»

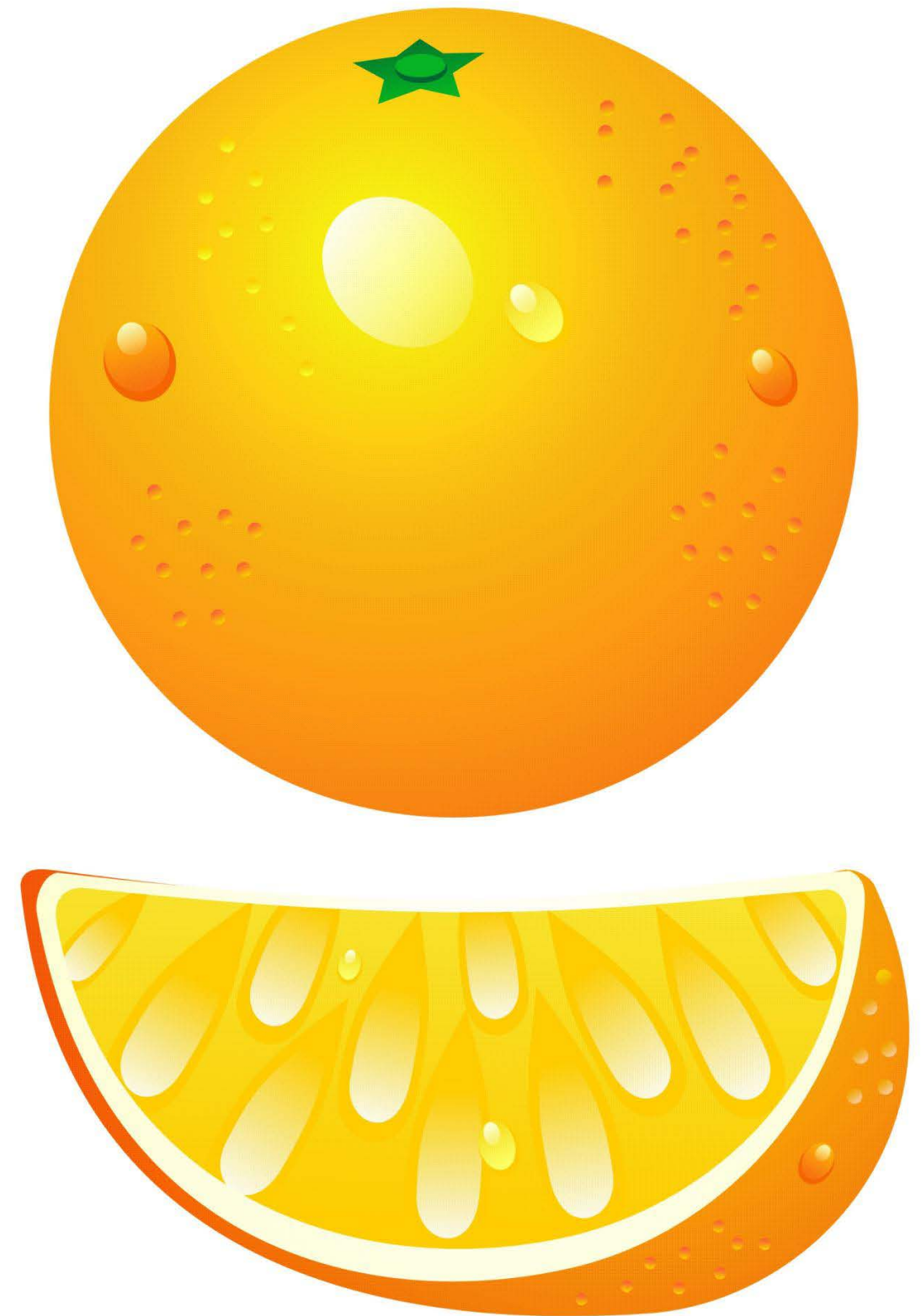
Мета: навчати дітей утворювати присвійні прикметники від іменників.

Хід гри. Вчитель-логопед повідомляє: «Тваринки грали в хованки з синичкою. Всі сховались. Побачила синичка чийсь хвостик з-за дерева». «Чий хвіст? Чий хвіст?» - заспівала синичка. Дітям потрібно підказати синичці чий хвостик (вушка, лапку) вони бачать.

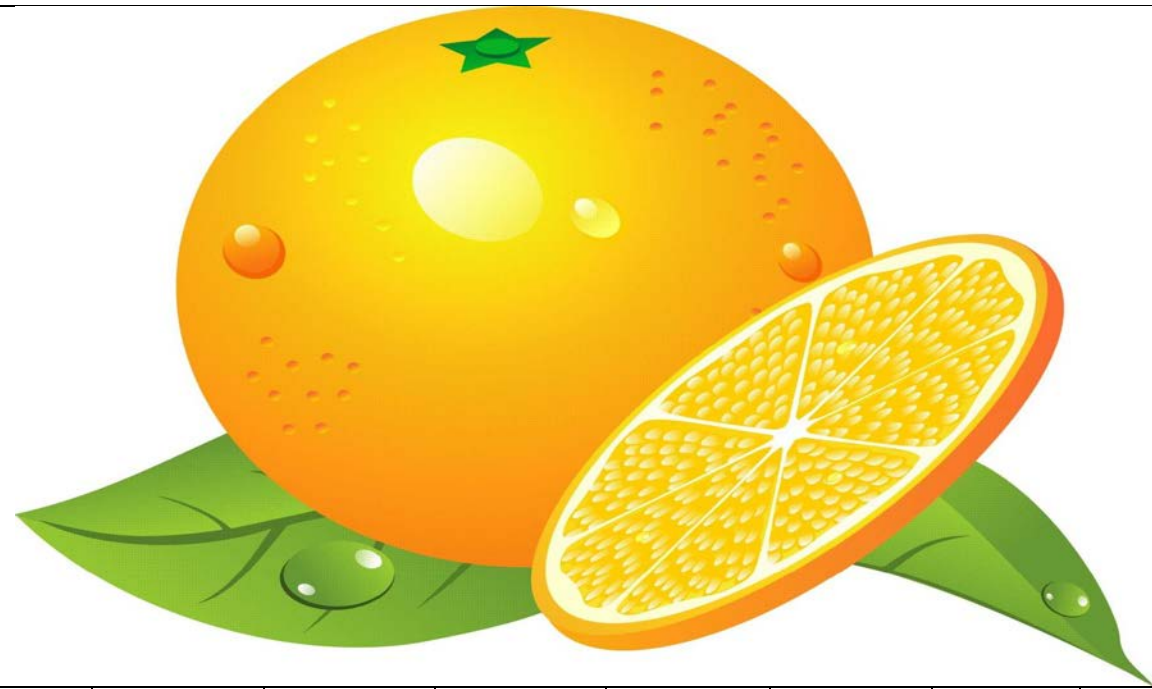
Мовленнєвий матеріал:

У білки хвіст – білячий;
У білки вушка - ... (білячі);
У білки лапа - ... (біляча);
У зайця хвіст - ... (заячий);
У зайця вушка - ... (заячі);
У зайця лапа - ... (заяча);
У ведмедя ніс - ... (ведмежий);
У ведмедя вуха - ... (ведмежі);
У ведмедя лапа - ... (ведмежа);
У лева хвіст - ... (лев'ячий);
У лева вушка - ... (лев'ячі);
У лева лапа - ... (лев'яча);
У слона хвіст - ... (слонячий);

Виріж фрукти за контуром

Виклади слово

А	П	Е	Л	Ь	С	И	Н
---	---	---	---	---	---	---	---

Л	И	М	О	Н		
---	---	---	---	---	--	--

У слона вуха - ... (слонячі);

У слона лапа - ... (слоняча). І так далі.

Дидактична гра «Утвори нове слово»

Мета: розвивати вміння утворювати множину іменників.

Хід гри. Дитина називає кожен малюнок спочатку в однині, а потім в множині.

Дидактична гра «Чим ми милуємось у лісі»

Мета: закріплювати вміння вживати іменники в орудному відмінку, збагачувати словниковий запас.

Хід гри. Вчитель-логопед пропонує назвати предмети, якими ми милуємось у лісі (іменники в орудному відмінку).

Мовленнєвий матеріал. Наприклад, ми милуємось травичкою, пташками, деревами, квітами, сонечком, білочкою, їжачком тощо.

Дидактична гра «Зміни слово»

Мета: закріпити вміння дітей змінювати іменники за числами та узгоджувати їх з кількісними числівниками.

Хід гри. Потрібно змінювати слова за зразком.

Мовленнєвий матеріал. Наприклад, один рюкзак – два рюкзаки – три рюкзаки, ..., одна берізка – дві берізки – три берізки, ..., одне дерево – два дерева – три дерева, ... тощо.

Дидактична гра «Зміни речення»

Мета: закріпити вміння дітей змінювати речення за зразком (змінювати дієслова за родами, числами), використовуючи займенники *я, ти, він, вона, ми, ви, вони*.

Хід гри. Потрібно змінювати речення за зразком.

Мовленнєвий матеріал. Я бачив горобця (ти, він, вона, ми, ви, вони).

Я їв горіхи (ти, він, вона, ми, ви, вони).

Я зустрів Сашка (ти, він, вона, ми, ви, вони).

Дидактична гра «Зоопарк»

Мета: розвивати зв'язне мовлення, вміння будувати описові розповіді; розвивати мислення.

Обладнання: картинки із зображенням тварин.

Хід гри. Діти сідають поруч (або дитина та дорослий), отримують по картинці, не показують їх один одному. Кожен повинен описати свою тварину, не називаючи її, за таким планом:

1. Зовнішній вигляд;
2. Чим харчується.

Сусід за описом повинен вгадати тварину.

Дидактична гра «Склади речення»

Мета: закріпити вміння утворювати речення з наданими словами; розвивати зв'язне мовлення, мислення.

Мовленнєвий матеріал: кулька, комар, борщ, помідор, паркан, шпак, колесо, дорога, корм та ін..

Дидактична гра «Автобіографія»

Мета: розвивати зв'язне мовлення (вміння розповідати та задавати запитання); розвивати уяву.

Хід гри. Вчитель-логопед бере на себе провідну роль і представляє себе предметом, річчю або явищем і від його імені веде розповідь. Решта гравців - дітей його уважно слухає і шляхом навідних питань повинна з'ясувати, про кого або про що йде мова. Той з дітей, який це вгадає, спробує узяти на себе роль ведучого і перевтілиться в який-небудь предмет або явище.

Наприклад, *"Я є в будинку у кожної людини. Крижка, прозора. Від недбалого відношення гину. Без мене в оселі темнота . (лампочка)"*.

Дидактична гра «Ланцюжок»

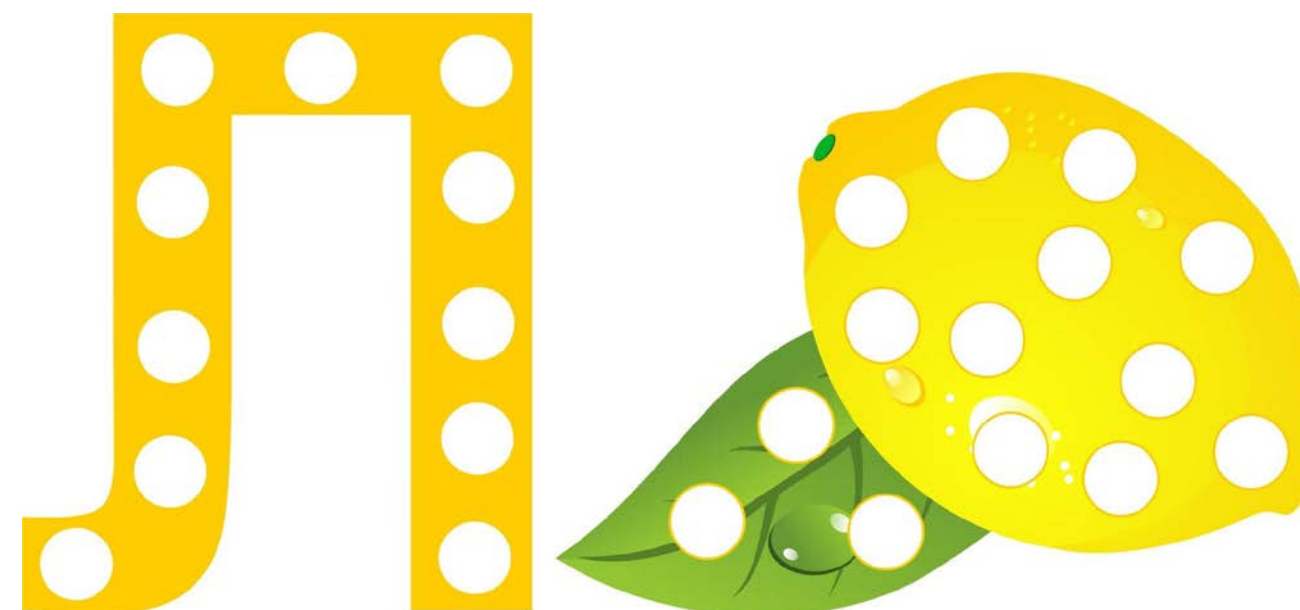
Мета: розвивати зв'язне мовлення

Хід гри. Гра проводиться в колі. Вчитель-логопед називає яке-небудь слово, наприклад, *"мед"*, і запитує у гравця, що стоїть поряд, що він уявляє собі, коли чує це слово? Дитина відповідає, наприклад, *"бджолу"*. Наступний гравець, почувши слово *"бджола"*, повинен назвати нове слово, з яким у нього асоціюється слово *"бджола"*, наприклад, *"біль"*. І так далі. Що може вийти? *Мед - бджола - біль - лікарня - швидка допомога і т.д..*

Дидактична гра «Опиши тваринку»

Додаток А

Виклади камінцями, фруктовими кісточками чи кольоровими кружечками

Список використаних джерел

1. Бондаренко А.К. Дидактические игры в детском саду. – М.: Просвещение, 1991. – 157с.
2. Бурова А.І. Керівництво сюжетно-рольовими іграми. //Дошкільне виховання. – 2001. – №7. – С. 20–22.
3. Вільчковський Е. С. Рухливі ігри в дитячому садку. – К.: Радянська школа, 1989. – 112с.
4. Волкова. Л.С Логопедия. Учебник для студ. деф. фак. пед. высш. учеб. заведений. /– 5-е изд. перераб. и доп. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 704 с.
5. Волкова, Л. С. Шаховской С. Н.. Логопедия. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 680с.
6. Дмитренко Т.И. Спортивные игры и упражнения для детей дошкольного возраста. – К.: Рад. школа, 1983. – 112с.
7. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихология. Навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 293 с
8. Литвинова М. Ф. Русские народные подвижные игры. /Под ред.
9. Менджерицкая Д. В. Воспитателю о детской игре. – М.: Просвещение, 1982. – 128с.
- 10.Онищенко Т. Дитяча гра в історії розвитку дошкільного виховання на Україні. //Шлях освіти. – 2000. – №2. – С. 53–56.
- 11.Шеремет. М.К. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене – К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. – 672 с.

Мета: розвивати зв'язне мовлення, вміння складати описову розповідь за зразком, збагачувати словниковий запас.

Хід гри. Дитина за зразком описує тварин (зовнішній вигляд, поведінка, звички, чим харчуються).

Дидактична гра «Знайди потрібний предмет»

Мета: розвивати просторову орієнтацію (розуміння та використання в мовленні прийменників *між, під, над, між*; прислівників *ліворуч від, праворуч від*), розвивати мислення.

Хід гри. Вчитель-логопед дає завдання дитині: «Назви предмет, який знаходиться між м'ячиком і машинкою (під пірамідкою; над машинкою; зліва від чашки; праворуч від пірамідки)».

2.5. Тематичні завдання як один зі способів активізації словникового запасу та засвоєння граматичних категорій

Оскільки для дітей дошкільного віку характерними є не тільки недорозвиток усіх компонентів мовленнєвої системи, доцільно групувати дидактичний матеріал для корекційних занять та логопедичні ігри за тематичним принципом. Пропонований дидактичний матеріал відноситься до теми «Овочі та фрукти» і може бути використаний для дітей різних вікових груп та мовленнєвих можливостей. Основною ідеєю є його використання на корекційних заняттях психолога, дефектолога та вчителя-логопеда, а також вихователів логопедичних груп. Тематичні завдання підготовлені з урахуванням таких напрямків корекційної роботи як:

- корекція мовленнєвого розвитку;
- розвиток загальної та дрібної моторики;
- корекція інтелектуального розвитку;
- засвоєння математичних термінів;
- стимулювання творчих здібностей дітей;
- пропедевтика виникнення порушень у формуванні навички читання та письма;
- закріплення комунікативних умінь.

Послідовність виконання завдань доцільно змінювати в залежності від мети та можливостей конкретної дитини. Матеріал може бути використаний як для групових так і для індивідуальних занять.

Тематична папка складається з таких завдань (Додаток А):

1. «Виклади камінцями» - можна використати помаранчеві та жовті камінці, спонжики з кольоровими фарбами чи прищепки. Графічні зображення літер пропонуються для ознайомлення та візуального запам'ятовування, а також як елементи розвитку рухливості пальців рук.

2. Кількісні картки дозволяють тренувати використання кількісних та порядкових числівників.

3. Мнестичні таблиці використовуються для тренування пам'яті та називання іменників у однині та множині.

4. «Знайди такий самий» - формує вміння виділяти ознаки, аналізувати якісні характеристики та розвиває дрібну моторику.

5. Тематичні пазли використовуються для розвитку вміння орієнтуватися у просторі та називати окремі частини зображення.

6. Тематичні лабіринти формують вміння зороро знаходити та називати частини і цілі зображення та орієнтуючись на словесну інструкцію, змінювати їх положення у просторі.

7. Зображення для розмальовування та обведення за контуром дозволяють коригувати вміння розподіляти увагу дитини між кількома зображеннями, переключатися з одного виду діяльності на інший та мовленнєво супроводжувати свою діяльність.

8. «Групування предметів за розміром» - дозволяє проранжувати предмети та використавши словотвірні форми назвати їх величину.

9. «Будова апельсина» - дидактична гра, що розширює словниковий запас дитини, дозволяє сформувати розуміння цілого та його частин і вміння називати окремі частини зображення.

10. Викладання слів «лимон» та «апельсин» створює умови для засвоєння навички глобального читання та письма і дозволяє тренувати пам'ять, увагу та інтелектуальні вміння дітей.

11. Зображення з фруктами та предметами, що позначають продукти їх переробки створює умови для засвоєння словотвірних форм іменників, прикметників та дієслів.

Також у тематичній папці зібраний матеріал для формування вміння спілкуватися словосполученнями та простими реченнями і поширення існуючих висловлювань новими словами («Скажи одним словом», «Продовж речення», «Назви по іншому», «Де і як росте», «Розмалюй і назви», «З'єднай крапки та розмалюй»).

Інші тематичні завдання подані на CD-диску (Додаток Б).